

Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye

Népszámlálási adatok 1850-1992 között

Összeállította Varga E. Árpád

Bevezető

A kötet táblázatai a mai Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye településeinek lélekszámadatait tartalmazzák 1850 és 1992 között a lakosság anyanyelvi, nemzetiségi és/vagy felekezeti hovatartozása szerint részletezve. Az összeállítás célja a helyi nemzetiségi önismeret szolgálata, a helytörténeti kutatások, illetve az etnikus folyamatok vizsgálatának segítése az anyanyelvi, nemzetiségi és vallási adatsorok időbeni változásainak települések, települési csoportok szerinti áttekintésével és egyben láttatásával.

Az eltelt csaknem másfél évszázad során tizennégy hivatalos népesség-számbavételt és több, a népesség egészére vagy egyes csoportjaira kiterjedő összeírást hajtottak végre a jelenkori Erdély területén. A kötet ezek közül az alábbi évekre vonatkozóan tartalmaz adatokat:

Anyanyelv	Nemzetiség	Felekezet
–	1850	1850
–	–	1857
–	–	1869
1880	–	1880
1890	–	1890
1900	–	1900
1910	–	1910
–	1920 ^a	–
1930	1930	1930
1941 ^b	1941	1941 ^b
.	1956 ^c	–
1966	1966	–
.	1977	–
1992 ^c	1992	1992

^a Közigazgatási célú összeírás.

^b Csak Észak-Erdély területén.

^c Csak községi összesítésű adatok.

A települési idősorok csoportosítása a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában fennálló – közigazgatási beosztást követi. A közlés alapelemei a ma is létező települések és mindazon helységek, melyek az illető településbe beolvadtak, vagy kiváltak belőle az idők folyamán, így rájuk vonatkozóan a feldolgozott népszámlálási kötetek bármelyikében adat található. A beolvadásokra vagy kiválásokra – és esetenként az érintett települések feltűnőbb lélekszám-változásainak egyéb természetű okaira – lábjegyzetek, kereshivatkozások utalnak. A mai alsó- vagy középszintű közigazgatási egységek – községek, városok és megyei városok (municipiumok) – idősorai a település alá rendelt helységek (illetőleg egykor önállóan létezett helységrészeik) adatait összegzik.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok románokat, magyarokat, németeket és egyéb nemzetiségűeket, a vallási megoszlás rovatai görögkeletieket, görög katolikusokat, római katolikusokat, reformátusokat, evangélikusokat, izraelitákat és egyéb felekezetűeket különböztetnek meg. Az egyéb etnikumokon belül a zsidók (illetve jiddisül beszélők), cigányok, ukránok, szerbek és szlovákok, az egyéb felekezetűeken belül pedig a baptisták, pünkösdisták és adventisták kaptak önálló rovatot. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában a beszélni – túlnyomórészt életkoruknál fogva – nem tudókat nem sorolták be egyik nemzetiséghez sem. Ez esetben az eredeti közlést a beszélni nem tudók arányos szétosztása útján kiigazított számok követik. Az 1900. és 1910. évi népszámlálásoknak a külön nem részletezett, de jelentősebb számban összeírt anyanyelvekre, illetve felekezetekre utaló megjegyzéseit szintén beépítettük az adatsorokba. Ugyancsak szerepelnek az 1893. évi cigányösszeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adatai. Az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi-nemzetiségi adatait – a városokat kivéve – településenként nem tették közzé, de tekintettel a nagy számú friss helységalakulásokra, az egyes helységek lélekszámát ez időpontban is feltüntettük.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok tartalma egyes népszámlálások eltérő kategorizálása, vagy a külön felvett adatok összevont közlése miatt nem egységes. (Néhány etnikumnál viszont – például a magyarok, németek, vagy ukránok esetében – éppen a széttördelt felvételi kategóriák utólagos egységesítése biztosítja a számadatok állagának folyamatosságát.) Az ezzel kapcsolatos tudnivalókat az alábbiak összegzik:

– a román rovat 1977-ben és 1992-ben a románok, arománok és macedorománok,

- a magyar rovat 1977-ben és 1992-ben a magyarok és székelyek,
- a német rovat 1977-ben és 1992-ben a németek, szászok és svábok,
- a jiddis rovat 1941-ben a jiddis és héber nyelvűek,
- a szerb anyanyelvű rovat 1880-ban és 1992-ben a szerbek és horvátok, 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- a szerb nemzetiségű rovat 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- az ukrán rovat 1880–1910 között a rutének, 1930-ban és 1966–1992 között az ukránok és rutének, 1956-ban az ukránok, rutének és huculok,
- a szlovák rovat 1930-ban a szlovákok és csehek együttes számát tartalmazza.

Az 1850. évi népszámlálás esetében a magyarok rovatában a magyarok és székelyek, a németek rovatában a németek és szászok, az 1992. évi népszámlálás esetében pedig az evangélikusok rovatában az ágostai hitvallású evangélikus, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház híveinek száma – az eredeti közlésnek megfelelően – külön-külön szerepel.

Az 1869–1910. és 1941. évi magyar népszámlálások a jelenlevő népesség adatait részletezik, 1890-nel bezárólag a polgári, utána az összes (polgári és katonai népességre) vonatkozóan. Az 1850. és 1857. évi osztrák, valamint a román népszámlálások részletező adatai az állandó népességre vonatkoznak. A román népszámlálások esetében ez a kategória 1977-tel kezdődően – a huzamosabb ideje távollévők le-, illetve jelenlevők hozzászámításával – gyakorlatilag a ténylegesen jelenlevő népességet fejezi ki.

A kötet Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megyék sorrendjében előbb az anyanyelvi-nemzetiségi, majd a vallásfelekezeti adatokat veszi sorra. A település létrejöttével vagy megszűnésével kapcsolatos megjegyzések az anyanyelvi-nemzetiségi adatokat tartalmazó I. részben található, a felekezeti adatokat felsorakoztató II. részben nem ismétlődnek meg. A táblázatos fő részhez román–magyar és magyar–román helynévmutató járul. A hivatalos román névalakot az illető helység mai közigazgatási hovatartozásának megnevezése – a főléje rendelt település neve, illetőleg a megye betűjele –, valamint esetleges beolvadásának jelölése egészíti ki. A magyar névalak többnyire az utolsó hivatalos magyar megnevezés, az 1913., illetve az 1944. évi magyar helységnévtárban foglaltaknak megfelelően. Az ezt követően alakult helységek magyar megnevezése az Erdélyi helységnévtárban¹ található névváltozattal azonos.

*

A népesség számának, anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti összetételének alakulását 1850-től 1992-ig a három mai megye területén az 1–4. táblázat szemlélteti

1. táblázat
A népesség megoszlása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Fehér, Beszterce-Naszód
és Kolozs megye területén 1850–1992 között

(Százalékban)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
Fehér							
1850n	100,0	81,1	8,5	5,7	4,7	0,7	3,6
1869a*	100,0	81,3	11,4	5,7	1,6	.	.
1880b	100,0	81,4	11,1	5,6	1,9	.	.
1890a	100,0	80,5	11,8	5,6	2,1	.	.
1900a	100,0	80,3	13,3	5,4	1,0	.	.
1910a	100,0	79,6	13,7	5,0	1,7	.	.
1920n	100,0	82,3	10,9	4,9	1,9	1,2	.
1930a	100,0	83,8	9,8	4,9	1,5	0,6	0,6
1930n	100,0	82,3	9,6	4,9	3,2	1,0	1,9
1941n	100,0	85,0	7,5	4,7	2,8	.	.
1956a*	100,0	88,2	7,4	3,5	0,9	0,1	0,8
1956n	100,0	86,9	7,4	3,4	2,3	0,3	1,9
1966a	100,0	89,2	7,0	3,3	0,5	*	0,4
1966n	100,0	88,7	7,1	3,3	0,9	0,1	0,7
1977n	100,0	88,1	6,6	3,0	2,3	*	2,2
1992a	100,0	92,7	5,7	0,7	0,9	*	0,8
1992n	100,0	90,1	6,0	0,8	3,1	*	3,1

¹ Szabó M. Attila – Szabó M. Erzsébet: Dicționar de localități din Transilvania. – Erdélyi helységnévtár. – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen. Bukarest, 1992, Kriterion. 250 p. (Kriterion kézikönyvek). A helységnév-rendezés előtti névváltozatokhoz lásd Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. 2. bőv. és jav. kiad. Baja, 1998, Talma K. 930, IV p., 64 t., A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Szerk. Jeney Andrásné, Tóth Árpád. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal. XIV, 554 p., illetve Mező András: A magyar hivatalos helységnévadás. Budapest, 1982, Akad. K. 407 p. (Nyelvészeti tanulmányok 22.) és uő: Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz. Nyíregyháza, 1999, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke. 574 p. A névanyag XX. századi változásai Wildner Dénes munkája alapján követhetők nyomon: Ortslexikon der ehemilagen Gebiete des historischen Ungarns. – A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára. 1–2. köt. Sajtó alá rendezte és a névmutatót összeállította Ralf Thomas Göllner. München, 1996, Verlag Ungarisches Institut. 646, 539 p. (Studia Hungarica 44–45.)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
Beszterce-Naszód							
1850n	100,0	66,4	8,9	18,0	6,7	2,1	4,2
1869a*	100,0	69,2	10,2	17,6	3,0	.	.
1880b	100,0	68,9	10,1	17,5	3,3	.	.
1890a	100,0	68,6	11,1	16,7	3,6	.	.
1900a	100,0	70,0	12,9	15,5	1,6	.	.
1910a	100,0	69,5	13,7	14,1	2,7	.	.
1920n	100,0	71,8	9,5	11,6	7,1	5,0	.
1930a	100,0	74,6	9,2	10,1	6,1	3,8	2,0
1930n	100,0	72,5	9,4	9,9	8,2	4,1	3,8
1941n	100,0	70,6	15,3	8,9	5,2	.	.
1956a*	100,0	86,3	9,2	2,6	1,9	0,3	1,5
1956n	100,0	85,0	9,6	2,6	2,8	0,5	2,2
1966a	100,0	89,0	8,0	2,2	0,8	*	0,7
1966n	100,0	88,2	8,3	2,3	1,2	*	1,1
1977n	100,0	90,6	7,5	1,0	0,9	*	0,8
1992a	100,0	92,7	6,0	0,2	1,1	*	1,1
1992n	100,0	90,4	6,5	0,3	2,8	*	2,8

Kolozs

1850n	100,0	64,0	28,9	0,9	6,2	1,1	3,5
1869a*	100,0	62,8	32,8	1,2	3,2	.	.
1880b	100,0	60,5	34,5	1,2	3,8	.	.
1890a	100,0	60,1	35,8	1,2	2,9	.	.
1900a	100,0	58,8	38,7	1,3	1,2	.	.
1910a	100,0	58,0	39,3	1,1	1,6	.	.
1920n	100,0	62,8	30,7	0,6	5,9	4,9	.
1930a	100,0	62,8	31,5	0,8	4,9	3,2	1,1
1930n	100,0	62,2	29,3	0,8	7,7	4,9	2,1
1941n	100,0	56,7	39,9	0,5	2,9	.	.
1956a*	100,0	69,6	29,1	0,3	1,0	0,2	0,7
1956n	100,0	69,1	28,2	0,2	2,5	1,1	1,2
1966a	100,0	72,8	26,3	0,3	0,6	*	0,5
1966n	100,0	72,4	26,1	0,3	1,2	0,3	0,7
1977n	100,0	74,4	24,0	0,2	1,4	0,2	1,1
1992a	100,0	79,2	19,6	0,2	1,0	*	1,0
1992n	100,0	77,6	19,8	0,2	2,4	*	2,2

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

2. táblázat

A népesség megoszlása felekezet szerint Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye területén 1850–1992 között

(Százalékban)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Fehér									
1850	100,0	51,1	33,4	3,0	6,0	4,6	1,2	0,7	–
1857	100,0	51,3	33,0	3,3	5,7	4,7	1,3	0,7	*
1869	100,0	50,1	32,4	4,1	6,3	4,7	1,3	1,1	*
1880	100,0	50,7	32,0	3,8	6,3	4,8	1,2	1,2	*
1890	100,0	49,6	32,5	3,8	6,9	4,7	1,2	1,3	*
1900	100,0	48,9	32,1	4,4	7,1	4,9	1,2	1,4	*
1910	100,0	48,5	32,6	4,3	7,3	4,8	1,2	1,3	*
1930	100,0	49,0	34,4	2,8	6,6	4,8	0,9	1,0	0,5
1992	100,0	85,6	3,8	1,5	4,3	0,5+0,0	0,5	*	3,7

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Beszterce-Naszód									
1850	100,0	11,1	58,1	2,1	7,8	18,9	*	2,1	–
1857	100,0	11,8	57,7	2,2	7,8	18,0	*	2,3	0,1
1869	100,0	12,0	58,0	2,5	7,9	16,5	0,1	2,9	0,1
1880	100,0	11,9	58,1	2,8	7,6	16,1	0,1	3,4	*
1890	100,0	11,2	58,7	3,2	7,8	14,7	0,1	4,3	*
1900	100,0	11,4	58,4	3,6	8,1	13,3	0,1	5,1	*
1910	100,0	11,5	59,4	3,4	8,1	12,2	0,2	5,2	*
1930	100,0	12,7	62,0	2,4	7,7	10,6	*	4,1	0,3
1992	100,0	83,5	2,8	1,4	5,1	0,2+0,0	*	*	6,9
Kolozs									
1850	100,0	13,9	51,6	7,7	22,1	0,5	3,1	1,1	–
1857	100,0	14,8	50,2	7,1	22,0	0,5	3,1	1,3	1,0
1869	100,0	15,3	48,3	8,1	21,9	0,6	3,1	2,0	0,7
1880	100,0	14,5	47,3	8,4	22,8	0,6	3,2	2,6	0,6
1890	100,0	14,3	47,2	8,3	22,9	0,6	3,1	3,2	0,4
1900	100,0	14,0	46,7	8,9	22,7	0,6	3,0	4,0	*
1910	100,0	14,3	45,9	9,3	22,5	0,7	2,8	4,4	0,1
1930	100,0	16,8	46,2	7,8	20,6	0,6	2,4	5,0	0,6
1992	100,0	69,9	5,1	4,5	14,1	0,1+0,0	1,3	*	4,9

Megjegyzés: 1992-ben az evangélikus rovaton belül az első érték az ágostai hitvallású evangélikus, a második a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus felekezetűek számarányát jelzi.

3. táblázat
A lélekszám alakulása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye területén 1850–1992 között

Index (1850 = 100)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
Fehér							
1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	118,2	118,5	158,5	119,8	39,9	.	.
1880b	112,5	112,9	147,8	110,3	45,7	.	.
1890a	121,5	120,6	170,0	118,9	52,9	.	.
1900a	132,5	131,2	207,2	126,4	27,9	.	.
1910a	139,0	136,2	225,2	122,8	50,9	.	.
1920n	134,7	136,9	173,2	115,2	52,9	217,0	.
1930a	145,6	150,6	168,2	125,2	45,2	114,8	24,9
1930n	145,6	147,8	164,8	125,1	99,6	194,1	77,8
1941n	158,6	166,2	139,8	132,2	93,7	.	.
1956a*	155,8	169,5	135,1	95,7	30,3	13,1	34,5
1956n	155,8	166,9	136,7	94,1	74,8	57,9	80,8
1966a	160,9	176,9	132,3	94,5	16,9	1,3	18,9
1996n	160,9	176,0	133,7	94,8	30,4	15,2	32,5
1977n	172,1	186,9	134,7	91,1	83,4	7,6	103,9
1992a	173,9	199,0	116,2	21,4	32,1	0,4	40,1
1992n	173,9	193,3	122,7	24,0	114,9	2,7	146,5
Beszterce-Naszód							
1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	122,6	127,7	141,4	119,5	55,1	.	.
1880b	116,4	120,8	132,4	112,9	60,8	.	.
1890a	129,9	134,2	162,2	120,6	70,6	.	.
1900a	146,2	154,3	211,3	126,1	35,2	.	.
1910a	156,1	163,2	241,2	122,7	63,6	.	.
1920n	147,7	159,8	158,3	95,3	154,8	353,8	.
1930a	164,1	184,6	169,7	91,9	148,1	297,3	79,5
1930n	164,1	179,2	173,0	90,7	199,3	317,3	147,5

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
1941n	176,7	187,9	303,7	87,8	136,5	.	.
1956a*	187,8	244,2	194,8	27,0	52,6	26,9	68,4
1956n	187,8	240,5	202,0	27,3	78,5	46,3	98,8
1966a	198,2	265,3	180,3	24,5	24,5	1,8	34,8
1966n	198,2	263,1	186,8	24,9	36,5	3,6	52,6
1977n	210,4	287,3	177,7	11,7	27,6	1,5	39,7
1992a	240,0	335,0	162,6	2,7	39,2	0,5	58,5
1992n	240,0	326,8	174,5	3,9	100,5	1,0	156,8

Kolozs

1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	121,2	119,0	137,5	153,4	63,5	.	.
1880b	118,0	111,6	140,8	145,2	73,1	.	.
1890a	135,5	127,1	167,6	180,4	64,5	.	.
1900a	151,4	139,2	202,4	205,6	30,6	.	.
1910a	168,6	152,9	229,4	191,3	43,0	.	.
1920n	176,8	173,6	187,6	112,7	170,2	761,1	.
1930a	201,8	198,2	219,4	176,5	159,7	569,3	63,3
1930n	201,8	196,0	204,6	167,1	253,5	870,4	121,6
1941n	221,2	195,8	305,5	124,7	104,8	.	.
1956a*	246,2	267,8	247,9	67,1	40,2	46,3	47,3
1956n	246,2	265,7	240,4	61,8	99,3	233,8	85,2
1966a	267,2	303,9	243,4	76,8	25,9	5,1	34,8
1966n	267,2	302,3	241,4	79,4	51,2	75,0	52,8
1977n	303,6	353,0	251,5	83,0	67,0	43,5	94,2
1992a	312,4	386,3	212,2	52,3	53,1	2,0	88,4
1992n	312,4	378,7	214,5	63,6	120,3	14,8	199,5

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

4. táblázat

A lélekszám alakulása felekezet szerint Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye területén 1850–1992 között

Index (1850 = 100)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitá- rius	Izraelita
Fehér								
1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	106,4	106,8	105,1	117,8	101,3	109,1	109,4	107,0
1869	118,2	116,3	114,1	159,5	125,4	121,8	122,9	173,6
1880	112,5	111,7	107,7	141,8	118,3	119,3	110,9	176,7
1890	121,5	117,9	118,3	153,4	140,5	125,2	115,7	211,5
1900	132,5	126,9	127,3	192,2	157,3	142,8	128,5	252,0
1910	139,0	132,0	135,6	196,5	171,3	146,4	134,4	241,3
1930	145,6	139,8	150,1	133,9	161,3	151,4	108,4	200,5
1992	173,9	184,2		86,4	124,7	20,1	77,0	4,0

Beszterce-Naszód

1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	106,9	115,0	106,1	113,1	107,3	101,6	250,0	118,3
1869	122,6	134,6	122,2	149,2	124,8	106,6	831,2	169,5
1880	116,4	125,8	116,3	159,2	113,8	98,6	768,7	189,0
1890	129,9	133,3	131,2	201,5	129,5	101,0	987,5	263,3
1900	146,2	152,6	146,8	256,5	151,8	102,6	1506,2	351,5
1910	156,1	163,7	159,6	257,2	162,8	100,5	2043,7	386,0
1930	164,1	190,5	175,3	194,0	161,2	92,2	681,2	319,3
1992	240,0	299,7		159,9	157,7	3,1	912,5	0,8

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitá- rius	Izraelita
Kolozs								
1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	106,3	113,2	103,4	98,1	105,6	118,0	107,5	118,5
1869	121,2	133,8	113,5	126,8	120,1	144,8	120,1	219,1
1880	118,0	123,6	108,1	127,7	121,8	142,8	123,5	272,6
1890	135,5	140,3	123,9	144,6	140,5	162,1	136,4	376,7
1900	151,4	153,4	137,0	174,4	155,4	195,5	148,1	533,2
1910	168,6	173,9	150,3	203,1	171,5	228,3	151,3	654,3
1930	201,8	244,6	180,4	202,4	188,0	257,8	158,7	890,2
1992	312,4	358,1		179,5	199,4	69,0	134,4	14,7

A táblázatokban nyomon követhető változások értékeléséhez-értelmezéséhez szükséges tudnivalókat az egyes népesség-számbavételekhez kapcsolódóan vesszük sorra. Ennek során röviden jellemezzük az adott felvételt és az arról rendelkezésre álló forrásanyagot, kitérünk a népszámlálások között lezajlott területi-közigazgatási változásokra, valamint a népesség fejlődését, etnikai összetételét befolyásoló főbb népmozgalmi eseményekre.² Az utóbbiakkal összefüggő adatokat a bevezetőt követő táblamelléletek részletezik.

1850

Az 1850. évi katonai célú népszámlálást a szabadságharc bukása után az osztrák kormányzat hajtotta végre. A számbavétel főbb eredményeit több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatait azonban sohasem közölték és java részük az idők során valószínűleg elkallódott. Az összeírás erdélyi és partiumi községsorai azonban a Magyar Országos Levéltárban fennmaradtak. Az anyagot 1974-ben a budapesti Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának akkori igazgatója, Dávid Zoltán vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított kötetet ma már nehezen érthető politikai okokból megjelenése pillanatától elzárták a nyilvánosság elől. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos elírását, hibáját is korrigáló – újabb kiadása juthatott az érdeklődők kezeihez. E kiadás alapján dolgoztunk magunk is.³

A kiadványból itt közölt adatok a jogi (állandó) népességre vonatkoznak, azaz magukban foglalják az összeírás időpontjában távollévő honosokat, nem tartalmazzák viszont a helységben talált idegeneket. A felvételtől viszonylag sokan kimaradtak: a népszámlálásból hiányzó népességet kezdetben 5–6 százalékra tették, később némileg kisebbre becsülték az alulszámolási arányt.⁴ A forráskiadvány a népszámlálás időpontjában fennálló területi beosztást követi, amely jelentős mértékben eltért mind a korábbi és későbbi megyebeosztástól, mind pedig az 1854. évi Bach-féle területrendezéstől. A történeti Erdély területe a népszámlálás idején öt katonai kerületre – illetőleg a Nagyszebeni Katonai Kerület alá rendelt két román határőrezredre – és 140 alkörzetre volt felosztva. A korabeli nagyobb közigazgatási egységek népességéből a mai három megye az alábbiak szerint részesedett:

² Az 1880–1948 közötti népesség-számbavételek etnikai vonatkozásairól írottak bővebb kifejtését ld. Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolódó részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet, 208 p. (Regio könyvek) Az elmúlt három és fél évtizedre vonatkozó frissebb népszámlálás-történeti és nemzetiségstatisztikai adalékok forrása: Erdély etnikai arculatának változása. Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzése az 1977. évi romániai népszámlálásról. Kápolnai Iván előszavával. Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, 107, [46] p. (Kisebbségi adattár) Nyárády R. Károly itt szereplő tanulmánya egyúttal az erdélyi magyarság hatalomváltozás után népességfejlődését is áttekinti. A bevezetőben még két korábbi népességtörténeti összefoglalónkból merítettünk. Varga E. Árpád: A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869–1920 között. = Erdélyi Múzeum, LIX (1997) 1–2. füz. 40–87. p., és Varga E. Árpád: Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája 1880–1992. = Magyarság és Európa, II (1994), 4. sz. 20–52. p. Ua. románul: Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date privind Transilvania în perioada 1880–1992. In: Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii Carpato-balcanice și a Transilvaniei. Odorheiu Secuiesc, 1996, Asociația Culturală Haáz Rezső, 83–133. p. (Caiete Muzeale nr. 14.) A területi-közigazgatási változások tanulmányozásához ld. Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. 2. kiad. Bp. 1997, Egeler Kft. 1452 p. + 60 mell. – e feldolgozás az egyes települések 1858., 1876., 1910. és 1943. évi közigazgatási, illetve 1872., 1891. és 1941. évi törvénykezési hovatartozását, különböző elnevezéseit, s az odatarozott lakott helyek felsorolását is tartalmazza –, továbbá Molnár Jenő: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968). = Korunk, 3. f. III (1992), 9. sz. 88–97. p. és Vokori László: Erdély közigazgatási és etnikai földrajza. Vörösbény, 1996, Balaton Akadémia, 157 p. (Balaton Akadémia könyvek 18.), ezen belül Hajdú-Moharos József: Regionális áttekintés. 25 régi megyétől 16 mai megyéig. 59–82. p.

³ Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Bev. és összeáll. Dávid Zoltán. 2. jav. kiad. Budapest, 1994, Központi Statisztikai Hivatal, 199 p. Ennek nyomán román feldolgozás is készült a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1850. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff, 414 p. (Studia censuaria Transsilvanica.)

⁴ Dányi Dezső: Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Bp. 1993, Központi Statisztikai Hivatal, 16. p.

5. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma
egymással egybevetve az 1850. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Katonai kerületek	(.)	609868	(.)	100,0	237969	136205	235694
Gyulafehérvári	427801	178442	41,7	29,3	178442	–	–
Kolozsvári	419889	196004	46,7	32,1	13578	–	182426
Nagyszebeni	531950	85080	16,0	14,0	44616	40464	–
Rettegi	238674	111230	46,6	18,2	–	57962	53268
I. Román Ezred	32641	1333	4,1	0,2	1333	–	–
II. Román Ezred	39106	37779	96,6	6,2	–	37779	–

A forráskiadvány nemzetiségi rovata magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat, németeket, cigányokat, örményeket, zsidókat és – a kisebb nemzetiségek adatait összevonva – egyéb nemzetiségűeket különböztetett meg. (Utóbbiakat a felvétel aggályos alapossággal részletezte: az eredeti íveken sváb, osztrák, lotharingiai, cseh, illír, galíciai, olasz és görög megjelölés is szerepelt.) Az örmények számát (mely a három megyében 3,6 ezer volt, ebből 3,1 ezer a mai Kolozs megye területén) külön nem részleteztük, a számottevőbb örmény közösségekre azonban esetenként megjegyzés utal. (A felekezeti felvételben az örmény katolikusokról nem volt adat, ők a római katolikusok között szerepelnek.) Az eredeti közléshez híven mi is különbséget teszünk magyarok és székelyek (utóbbiak száma e területen elenyésző), illetve németek és szászok között, azonban az említett nemzetiségeket egy-egy közös rovatba összevonva, a magyarok és a németek oszlopában tüntettük fel. E két rovaton belül a székelyként, illetőleg szászként összeírtak számát *-gal jelöltük.

A múlt század derekán végrehajtott népszámlálás a magyarok, románok és németek mellett számottevő cigányt is talált a három mai megye területén. Számuk elérte a 22,6 ezret. A cigányok a három mai megye összes népességének 3,7 százalékát tették ki; részesedésük megfelelt a történeti Erdély népességén belül képviselt 3,8 százalékos arányuknak. A nemzetiségi és felekezeti adatok településenkénti összevetése szerint a 22,6 ezer cigány nemzetiségű közül 14,9 ezren ortodox, illetve görög katolikus, vagyis „román”, 6,4 ezren pedig római katolikus, református vagy unitárius, azaz „magyar” vallásúak voltak; az előbbiekből közül 3,5 ezren, az utóbbiak közül pedig 4,7 ezren a mai Kolozs megye területén éltek. (A továbbiakban a román és magyar vallás kifejezéseket az egyszerűség kedvéért az előbb részletezett két – nemzeti alapon elkülöníthető – felekezeti gyűjtőcsoport megnevezésére használjuk, előrebecsátva, hogy helyenként és esetenként mindkét nemzetiség, de különösen a magyarság soraiban találkozhatunk „másvallásúakkal” is.) A szász környezetben – a mai Beszterce-Naszód megye területén – élő lutheránus vallású cigányság száma 1,2 ezret tett ki.

A népszámlálási utasítás a nemzetiségi felvételt illetően meglehetősen szűkszavú: e szerint minden nagykorú állampolgár maga nyilatkozott nemzetiségi hovatartozásáról, a kiskorúak esetében szüleik rendelkeztek erről. A nemzetiség fogalmát nem tisztázták, így annak meghatározásába különféle szempontok keveredtek a rovat kitöltése során. A nemzetiségi felvétel eredményeit a magyar statisztikusok általában is fenntartásokkal fogadták, mivel véleményük szerint az abszolút kormány elfogult végrehajtó szervezete a magyarok számának megállapításakor a ténylegesnél alacsonyabb értékek meghatározására törekedett. Az adatok torzulása a korabeli irodalomban megjelent utalások alapján okkal feltételezhető, az alulszámolás azonban valószínűleg nem volt túl jelentős; a magyar nemzetiségűek számából hiányzó hányadot a későbbi becslések országosan is legfeljebb két százaléknyra teszik.⁵

1857

Az újabb, 1857. november-decemberi népszámlálást ugyancsak az osztrák hatóságok foganatosították. A települések adatait – a városok adatsorait kivéve – nem tették közzé. Feltehetően az 1857. évet követő közigazgatási – jogi – és területi reformok előkészítését szolgálta az az 1860-ban készült kéziratos kötet, mely Erdély és a részek településeinek 1857. évi népszámlálási adatait tartalmazza 66 rovatban részletezve. A kéziratot Dányi Dezső feldolgozásában 1992-ben a Központi Statisztikai Hivatal tette közzé.⁶ Az itt közölt – vallásfelekezeti – adatok ebből a forráskiadványból valók. Erdély újabb közigazgatási-területi átszervezésének előkészítése kapcsán egyébként egy másik – háromnyelvű, nyomtatott összefoglalás is fennmaradt, amely a tervezett közigazgatási beosztás szerint az 1857. évi népesség számát, valamint vallási megoszlását tartalmazza.⁷ A két forrás eltérő területet dolgoz fel, és számaik között is több kisebb eltérés található.

⁵ Vargha Gyula: A magyar nyelv térhódítása az utóbbi tíz év alatt. = Közgazdasági Szemle. XVII (1893). 1. köt. 258. p., A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 119.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.) A történeti Erdély területén hasonló eredményre jutott Dávid Zoltán. Számottevő torzulást ő is inkább csak a székely fálvokban feltételezett, ahol az 1850. évi nemzetiségi felvétel végrehajtói a görög katolikus vagy görögkeleti lakosokat vallásuk alapján többnyire automatikusan románokként írták össze. Dávid Zoltán: Adatok az 1850. évi erdélyi népszámlálás értékeléséhez. = Statisztikai Szemle. LXXII (1994). 6. sz. 484. p.

⁶ Dányi Dezső: Erdély 1857. évi népszámlálása. Budapest, 1992, Központi Statisztikai Hivatal. 492 p. Nemrégiben román nyelven is kiadták, a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revizută și adăugită. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. 581 p. (Studia censualia Transilvanica.)

⁷ Országismeitabellák Erdély nagyfejedelemség népessége viszonyairól, mint melléklet politikai felosztásban szükséges változtatások iránti törvényjavaslathoz. – Statistische Tabellen über die Bevölkerungs-Verhältnisse des Grossfürstenthums Siebenbürgen als Beilage zum Gesetz-Entwurf über die nothwendigen Abänderungen in dessen politischer Eintheilung. – Tabelle statistice despre starea populațiunei alu Marelui Principatu Transilvania, achise langa proiectulu de lege despre schimbarile necesarie in împartirea lui politica. 1862. 19–104. p. Újabb, román nyelvű kiadása a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff. 280 p. (Studia censualia Transilvanica.)

Az adatok ez alkalommal is a honos népességre vonatkoznak. A forráskötet az eredeti kézirat 1860. évi közigazgatási rendjét követi. Ez idő tájt Erdély politikai beosztása az 1854. évi Bach-féle területi reform nyomán jelentősen különbözött az 1850. évitől. A tartományt ekkor tíz kerületre, azon belül 79 járásra bontották. (Az új területi beosztás az 1857. évi népszámlálás végrehajtásáig, majd azt követően is, néhány község járási hovatartozásának megváltozása és pár település összevonása következtében apróbb mértékben tovább módosult.) A tíz kerület népességéből a mai három megye a következőképp részesedett:

6. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1857. évi népszámlálás időpontjában

Kerületek	Lélekszám (.)	Együtt 649226	Ebből a három mai megye területére esik				
			% (.)	% 100,0	Fehér 253211	Beszterce-Naszód 145576	Kolozs 250439
Besztercei	188174	122200	64,9	18,8	–	121580	620
Dési	197587	100958	51,1	15,6	–	23996	76962
Gyulafehérvári	186408	172870	92,7	26,6	172870	–	–
Kolozsvári	194297	185027	95,2	28,5	16991	–	168036
Marosvásárhelyi	197356	14965	7,6	2,3	10804	–	4161
Szászvárosi	230550	8192	3,5	1,3	8192	–	–
Szebeni	309095	44354	14,3	6,8	44354	–	–
Szilágysomlyói	176937	660	0,4	0,1	–	–	660

Az 1857. évi népszámlálás a nemzetiséget nem kérdezte. A vallási hovatartozás kimutatása során ezúttal külön tüntették fel az örmény felekezetek híveit; ők táblázatainkban az egyéb rovatban kaptak helyet. E változást különösen a római katolikusok lélekszám-alakulásának vizsgálata során érdemes figyelembe venni. Az 1857. évi népszámlálás – és a reá következők – felekezeti adatainak tükrében a korábbi felvételek valószínű tévedései is kiviláglanak. Így az illető adat kérdéses voltára utal, ha a későbbiekben ortodox vallásúként megjelenő népesség 1850-ben görög katolikusként szerepelt (vagy fordítva), vagy ha egy település szász evangélikus lakosait 1850-ben református felekezetűnek jelölték stb. Erre az egyes felekezetek tényleges gyarapodása – vagy fogyása – mértékének megítélésakor ugyancsak ügyelni kell.

Noha az 1857. évi népszámlálás kérdőpontjai között nem szerepelt a nemzetiségi hovatartozás, a Tafeln kötetekben közzétett hivatalos osztrák népszámlálási közleményben a nemzetiségi megoszlásra vonatkozóan is jelentek meg adatok.⁸ Ezek azonban csupán becslések, a jeles osztrák statisztikus, Carl Czoernig nyomán. Czoernig számításainak tudományos alaposágához nem fér kétség. Ha adatai teljességgel nem is felelnek meg a valóságnak, az inkább a felhasznált forrás hibáinak tulajdonítható. (Az 1850. évi népszámlálásból kiindulva, annak nemzetiségi eredményei és az 1851–1857. évi népmozgalmi statisztikák alapján határozta meg a különféle nemzetiségek számát.)

Becslése érvényességét alternatív hipotézis próbájának vetettük alá. Ellenőrző számításainkat az 1850. és az 1857. évi osztrák népszámlálás adatainak felhasználásával végeztük azon megfelelés alapján, amely Erdélyben nemzetiség és vallásfelekezet között az idő tájt nagy vonalakban fennállt. Ezek az összefüggések a következőkben összegezhetők. A románok valamennyien ortodoxok vagy görög katolikus felekezetűek voltak, a magyarok többnyire a római katolikusok, reformátusok és unitáriusok közül kerültek ki, a németek (szászok) csaknem mind lutheránusok, míg a zsidó etnikumnak szinte tökéletes jelzője az izraelita vallás. A román felekezetűek sorait ugyanakkor jelentős számban gyarapították a cigányok, több más etnikum a magyarokkal azonos vallású volt (ideértve a németek és a cigányok egy részét), magyarokat viszont más felekezetek (elsősorban a lutheránusok) között is találni. E megállapításokat a 7. és 8. táblázat szemlélteti, s egyúttal bemutatja a felekezeti erőviszonyok változását is a két népszámlálás között.

7. táblázat
A népesség nemzetiségi megoszlása 1850-ben
a Besztercei, Dési, Gyulafehérvári és Kolozsvári kerületben
(Az 1857. évi közigazgatási határok között, százalékban)

Nemzetiség	Kerület			
	Besztercei	Dési	Gyulafehérvári	Kolozsvári
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	62,6	80,0	84,8	61,8
– Magyar és székely	11,1	12,9	8,0	32,0
– Német és szász	19,9	0,7	3,0	1,1
– Cigány	4,8	2,3	3,0	3,6
– Zsidó	1,4	2,1	0,8	0,9
– Örmény	0,1	1,6	0,1	0,3
– Egyéb	0,1	0,4	0,3	0,2

⁸ Magyarországot és Erdélyt illetően: Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie. K. K. Direction der administrativen Statistik. Neue Folge. 3. Bd. 1855–1857. I. Teil. Wien, 1861. 52–57. p.

8. táblázat
A népesség felekezeti megoszlása 1850-ben és 1857-ben
a Besztercei, Dési, Gyulafehérvári és Kolozsvári kerületben
(Az 1857. évi közigazgatási határok között, százalékban)

Felekezet	Kerület							
	Besztercei		Dési		Gyulafehérvári		Kolozsvári	
	1850	1857	1850	1857	1850	1857	1850	1857
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	13,6	14,6	16,7	16,3	55,5	54,4	16,5	18,3
– Görög katolikus	51,7	51,4	65,2	65,1	32,1	32,5	46,7	44,5
– Római katolikus ^a	2,8	3,2	4,9	3,7	3,6	4,0	7,4	7,8
– Református	10,0	9,7	10,8	10,8	5,7	5,8	23,0	22,9
– Lutheránus	20,5	19,4	0,1	0,1	1,9	1,9	0,6	0,6
– Unitárius	0,0	0,0	0,2	0,3	0,4	0,5	4,9	4,9
– Izraelita	1,4	1,5	2,1	2,4	0,8	0,9	0,9	0,9
– Egyéb ^b	.	0,1	.	1,3	.	0,0	.	0,1

^a 1850-ben az örmény felekezet híveivel együtt.

^b 1857-ben: örmény felekezetek.

1850 és 1857 között a felekezeti arányok csak kis mértékben módosultak. A görögkeletiek aránya a Besztercei és a Kolozsvári kerületben nőtt, a görög katolikusoké azonban csökkent, míg a Dési és Gyulafehérvári kerületben e jelenség fordítottjának lehetünk tanúi. Az eltolódások a két népszámlálás vallási felvételeiben mutatkozó tévedések folytán inkább nemzetiségen belüli felekezeti átcsoportosításokat takarnak, a román felekezetek számereje összességében tehát változatlan maradt. Nem sokat változott a reformátusok és az unitáriusok részaránya sem, és csak egy árnyalattal erősödött az izraelita felekezetüké. Számottevően csökkent viszont a lutheránusok aránya a Besztercei kerületben (ahol összpontosultak). A római katolikusoké ellenben (akiknek soraiból 1850-ben le kell számítanunk a megfelelő örmény felekezet híveit) többnyire jelentősen emelkedett. Látható az is, hogy a román, valamint a magyar (és székely) nemzetiségük számaránya lényegesen alacsonyabb, a németeké (és szászoké) viszont magasabb, mint az adott nemzetiséget jellemző felekezeteké, illetőleg nemzeti alapon elkülöníthető felekezeti gyűjtőcsoportoké. Az 1850. évi népszámlálás adatainak részletezése lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes nemzetiségek megoszlását – a nemzetiségi és felekezeti adatok községenkénti egybevetése útján – a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint is kimutassuk és így közelebbi magyarázatot kapjunk a nemzetiségi és felekezeti hovatartozás számai között tapasztalható eltérésekre. Számításaink végeredményét a 9. táblázat tartalmazza.

9. táblázat
A nemzetiségek becsült felekezeti megoszlása a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint
a Besztercei, Dési, Gyulafehérvári és Kolozsvári kerületben az 1850. évi népszámlálás adatai alapján
(Az 1857. évi közigazgatási határok között)

Nemzetiség	Összesen	Ortodox,	Római	Lutheránus	Izraelita
		görög katolikus	katolikus, református, unitárius		
Besztercei kerület					
Összesen	176166	115009	22568	36176	2413
– Román	110273	110238	35	–	–
– Magyar és székely	19571	37	18809	725	–
– Német és szász	35099	1	942	34156	–
– Cigány	8502	4723	2491	1288	–
– Zsidó	2413	–	–	–	2413
– Örmény	139	2	137	–	–
– Egyéb	169	8	154	7	–
Dési kerület					
Összesen	191767	157068	30374	249	4076
– Román	153459	153450	9	–	–
– Magyar és székely	24702	24	24662	16	–
– Német és szász	1333	–	1139	194	–
– Cigány	4509	3294	1215	–	–
– Zsidó	4076	–	–	–	4076
– Örmény	2986	–	2986	–	–
– Egyéb	702	300	363	39	–

Nemzetiség	Összesen	Ortodox, görög katolikus	Római katolikus, református, unitárius	Lutheránus	Izraelita
Gyulafehérvári kerület					
Összesen	173003	151513	16789	3254	1447
– Román	146687	146620	67	–	–
– Magyar és székely	13837	38	13750	49	–
– Német és szász	5097	20	2317	2760	–
– Cigány	5151	4751	388	12	–
– Zsidó	1447	–	–	–	1447
– Örmény	182	66	116	–	–
– Egyéb	602	18	151	433	–
Kolozsvári kerület					
Összesen	181981	114962	64292	1048	1679
– Román	112507	112398	109	–	–
– Magyar és székely	58267	23	58227	17	–
– Német és szász	1962	–	931	1031	–
– Cigány	6572	2540	4032	–	–
– Zsidó	1679	–	–	–	1679
– Örmény	581	–	581	–	–
– Egyéb	413	1	412	–	–

A táblázat megerősíti – s egyúttal számszerűen pontosítja – a felekezet és nemzetiség közötti összefüggésekről előzetesen vázolt képet. Az 1850. évi felvételben a két entitás között teljes megfelelés csak a zsidók (és feltehetőleg az örmények) esetében volt. A román nemzetiségűek csaknem valamennyien ortodoxok vagy görög katolikusok, a keleti szertartású egyházak híveinek azonban jelentős hányada nem román (túlnyomóan cigány) nemzetiségű. A magyar (és székely) nemzetiségűek szinte kivétel nélkül római katolikus, református vagy unitárius vallásúak, kisebb töredékük (inkább a Besztercei kerületben) lutheránus; ortodox vagy görög katolikus híveket csak elenyésző számban találni közöttük. A cigányok naggyobbrészt román vallásúak, kivéve a Kolozsvári kerületet, ahol a magyar vallásúak képeznek többséget soraikban. A szászok nemzeti egyházának hívei között is találni más nemzetiségűeket (főként a Besztercei kerületben), hiányukat azonban bőségesen kiegyenlíti a római katolikus németek többlete.

Az 1857. évi nemzetiségi arányokat szintén a felekezeti viszonyokon keresztül, mégpedig az 1850. évi nemzetiség- és felekezetközi átfedéseknek az 1857. évi adatokra vetítésével próbáltuk megragadni. Vonatkozó számításaink eredménye a következő:

10. táblázat
A nemzetiségek becsült felekezeti megoszlása a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint
a Besztercei, Dési, Gyulafehérvári és Kolozsvári kerületben az 1857. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Összesen	Ortodox, görög katolikus	Római katolikus, református, unitárius	Lutheránus	Izraelita
Besztercei kerület					
Összesen	188174	124108	24669	36489	2908
– Román	118905	118875	30	–	–
– Magyar és székely	21264	40	20528	696	–
– Német és szász	35636	–	1172	34464	–
– Cigány	9107	5176	2602	1329	–
– Zsidó	2908	–	–	–	2908
– Örmény	164	7	157	–	–
– Egyéb	190	10	180	–	–
Dési kerület					
Összesen	197587	160719	31789	252	4827
– Román	156957	156957	–	–	–
– Magyar és székely	26194	25	26168	1	–
– Német és szász	1707	–	1456	251	–
– Cigány	4671	3425	1246	–	–
– Zsidó	4827	–	–	–	4827
– Örmény	2521	2	2519	–	–
– Egyéb	710	310	400	–	–

Nemzetiség	Összesen	Ortodox, görög katolikus	Római katolikus, református, unitárius	Lutheránus	Izraelita
Gyulafehérvári kerület					
Összesen	184197	160190	18828	3495	1684
– Román	155207	155147	60	–	–
– Magyar és székely	16742	40	16639	63	–
– Német és szász	4607	20	1505	3082	–
– Cigány	5384	4950	424	10	–
– Zsidó	1684	–	–	–	1684
– Örmény	33	13	20	–	–
– Egyéb	540	20	180	340	–
Kolozsvári kerület					
Összesen	194297	121947	69301	1192	1857
– Román	119385	119275	110	–	–
– Magyar és székely	63434	25	63406	3	–
– Német és szász	2238	–	1049	1189	–
– Cigány	6789	2629	4160	–	–
– Zsidó	1857	–	–	–	1857
– Örmény	144	18	126	–	–
– Egyéb	450	–	450	–	–

A számításokat a különböző nemzetiségeknek az egyes felekezeteken vagy felekezeti gyűjtőcsoportokon belül 1850-ben megállapított aránya alapján végeztük el (községenként) oly módon, hogy az illető felekezetek 1857. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az adott nemzetiségre. Végül az így nyert adatokat a Tafeln 1861. évi kötetében közölt Czoernig-féle becslés eredményével állítottuk párhuzamba.

11. táblázat
A nemzetiségek becsült száma és aránya a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint
a Besztercei, Dési, Gyulafehérvári és Kolozsvári kerületben az 1857. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Szám szerint		Százalékban	
	Tafeln	Saját becslés	Tafeln	Saját becslés
Besztercei kerület				
Összesen	188174	188174	100,0	100,0
– Román	117021	118905	62,2	63,2
– Magyar és székely	22050	21264	11,7	11,3
– Német és szász	37625	35636	20,0	19,0
– Cigány	8200	9107	4,4	4,8
– Zsidó	2908	2908	1,5	1,5
– Örmény	260	164	0,1	0,1
– Egyéb	110	190	0,1	0,1
Dési kerület				
Összesen	197586	197587	100,0	100,0
– Román	156687	156957	79,3	79,4
– Magyar és székely	25760	26194	13,0	13,2
– Német és szász	1482	1707	0,8	0,9
– Cigány	4770	4671	2,4	2,4
– Zsidó	4827	4827	2,4	2,4
– Örmény	3150	2521	1,6	1,3
– Egyéb	910	710	0,5	0,4
Gyulafehérvári kerület				
Összesen	183817	184197	100,0	100,0
– Román	155254	155207	84,5	84,3
– Magyar és székely	14900	16742	8,1	9,1
– Német és szász	5660	4607	3,1	2,5
– Cigány	5600	5384	3,0	2,9
– Zsidó	1683	1684	0,9	0,9
– Örmény	210	33	0,1	0,0
– Egyéb	510	540	0,3	0,3

Nemzetiség	Szám szerint		Százalékban	
	Tafeln	Saját becslés	Tafeln	Saját becslés
Kolozsvári kerület				
Összesen	194297	194297	100,0	100,0
– Román	121532	119385	62,6	61,4
– Magyar és székely	61088	63434	31,4	32,6
– Német és szász	2280	2238	1,2	1,2
– Cigány	6620	6789	3,4	3,5
– Zsidó	1857	1857	1,0	1,0
– Örmény	650	144	0,3	0,1
– Egyéb	270	450	0,1	0,2

Becslésünk lényegében egybevág a Tafeln adataival. A kerületenként – ellenkező előjellel – mutatkozó különbségek többnyire kiegyenlítik egymást. Az osztrák kimutatásban említésre méltó eltérés csupán a magyarok rovására és a németek, illetőleg örmények javára jelentkezik. A németek száma eltúlzottnak tűnik, hiszen az etnikum zömét alkotó lutheránusok népességi súlya az 1850. évi népszámlálás óta csökkent. Az örmények száma is nagyobb annál, mint ami a felekezeti kötődés alapján becsülhető. Ettől eltekintve azonban a kétféle becslés megerősíti egymást, így – a számítások alapjául szolgáló 1850. évi nemzetiségi felvétellel kapcsolatos fenntartások mellett – kielégítő támpontnak tűnik az etnikai viszonyok alakulásának nyomon követéséhez.

1869

A következő censt már a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal – pontosabban annak elődje, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztálya – hajtotta végre 1869. december 31-ei eszmei időponttal. Ezt követően tízévenként, a 0-ra végződő évek végén került sor népszámlálásra Magyarországon. A községenkénti sorok 1869-ben, 1880-ban és 1890-ben a jelenlévő polgári, míg 1900-ban és 1910-ben a jelenlévő összes (polgári és katonai) népesség adatait részletezték.)

Az 1869. évi számbavétel eredményeit a Bach miniszter bukása után 1861-ben visszaállított – a történelmi hagyományokon alapuló, azaz kis módosításokkal az 1848. évinek megfelelő – politikai beosztás szerint (Erdélyben nyolc vármegye, két megyeként működő román kerület, öt székely, kilenc szász szék, két szász kerület) tették közzé. Községenkénti adatait – a népességszámokat nem számítva – sohasem közölték. (Kivételt képez a helyi statisztikai bizottságok által kiadott tizennégy megyei, valamint két szabad királyi városi szűkebb körű monográfia. Köztük van Kolozsvár is.) A népesség vallásfelekezeti megoszlására vonatkozó községsorok azonban kéziratos formában hozzáférhetők.⁹ Az itt közölt adatok ebből a forrásból származnak.

A népesség megoszlását az 1869. évi népszámlálás idején a korabeli és a mai közigazgatási beosztást egybevetve a 12. táblázat tekinti át:

12. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1869. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye, vidék, szék	(.)	734024	(.)	100,0	281301	166963	285760
Alsó-Fehér megye	227254	201791	88,8	27,5	201791	–	–
Belső-Szolnok megye	138356*	90174	65,2	12,3	–	38395	51779
Bihar megye	555337	2281	0,4	0,3	–	–	2281
Doboka megye	106430	76836	72,2	10,5	–	30667	46169
Hunyad megye	188991	6033	3,2	0,8	6033	–	–
Kolozs megye	190326	148691	78,1	20,3	–	21034	127657
Küküllő megye	94895	20429	21,5	2,8	20429	–	–
Torda megye	152692	61996	40,6	8,4	16730	–	45266
Aranyos szék	19680	19680	100,0	2,7	7072	–	12608
Naszód vidék	52688	50510	95,9	6,9	–	50510	–
Beszterce vidék	26357	26357	100,0	3,6	–	26357	–
Szászsebes szék	19237	19237	100,0	2,6	19237	–	–
Szászváros szék	22479	6726	29,9	0,9	6726	–	–
Szerdahely szék	19345	3283	17,0	0,4	3283	–	–

* A népszámlálási közleményben 138307.

⁹ Magyarország népessége községenként, a házak, a családok száma, valamint a jelenlévő népesség neme és vallásfelekezete [az 1876-ban életbe lépett] közigazgatási beosztás szerint az 1869. évi népszámlálás alapján. Táblázat. H.n., [1878–1879]. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, kézirat-gyűjtemény.

Az 1869. évi felvétel a nemzetiségi hovatartozás kérdését politikai óvatosságból nem bolygatta, a kérdés fontosságára való tekintettel azonban a statisztikai hivatal igazgatója, Keleti Károly szellemes áthidaló megoldással igyekezett pótolni e hiányt. Kérésére Eötvös József, az akkori közoktatási miniszter, a 6–15 éves iskolaköteleseknek a népszámlálás évében végrehajtott összeírása alkalmával elrendelte azok beszélt nyelvének (más forrás szerint anyanyelvének) a felmérését. A felvétel során a gyermekeket felekezetiük szerint is összeírták, s erre vonatkozóan a két egymástól független adatgyűjtés (a népszámlálás és a népiskolai felvétel) meglehetősen hasonló arányokat talált. Keleti Károly erre az egyezésre épített. Feltételezve, hogy a gyermekek összeírásánál a beszélt, illetve anyanyelv kimutatása éppen olyan megbízható, mint a hitfelekezeté, a tankötelesek nemzetiségi arányait a népszámlálási népességre vetítette, és az egyes nemzetiségek számát ennek megfelelően állapította meg.¹⁰ Habár számítása országos szinten megközelítette a valóságot, a magyarság szempontjából a ténylegesnél kedvezőbb képet nyújtott. Adatainak kiigazítása céljából Vízneker [Vizaknai] Antal végzett – szintén az Eötvös-féle felvételtől kiindulva – utólagosan becslést. Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi eredményeinek felhasználásával, a gyermekkorosztályok és az összes népesség arányszámai közti összefüggést mindkét felvétel idején azonosnak feltételezve, igen bonyodalmas és aprólékos átszámítások sorozatán át a valósághoz közelebbi megoszlást kapott.¹¹

A népesség vallásfelekezeti megoszlása alapján magunk is kísérletet tettünk a census időpontjában feltételezhető etnikai arányok hozzávetőleges meghatározására, mégpedig – az említett szerzők, valamint a későbbi magyar népszámlálások gyakorlatához igazodva – anyanyelv szerint. Az 1869. évi népszámlálás részletes adatainak birtokában településenként végeztünk vallás és nemzetiség, nemzetiség és anyanyelv feltételezett egybeesésén alapuló számításot. Ott, ahol az egyik, vagy a másik egybeesés nem volt egyértelmű, a felekezetek lélekszámát az egyes nyelvek között egyedi mérlegeléssel, többnyire az 1880. évi népszámlálás időpontjában mutatkozó arányoknak megfelelően osztottuk szét; esetenként az 1850. évi népszámlálás tanulságait is figyelembe vettük. A zsidó vallásúak jiddisül beszélő hányadát – a magyar anyanyelvi felvételek eljárását követve, amely a jiddist sajátos német nyelvjárási változatnak minősítette – a német ajkúak között tüntettük fel.

Számításaink eredményeit Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs és Torda megye, Beszterce és Naszód vidék, valamint Aranyos és Szászsebes szék területén, az említett becslésekkel és a felekezeti adatokkal, illetőleg az 1850. és 1880. évi népszámlálás megfelelő eredményeivel párhuzamba állítva a 13–18. táblázat tartalmazza. (Az 1. és a 3. táblázat a mai megyék szerinti összegzésen alapuló jelzőszámokat is magában foglalja.)

13. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének felekezeti megoszlása 1850-ben
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
Szám szerint							
Alsó-Fehér megye	97732	66164	6596	14377	3967	563	1392
Belső-Szolnok megye	19758	68923	6961	14079	635	20	3958
Doboka megye	14023	59434	1888	12644	3679	58	1964
Kolozs megye	21727	75943	11384	32332	7546	1536	1099
Torda megye	30447	60560	5343	24897	5654	3527	539
Aranyos szék	3322	5945	740	4139	1	4451	25
Naszód vidék	6106	32094	792	26	88	–	–
Beszterce vidék	131	2338	490	332	19865	–	7
Szászsebes szék	12593	146	153	24	3087	–	–
Százalék szerint							
Alsó-Fehér megye	51,2	34,7	3,5	7,5	2,1	0,3	0,7
Belső-Szolnok megye	17,3	60,3	6,1	12,3	0,5	0,0	3,5
Doboka megye	15,0	63,4	2,0	13,5	3,9	0,1	2,1
Kolozs megye	14,3	50,1	7,5	21,3	5,0	1,0	0,7
Torda megye	23,3	46,2	4,1	19,0	4,3	2,7	0,4
Aranyos szék	17,8	31,9	4,0	22,2	0,0	23,9	0,1
Naszód vidék	15,6	82,1	2,0	0,1	0,2	–	–
Beszterce vidék	0,6	10,1	2,1	1,4	85,8	–	0,0
Szászsebes szék	78,7	0,9	1,0	0,1	19,3	–	–

¹⁰ Keleti Károly: Magyarország nemzetiségi statisztikai szempontból. = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. VIII (1871). 1. sz. 16–19. p.

¹¹ Vízneker Antal: A nemzetiségek aránya Magyarországon az 1851-iki, 1870-iki és 1881-iki népszámlálások alapján. Kézirat. Budapest, 1887. 41–46. p.

14. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének felekezeti megoszlása 1869-ben
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Szám szerint								
Alsó-Fehér megye	113104	76457	10100	17580	6180	923	2786	124
Belső-Szolnok megye	23846	82527	6604	17075	844	74	5591	1746
Doboka megye	19678	63119	2221	13622	4662	75	2946	107
Kolozs megye	30128	87748	17098	41098	8553	2021	3384	296
Torda megye	37488	66194	7777	29008	6131	4293	1701	100
Naszód vidék	7712	42500	1213	56	170	6	955	76
Beszterce vidék	763	2821	1063	362	20900	62	362	24
Aranyos szék	3294	5755	1048	4560	20	4946	52	5
Szászsebes szék	14795	147	514	62	3667	3	47	2
Százalék szerint								
Alsó-Fehér megye	49,8	33,6	4,4	7,7	2,7	0,4	1,2	0,1
Belső-Szolnok megye	17,2	59,7	4,8	12,4	0,6	0,0	4,0	1,3
Doboka megye	18,5	59,3	2,1	12,8	4,4	0,1	2,8	0,1
Kolozs megye	15,8	46,1	9,0	21,6	4,5	1,1	1,8	0,1
Torda megye	24,6	43,3	5,1	19,0	4,0	2,8	1,1	0,1
Naszód vidék	14,6	80,7	2,3	0,1	0,3	0,0	1,8	0,1
Beszterce vidék	2,9	10,7	4,0	1,4	79,3	0,2	1,4	0,1
Aranyos szék	16,7	29,2	5,3	23,2	0,1	25,1	0,3	0,0
Szászsebes szék	76,9	0,8	2,7	0,3	19,1	0,0	0,2	0,0

15. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének felekezeti megoszlása 1880-ban
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Szám szerint								
Alsó-Fehér megye	109823	71629	8849	16870	5997	924	2848	75
Belső-Szolnok megye	22125	75441	5994	15941	687	92	5827	1547
Doboka megye	17410	57734	2315	12930	3634	79	3100	132
Kolozs megye	26642	83067	17520	42240	7378	2047	4209	136
Torda megye	35442	64207	7848	29548	5356	4229	2251	133
Naszód vidék	7348	42729	1434	153	220	14	1418	39
Beszterce vidék	881	3573	1112	583	19377	12	598	2
Aranyos szék	3189	5271	989	4461	14	4922	151	37
Szászsebes szék	14209	263	497	61	3717	24	68	3
Százalék szerint								
Alsó-Fehér megye	50,6	33,0	4,1	7,8	2,8	0,4	1,3	0,0
Belső-Szolnok megye	17,3	59,1	4,7	12,5	0,5	0,1	4,6	1,2
Doboka megye	17,9	59,3	2,4	13,3	3,7	0,1	3,2	0,1
Kolozs megye	14,5	45,3	9,6	23,1	4,0	1,1	2,3	0,1
Torda megye	23,8	43,1	5,3	19,8	3,6	2,8	1,5	0,1
Naszód vidék	13,8	80,1	2,7	0,3	0,4	0,0	2,6	0,1
Beszterce vidék	3,4	13,7	4,3	2,2	74,1	0,0	2,3	0,0
Aranyos szék	16,7	27,7	5,2	23,4	0,1	25,9	0,8	0,2
Szászsebes szék	75,4	1,4	2,6	0,3	19,7	0,1	0,4	0,0

16. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnoka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének nemzetiségi megoszlása 1850-ben
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Román	Magyar ^a	Német ^b	Zsidó	Egyéb	Ebből cigány
Szám szerint						
Alsó-Fehér megye	157847	17783	6445	1392	7324	6456
Belső-Szolnok megye	86634	16405	1306	3958	6031	2678
Doboka megye	71913	13065	3628	1964	3120	2790
Kolozs megye	94773	40486	8225	1099	6984	6118
Torda megye	86873	30250	6131	541	7172	6913
Aranyos szék	8859	8705	7	25	1027	1022
Naszód vidék	37120	373	449	–	1164	1080
Beszterce vidék	2198	1071	18335	7	1552	1511
Szászsebes szék	11985	49	3183	–	786	755
Százalék szerint						
Alsó-Fehér megye	82,7	9,3	3,4	0,7	3,9	3,4
Belső-Szolnok megye	75,8	14,4	1,1	3,5	5,2	2,3
Doboka megye	76,8	13,9	3,9	2,1	3,3	3,0
Kolozs megye	62,5	26,7	5,4	0,7	4,6	4,0
Torda megye	66,3	23,1	4,7	0,4	5,5	5,3
Aranyos szék	47,6	46,7	0,0	0,1	5,5	5,5
Naszód vidék	94,9	0,9	1,2	–	3,0	2,8
Beszterce vidék	9,5	4,6	79,2	0,0	6,7	6,5
Szászsebes szék	74,9	0,3	19,9	–	4,9	4,7

^a Magyar és székely

^b Német és szász

17. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének anyanyelvi megoszlása 1869-ben
(Becsült adatok)

	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Alsó-Fehér megye								
Keleti becslése	189960	28928	8158	208	83,6	12,7	3,6	0,1
Vízneker becslése	186734	27748	8613	4158	82,2	12,2	3,8	1,8
Saját becslés	186881	28738	8135	3500	82,2	12,7	3,6	1,5
Belső-Szolnok megye								
Keleti becslése	108266	25186	4647	208	78,3	18,2	3,4	0,1
Vízneker becslése	105680	23872	4329	4426	76,4	17,3	3,1	3,2
Saját becslés	106799	24494	3578	3485	77,2	17,7	2,6	2,5
Doboka megye								
Keleti becslése	84281	17284	4863	2	79,2	16,2	4,6	0,0
Vízneker becslése	83558	14517	5013	3342	78,5	13,6	4,7	3,2
Saját becslés	82091	16871	4949	2519	77,1	15,8	4,7	2,4
Kolozs megye								
Keleti becslése	110121	71942	8260	3	57,9	37,8	4,3	0,0
Vízneker becslése	103214	70459	10620	6033	54,2	37,0	5,6	3,2
Saját becslés	115165	60477	8670	6014	60,5	31,8	4,6	3,1

	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Torda megye								
Keleti becslése	101539	44217	6932	4	66,5	29,0	4,5	0,0
Vizneker becslése	94761	41180	13697	3054	62,0	27,0	9,0	2,0
Saját becslés	99920	39981	6601	6190	65,4	26,2	4,3	4,1
Aranyos szék								
Keleti becslése	8320	11206	53	101	42,3	56,9	0,3	0,5
Vizneker becslése	7374	11221	61	1024	37,5	57,0	0,3	5,2
Saját becslés	8784	9872	14	1010	44,6	50,2	0,1	5,1
Naszód vidék								
Keleti becslése	52213	316	142	17	99,1	0,6	0,3	0,0
Saját becslés	49913	542	1483	750	94,7	1,0	2,8	1,4
Beszterce vidék								
Keleti becslése	2355	590	22263	1149	8,9	2,2	84,5	4,4
Saját becslés	3328	1339	19810	1880	12,6	5,1	75,2	7,1
Beszterce+Naszód vidék								
Keleti becslése	54568	906	22405	1166	69,0	1,2	28,3	1,5
Vizneker becslése	54842	860	19745	3598	69,4	1,1	25,0	4,5
Saját becslés	53241	1881	21293	2630	67,4	2,4	26,9	3,3
Szászsebes szék								
Keleti becslése	15248	96	3891	2	79,3	0,5	20,2	0,0
Saját becslés	14776	150	4081	230	76,8	0,8	21,2	1,2

18. táblázat
Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda megye, valamint Aranyos szék, Naszód vidék,
Beszterce vidék és Szászsebes szék népességének anyanyelvi megoszlása 1880-ban
*(Népszámlálási adatok)**

Megye, vidék, szék	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Alsó-Fehér megye	178773	27017	7306	3919	82,4	12,4	3,4	1,8
Belső-Szolnok megye	97427	22942	3247	4038	76,3	18,0	2,5	3,2
Doboka megye	74449	15289	4576	3020	76,5	15,7	4,7	3,1
Kolozs megye	106435	62342	7792	6670	58,1	34,0	4,3	3,6
Torda megye	95454	40721	6028	6811	64,1	27,3	4,0	4,6
Aranyos szék	8112	9777	27	1118	42,6	51,4	0,1	5,9
Naszód vidék	49630	912	1868	945	93,0	1,7	3,5	1,8
Beszterce vidék	4187	1448	18622	1881	16,0	5,5	71,2	7,3
Szászsebes szék	14301	238	4047	256	75,9	1,3	21,4	1,4

* A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között.

Mint látható, a három eltérő módszerrel nyert végeredmény itt-ott kisebb-nagyobb mértékben különbözik egymástól. Az általunk becslült adatok törvényhatóságoként és nyelvenként váltakozva hol Viznekeréhez, hol Keletéhez állnak közelebb. Keletinél a magyarok számaránya általában kedvezőbben, a románoké pedig kedvezőtlenebbül alakult. Ez részben annak tulajdonítható, hogy egyes nemzetiségek (illetve felekezetek) nem egyforma pontossággal hajtották végre a tanköteles gyermekek számbavételét. (A Királyhágón túl például a görög katolikusok aránya a népiskolai felvételen 2 százalékponttal kisebb, a római katolikusoké és az evangélikusoké viszont 1–1 százalékponttal magasabb, mint a népszámlálás idején.) De közrejátszik az is, hogy Keleti a cigányokat csaknem teljesen kihagyta számításából, illetőleg azon nemzetiségek – románok vagy magyarok – közé sorolta be, amelyek mellett megtelepedve éltek. E tekintetben Vizneker számításai – az egyéb (túlnyomórészt cigány) anyanyelvűek megjelenítésével – hívebben tükrözik a valóságot. A románok 1869. évi aránya azonban az általa becslétnél kedvezőbb lehetett.

A népesség feltételezhető anyanyelvi megoszlására vonatkozó – a pontos számokat tekintve természetesen fiktív – becslésünk eredményei általában a vallási adatokkal egybevágó (az eltelt időszak népmozgalmi eseményeivel összefüggő) elmozdulásokat

jeleznek az 1850. évi népszámláláshoz képest. Az ezen túlmutató változásokra a (közvetlen) nemzetiségi, illetve a (közvetett) anyanyelvi statisztika közötti módszerbeli eltérések kínálnak magyarázatot. Így a cigányok betagozódása az általuk beszélt nyelvek megfelelő csoportjaiba – a román vallásúak aránysökkenésének hatását mérsékelve, a magyar vallásúak aránynövekedésének hatását pedig fokozva – jelentősen közrejátszott a két meghatározó nemzetiség statisztikai pozíciójának alakulásában. A magyar nyelvűek súlyát ezen túlmenően az örmények asszimilációja, míg a németekét a jiddisül beszélő zsidók német nyelvűek közé sorolása erősítette.

1880

Az 1880. évi népszámlálás községi eredményeit az 1876. évi XXXIII. tc. által elrendelt – kisebb-nagyobb módosításokkal az 1920. évi trianoni békeszerződésig érvényes – területi átszervezésnek megfelelően tették közzé.¹² A három mai megye területére eső 1880. évi lélekszámadatak a korabeli megyebeosztásnak megfelelően a 19. táblázatban foglaltak szerint alakulnak.

19. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1880. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	704420	(.)	100,0	267731	158493	278196
Alsó-Fehér megye	178021	156395	87,8	22,2	156395	–	–
Beszterce-Naszód megye	95017	94149	99,1	13,4	–	94149	–
Bihar megye	446777	2238	0,5	0,3	–	–	2238
Hunyad megye	248464	12066	4,9	1,7	12066	–	–
Kis-Küküllő megye	92214	18571	20,1	2,6	18571	–	–
Kolozs megye	196307	160149	81,6	22,7	–	18770	141379
Szeben megye	141627	27065	19,1	3,8	27065	–	–
Szolnok-Doboka megye	193677	122148	63,1	17,4	–	45574	76574
Torda-Aranyos megye	137031	111639	81,5	15,9	53634	–	58005

1880-nal kezdődően a magyar népszámlálások az anyanyelv kérdésével a nemzetiségi hovatartozást is tudakolták. Mivel sokan voltak olyanok, akik két vagy több nyelvet beszéltek, szigorú utasítás szabta meg, hogy mindenkit olyan anyanyelvűnek kell beírni, amilyennek vallja magát. Az 1880. évi népszámlálás során – a nemzetiségi viszonyoknak a nyelv nyomán való megállapítását betű szerint értelmezve – a beszélni nem tudókat (akiknek túlnyomó többsége életkoránál fogva a 0–2 éves korosztályból került ki) egyik nemzetiség közé sem sorolták be, hanem külön mutatták ki. Ez hibás eljárásnak bizonyult, hiszen természetesen a beszélni nem tudók is tartoznak valamely nemzetiséghez. Az 1880. évi anyanyelvi adatoknak a későbbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatósága érdekében a beszélni nem tudókat a korabeli magyar statisztika gyakorlatának megfelelően arányosan szétosztottuk az egyes anyanyelvek között. Táblázataink így módon 1880-ra vonatkozóan két – az eredeti közlés szerinti, illetve a beszélni nem tudók arányos felosztásával nyert – adatsort tartalmaznak.

A községsoros táblák az anyanyelvi hovatartozást részletezve magyar, német, szlovák, román, rutén, horvát-szerb, egyéb hazai (azaz a korabeli Magyarországon honos) és külföldi nyelvűeket különböztettek meg, az utolsó rovatot a beszélni nem tudóknak tartották fent. A zsidó (jiddis, azaz héberrel keveredett német) nyelven beszélőket kifogásolható módon nem anyanyelvük szerint, hanem a héber után első helyen megjelölt egyéb beszélt nyelv alapján mutatták ki.¹³ A nyilvánvalóan hibás eljárás torzítón hatott az 1880. évi anyanyelvi statisztika szerkezetére. A cigányok kimutatásához eleve nem volt elégséges az anyanyelvi felvétel, hiszen az így nyert szám nem fejezi ki a több nyelv között megoszló cigány népesség valódi nagyságát. Mindez az anyanyelvi statisztika természetesen korlátait jelzi. Hiányosságként róható fel továbbá, hogy a cigány anyanyelvűek a településenkénti idősorokban nem kaptak önálló tételt, hanem az egyéb nyelvűek rovatába olvadtak be.

Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi adatai a románok számarányának a mai Fehér megye területén kisebb, Beszterce-Naszód megyében erőteljesebb növekedését, míg Kolozs megyében jelentős mérvű csökkenését mutatják az 1850. évi nemzetiségi felvételhez képest. A magyarok aránya mindhárom megyében nőtt, a legnagyobb mértékben a mai Kolozs megye területén. Az 1880-ban észlelt arányváltozások az 1869. évi – becslést – adatok szerint lényegében már egy évtizeddel korábban rögzültek, a mai Kolozs megyét kivéve, ahol a jelzett tendencia a hetvenes években is folytatódott. Itt a románok számarányának visszaesése – miként a népességfejlődés megakadása a térségben általában – elsősorban az évtized eleji demográfiai katasztrófa tulajdonítható. Az 1872–1873-ban dúló kolerajárvány – az annak folytán megnövekedett halandóság – következtében az évtized első felében (1870–1875 között) mért természetes fogyás Beszterce vidékén volt a legnagyobb (évi átlagban –11,3 ezrelék), de erdélyi viszonylatban a Kolozs (–5,9 ezrelék) és Alsó-Fehér (–5,1 ezrelék) megyei fogyatkozás is számottevőnek mondható. Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos vesztése évi átlagban már csupán 3 ezrelék körül mozgott; Naszód vidéken és az egykori Aranyosszéken – a természetes szaporulat pozitív értékeiből következtetve – a kolera még ennél is kevésbé pusztított. (A járvány veszedelmessége azonban így is nagyobb

¹² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. köt. Budapest, 1882, Országos M. Kir. Statistikai Hivatal. 415 p. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1880. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. XXII, 456 p. (Studia censuaria Transsilvanica.)

¹³ Erre az 1890-es népszámlálási jelentés utal, magyarázat nélkül. Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt. Budapest, 1893. 129–130.*; 149.* p.

lehetett, mint amit a halálozási statisztika mutat, mivel sok kolerában elhalt a tömeges halálozás idején nem került be az anyakönyvbe így elkerülte a számbavételt.)

Alsó-Fehér és különösen Szolnok-Doboka megyében a tényleges és a természetes népgyarapodás különbözete is tekintélyes népességi hiányt jelez. (Ld. a VII. mellékletet.) Noha bizonyos mértékű vándorlási veszteség lehetősége nem zárható ki – amely a tényleges népességszám alakulását figyelembe véve főként a görög katolikus és ortodox felekezetű (illetőleg román ajkú) népességet sújthatta –, e különbségben valószínűleg komoly része van az adatfelvételi pontatlanságoknak is. Az 1880. évi népszámlálás ugyanis országosan viszonylag figyelemre méltó – bár számszerűségében vitatott – hiánnyal rögzítette a népesség számát. (A hiány utólagos becslés szerint az anyaország területén – vagyis Horvát-Szlavonországok nélkül számítva – kb. 100 ezer főnyire tehető.)¹⁴ Ugyanebben az időben a népmozgalom adatainak gyűjtése sem volt még tökéletes, aminek következtében a népesedési eseményeket is alulregisztrálták. Ennek mértéke az 1870-es években országosan mintegy 7 százalékos volt és éppen a keleti megyékben, illetőleg a görögkeleti egyházközségekben voltak a legjelentősebbek a hiányok.¹⁵

1890

Feldolgozásunk következő forráskötete, a 1890. évi census eredményeiről beszámoló első közlemény rendhagyó módon nem a tulajdonképpeni népszámlálási kiadványsorozatban jelent meg. A népesség számára, anyanyelvi és hitfelekezeti megoszlására vonatkozó adatokat ez alkalommal az 1892. évben kiadott Helységnévtár tartalmazta.¹⁶ Lélekszámait a mai és a korabeli közigazgatási beosztásnak megfelelően a 20. táblázat összegzi.

20. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1890. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	785330	(.)	100,0	289096	176972	319262
Alsó-Fehér megye	193072	169645	87,9	21,6	169645	–	–
Beszterce-Naszód megye	104737	103712	99,0	13,2	–	103712	–
Bihar megye	516704	2539	0,5	0,3	–	–	2539
Hunyad megye	267895	13491	5,0	1,7	13491	–	–
Kis-Küküllő megye	101045	20734	20,5	2,6	20734	–	–
Kolozs megye	225199	184892	82,1	23,6	–	20857	164035
Szeben megye	148738	29204	19,6	3,7	29204	–	–
Szolnok-Doboka megye	217550	139598	64,2	17,8	–	52403	87195
Torda-Aranyos megye	150564	121515	80,7	15,5	56022	–	65493

Az 1890. évi népszámlálás során az anyanyelv tudakolásának módja megegyezett az 1880. évvel. Az előző népszámlálás tévedését kiigazítva az utasítás most már kimondta, hogy a beszélni koruknál fogva még nem tudó gyermekeknél az édesanyjuk nyelvét kell bejegyezni. Az 1892. évi Helységnévtár községsoros tábláiban kirajzolódott az anyanyelvi rovatok végleges rendje. Az egyéb (hazai és külföldi) nyelveket egyetlen rovatban egyesítették, a horvát-szerb rovatot viszont kettéválasztották. A jiddisül (és héberül) beszélők, akiknek anyanyelvét az akkori felfogás rontott német dialektusnak minősítette, most mindannyian a német nyelvűek közé kerültek. Így ők ez alkalommal, ha nem is a nyelvhasználatukat leghívebben kifejező külön nyelvi rovatban, de a tényleges anyanyelvi bevállásuk alapján lettek besorolva. Az anyanyelvi statisztikát természetesen a jiddis és német nyelvűek összevonása is torzította.

1880 és 1890 között a magyarság számereje mindegyik mai megye területén nőtt – viszonylag erőteljesebben Kolozs és Beszterce-Naszód megyében (1,3, illetve 1 százalékponttal) –, a románságé ellenben mindenütt fogyott; az említett két megyében kisebb (0,3–0,4 százalékpont), Fehér megyében nagyobb mértékben (0,9 százalékponttal). Beszterce-Naszód megyében észrevehetően (0,8 százalékponttal) csökkent a német anyanyelvűként kimutatott népesség számaránya is.

A természetes szaporulat a születésgyakoriság igen magas átlagértékei folytán a korabeli Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka és Kolozs megyében a legnagyobb: évente 11,9–12,2 fő ezer lélekre. E mutató Alsó-Fehér megyében a magasabb halandóság, Beszterce-Naszód megyében pedig az alacsonyabb születési ráta hatására már kevésbé kedvező: az előbbi törvényhatóságban évi 9,9, az utóbbiban pedig mindössze évi 8,7 ezreléket ért el. A népességet elvándorlás ez időben kevésbé fogyasztotta; csupán Alsó-Fehér és Torda-Aranyos megyében mutatkozik számottevőbb – főként a kivándorlásból adódó – migrációs veszteség. (A külső vándormozgalom hatásait a korabeli magyar statisztika – közvetlen adatgyűjtés hiányában – a természetes és tényleges szaporodás két népszámlálás közötti különbözetének, tehát a belső és külső vándorlások egyenlegének, illetőleg a születési hely kimutatása

¹⁴ Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. = Magyarország történeti demográfiája. (Szerk. Kovacsics József.) Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 229. p., Kovács Alajos: A népesség fejlődése Magyarországon az utolsó félszázad alatt. = Magyar Statisztikai Szemle. III (1925). 1. sz. 5. p.

¹⁵ Acsádi György: A magyar népmozgalmi statisztikák fejlődése. = A magyar hivatalos statisztikai történetéből. (Az V. Statisztikatörténeti Vándorülés előadásai és korreferátumai.) Budapest, 1968. 246–249. p., Katus László: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. = Történelmi Szemle. 1980. 2. sz. 271. p.

¹⁶ A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk. Jekelfalussy József. Budapest, 1892, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. X, 1895 p.

alapján a belső népcseré ugyanazon két időpont közt megvont mérlegének egybevetésével mérte fel.¹⁷ (Ezeket a számításokat a IX. táblamelléklet részletezi.) Kolozs és Beszterce-Naszód megyében ugyanekkor vándorlási többlet mutatkozott.

1893-ban cigányösszeírást hajtottak végre Magyarországon. A felmérésről közzétett kötet mindazon településen megadta a számukat, melyekben a cigányok száma legalább 50 volt és a lakoságnak 10 százalékát tette ki, vagy ha nem érték el ezt az arányt, a számuk legalább 100 volt.¹⁸ Ezeket az eredményeket tájékoztatásul beiktattuk feldolgozásunkba. A számok az 1890. évi sorban szerepelnek, a népszámlálási adatoktól [] különíti el őket. Nyomatékos megkülönböztetésüket az időbeli eltolódáson túl az is indokolja, hogy ez a felvétel más módszert követett, mint a népszámlálások; nem a bevalláson, hanem a helyi hatóságok minősítésén alapult, az alkalmazott kategória pedig gyakorlatilag a nemzetiségi hovatartozás direkt ismervének felel meg. Ennek következtében a cigányösszeírás vonatkozó adatai is többnyire nagyobbak, mint a népszámlálás egyéb gyűjtőrovatában szereplő értékek.

1900

Az 1900. évi népszámlálás nyomán, a korábbiaknál gazdagabb feldolgozás eredményeként, tíz kötetnyi közlemény született. Közülük – immár az összes jelenlévő (polgári és katonai) népességre vonatkozóan – az első közlemény tartalmazza a községenkénti általános népleírást. Számaink ebből a kötetből valók.¹⁹

21. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1900. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	871386	(.)	100,0	315321	199173	356892
Alsó-Fehér megye	212352	187335	88,2	21,5	187335	–	–
Beszterce-Naszód megye	119014	117773	99,0	13,5	–	117773	–
Bihar megye	577312	2814	0,5	0,3	–	–	2814
Hunyad megye	303838	14435	4,7	1,7	14435	–	–
Kis-Küküllő megye	109197	22084	20,2	2,5	22084	–	–
Kolozs megye	253656	211613	83,4	24,3	–	23432	188181
Szeben megye	166188	32479	19,5	3,7	32479	–	–
Szolnok-Doboka megye	237134	154455	65,1	17,7	–	57968	96487
Torda-Aranyos megye	160579	128398	80,0	14,7	58988	–	69410

Az 1900. évi népszámlálás során az anyanyelvi kérdőpont bővült. A számlálólapon ez erre vonatkozó kérdés így szerepelt: „Mi az anyanyelve, vagy az a nyelv, amelyet magáénak vall és legjobban és legszívesebben beszél?” Az anyanyelv kérdéséhez fűzött utasítás szerint: „Anyanyelv gyanánt mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető magáénak vall és amelyet a legtokéletesebben beszél.” A továbbiakban az utasítás megjegyzi, hogy az anyanyelv nem mindig „esik össze” a gyermekkorban az anyától elsajátított nyelvvel, majd hozzáteszi: „A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a családi nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszeresen beszélni szoktak.” Az anyanyelv kérdéshez fűzött magyarázat és az idézett utasítások a kérdés tartalmának lényegi átalakulását jelzik az előző két népszámláláshoz képest. Már 1890-ben felmerült: „jó volna – az utasításban vagy egyebütt – felvilágosítani a népet, hogy ez [vagyis az anyanyelv] alatt nem azt a nyelvet értjük, amelyen az illető egyén beszélni tanult, sem azt, amelyen a szülői beszéltek.”²⁰ Az 1900. évi népszámlálás előkészítői ez irányban léptek tovább, így az anyanyelv fogalma most már inkább a – sokat vitatott – ausztriai formulához, azaz a hétköznapi beszélt nyelvhez közelített. Ennek megfelelően a kapott feleletek is átértelmeződnek, amit figyelembe kell venni az 1900. évi eredmények értékelésekor.

A községi részletezésű I. népszámlálási közlemény tábláihoz ez alkalommal jegyzetanyag kapcsolódik, amely jelentősebb számú egyéb anyanyelvű esetében arról nyújt képet, hogy a gyűjtőrovatban milyen anyanyelvűek szerepelnek figyelemre méltóbb számban vagy arányban. Így, ha csak közvetve is, információkhoz juthatunk egyes töredék, illetve szórvány, ám helyenként komolyabb etnikai zárványt képező csoportok, mint például a térségben különösen nagy számban élő cigányok lokális jelenlétéről, elhelyezkedéséről, településen belüli súlyukról. A megjegyzésekben ezeket az információkat is közöljük.

A népszámlálást megelőző évtizedben a természetes szaporulat átlagértéke a születésgyakoriságnak a halandóságnál nagyobb arányú csökkenése következtében az érintett törvényhatóságok majd mindegyikében visszaesett. Az egyedüli kivétel Beszterce-Naszód megye, ahol a természetes reprodukció arányszáma kis mértékben nőtt, és évi 8,7 ezrelékkal a legmagasabb értéket érte el; egyebütt ez a jelzőszám 8,2–8,6 ezrelékre mérséklődött. A tényleges és természetes szaporulat egybevetése ez alkalommal is csupán

¹⁷ Vö. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 74.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.)

¹⁸ Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Budapest, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, 1895. 14–16.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. IX. köt.)

¹⁹ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. Budapest, 1901., M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal IV, 45*, 612 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1900. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1999, Editura Staff. 709 p. (Studia censualia Transsilvanica.)

²⁰ Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika és szervezete. Kiad. az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda. 148. p.

Beszterce-Naszód és Kolozs megyében mutatott nyereséget; komolyabb negatívum azonban most kizárólag Torda-Aranyosban jelentkezett. A fentebb már ismertetett módszerrel számítva a külföldi (ki- és vissza-, illetve be-) vándorlások mérlege Szolnok-Doboka kivételével mindenhol veszteséges volt. A belső népcseré változása ezzel egyidejűleg Alsó-Fehér megyében kisebb, Beszterce-Naszód és Kolozs megyében nagyobb mértékű betelepődést, míg Torda-Aranyos és Szolnok-Doboka megyékből nem túl számottevő elvándorlást jelez az ország más részei felé.

A magyarság számereje a korábnál nagyobb lendülettel (a mai Alsó-Fehér megyében 1,5, Beszterce-Naszód megyében 1,8, Kolozs megyében pedig 2,9 százalékponttal) nőtt. A román nyelvűek számaránya egyedül Kolozs megyében csökkent: e visszaesés azonban viszonylag jelentős, 1,3 százalékpontos. Beszterce-Naszód megyében is tovább folytatódott a német ajkúak arányának csökkenése (1,2 százalékponttal). Szembetűnően fogyott az egyéb (többnyire cigány, emellett a korabeli Szolnok-Doboka – a mai Kolozs – megyében az örmény) anyanyelvűek száma, akiknek hiánya a környező nemzetiségek (románok vagy magyarok) többleteként jelent meg. (Jelentéktelenre zsugorodott az egyéb felekezetűek száma is, miután a korábban e rovatban nyilván tartott örmény szertartású katolikusokat most a római katolikusok között mutatták ki.) A valószínű elmozdulások a községi adatsorokból, illetőleg a 1890. és 1900. évi népszámlálás vonatkozó eredményeit feldolgozó anyanyelvi és felekezeti keresztábrázolatokból kiolvashatók. (Vö. a XLIX. és L. mellékleteket.)

1910

Az ötödik – és egyben az I. világháború előtti utolsó – magyar népszámlálást 1910-ben tartották. Eredményeit hat kötetben adták ki, az itt közölt adatokat az első kötet tartalmazza.²¹

22. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1910. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	940784	(.)	100,0	330750	212614	397420
Alsó-Fehér megye	221618	195066	88,0	20,7	195066	–	–
Beszterce-Naszód megye	127843	126311	98,8	13,4	–	126311	–
Bihar megye	646301	3220	0,5	0,4	–	–	3220
Hunyad megye	340135	15301	4,5	1,6	15301	–	–
Kis-Küküllő megye	116091	23203	20,0	2,5	23203	–	–
Kolozs megye	286687	240868	84,0	25,6	–	24882	215986
Szeben megye	176921	33793	19,1	3,6	33793	–	–
Szolnok-Doboka megye	251936	164634	65,3	17,5	–	61421	103213
Torda-Aranyos megye	174375	138388	79,4	14,7	63387	–	75001

A kötet fontos újítása az addigi népszámlálási közlésekhez képest, hogy a 100 léleknél népesebb puszták, telepek és egyéb külterületi lakott helyek – vagy esetenként az ennél kisebb egységek – fontosabb demográfiai adatait is bemutatja. Ezeket tájékoztatásul () között megadjuk, de – tekintve, hogy sok, időközben önállósult településrész adatai 1910-ből így sem ismeretesek – a mai közigazgatás követő községi összegzésben nem vettük számításba. A megyei összegeket a hivatalos romániai statisztikai közlemények visszatekintő idősoraihoz igazítottuk. Így a Fehér megyei összeg magában foglalja a Szeben megyei Zsinnától idekerült Dobratelep adatait.

A kötet további értéke, hogy minden egyes község polgári lélekszámát közli az öt utolsó népszámlálás szerint, s ennek során jegyzetben utal a községek státusában beállott változásokra, sőt a helyi hatóságoktól bekért jelentések alapján az 1880 óta mutatkozó feltűnő lélekszámváltozásokra is magyarázattal szolgál. Ezeket a népességtörténeti adalékokat szintén beépítettük feldolgozásunkba, kiegészítve egy – ugyancsak az 1880–1910. évi népszámlálási adatokon alapuló – nemzetiségpolitikai indíttatású összeállítás vonatkozó jegyzetanyagával.²²

Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvre vonatkozó kérdésfeltevése azonos volt az 1900. évvel. Az utasítás ugyanakkor tovább árnyalta az anyanyelv fogalmát s egyúttal nyomatékossította a már 1900-ban is észlelt fogalmi elmozdulást a beszélt nyelv irányában. Az anyanyelv fogalmát immár határozottan különválasztották az anyától tanult nyelv fogalmától, s eközben kihangsúlyozták a társadalmi érintkezés hatásait e nyelv választása során.²³ Az újabb változtatás, ha alapvetően nem is törte meg a magyar anyanyelvi

²¹ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. VI, 50*, 880 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1910. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1999, Editura Staff. 711 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

²² Adatok a magyarság térvesztéséről a nemzetiségekkel szemben. Kézirat. Év és hely nélkül. 137 p. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.

²³ „Anyanyelv gyanánt minden befolyástól menten, a valósághoz híven, mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető egyén magáénak vall s amelyen legjobban és legszívesebben beszél. Ennélfogva megjegyzendő, hogy ámbár az anyanyelv a legtöbbször azonos azzal a nyelvvel, amelyet ki-ki gyermekkorában és rendszerint az anyjától tanult, mégis előfordulhat az az eset is, hogy a gyermek anyanyelve más, mint az anyjéé, különösen, ha a gyermek kiseddévóban, iskolában vagy egyéb társadalmi érintkezés által, vagy annak következtében, hogy szülői különböző anyanyelvűek, az anyjától különböző, más nyelvet sajátított el.

statisztika viszonylagos egyöntetűségét, a tíz évvel korábbinál valószínűleg nagyobb mértékben befolyásolta az adatok állagát. A kérdőpont-módosulásra tehát ezúttal is érdemes tekintettel lenni az anyanyelvi erőviszonyokban bekövetkezett változások regisztrálása során.

Az eltelt évtizedben az élveszületések évi átlagos arányszáma Kolozs megyében 0,7, Torda-Aranyos megyében 1,2, Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka megyében 1,7–1,8, míg Alsó-Fehér megyében 2,7 ezrelékponttal volt alacsonyabb, mint a megelőző decenniumban. A halandóság mérséklődése némiképp eltérő irányú szóródást mutat. A halálozási index Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka megyében csökkent a legkisebb (2,1, illetve 2,5 ezrelékpont), Torda-Aranyos megyében a legnagyobb mértékben (4,3 ezrelékponttal), Kolozs és Alsó-Fehér megyében pedig e szélső értékek között (3,3–3,5 ezrelékponttal) lett kevesebb. A természetes szaporulat mutatója Szolnok-Doboka kivételével a két évtizeddel korábbihoz közelítő értékre (Beszterce-Naszód megyében pedig a fölé) emelkedett. A népesség szaporodása tekintetében így ismét Torda-Aranyos és Kolozs megye áll az élen (éves átlagban 11–11,3 ezrelékkal), míg Szolnok-Doboka megye a másik három törvényhatóság 9,1–9,4 ezrelékes mezőnyében is az utolsó helyre szorult. A tényleges népnövekedés üteme Kolozs megyében volt a legmagasabb (itt vándorlási többlet is mutatkozott), másutt azonban a népesség gyarapodását visszafogta az elvándorlás, mely különösen Alsó-Fehér és Szolnok-Doboka megyében öltött nagyobb méreteket. Torda-Aranyos és Szolnok-Doboka migrációs veszteségében inkább a belső népcseré passzívuma tükröződik, míg Beszterce-Naszód megyében e veszteség túlnyomóan a kivándorlásból adódik. Szám szerint azonban Alsó-Fehér megye – nagyjából a megyeközi népcseré hiányával egyező – kivándorlási vesztesége a legnagyobb.

A kivándorlást ebben az évtizedben már hivatalosan is számon tartották, az adatgyűjtés azonban – különösen a visszavándorlást illetően – korántsem mondható teljesnek. Az országhatáron túra távozottak tényleges hiányát ezért a hivatalos nyilvántartás (LXXII. melléklet) és a demográfiai adatok révén következtetett számok (IX. melléklet) között kell keresnünk. (Tájékoztatásul közöljük, hogy a népmozgalmi adatokat figyelembe véve a hivatalosan kimutatott 23,7 százalékkal szemben országosan a kivándorlóknak kb. negyven százalékára becsülhető a visszavándorlók aránya;²⁴ a tényleges visszavándorlás azonban az érintett területen valószínűleg még ennél is nagyobb lehetett.)

A természetes népmozgalom és a kivándorlás adatait a statisztikai szolgálat anyanyelv (sőt az előbbieket felekezet) szerint is részletezte. (LXI–LVI., LXXII. mellékletek.) E szerint a románok élveszületéseinek arányszáma mindenütt meghaladta a magyarokét, kiváltképp Alsó-Fehér, Torda-Aranyos és Kolozs megyében. A halandóság kedvezőbb alakulásának köszönhetően azonban a magyar anyanyelvűek – Kolozs megyét kivéve – már a románok elé, illetve (Torda-Aranyos megyében) melléjük kerültek a természetes szaporulat rangsorában.

Az érintett megyékben a kivándorlók túlnyomó többsége a románok közül került ki, Beszterce-Naszód megyéből emellett jelentős számban távoztak német anyanyelvűek. A magyarság részesedése a kivándorlásból összességében alig haladta meg a tíz százalékot, vagyis népességi arányának még a felét sem érte el. A kivándorlók úti célja – vármegyénként váltakozó arányban – Románia és Amerika között oszlott meg; Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megyéből számottevőbb kivándorlás figyelhető meg Németországba is.²⁵

A tényleges gyarapodás a meghatározó nemzetiségek esetében csak az egyéb, valamint Beszterce-Naszód és Kolozs megyében a magyar anyanyelvűek körében haladta meg a természetes szaporulatot. A magyarok nyeresége jobbra megyeközi vándorlásaik többletéből adódik. Az egyéb (cigány) anyanyelvűek számának ugrásszerű növekedését nem tényleges népmozgalmi események, hanem (vándorcigányok helyenkénti felbukkanása mellett) főként az előző felvétellel szembeni bevallási eltérések idézték elő – a román és magyar anyanyelvűek rovására.

A vázolt népmozgásoknak megfelelően az évtized során a magyar anyanyelvűek aránya, mérsékeltébb iramban ugyan, de mindhárom mai megye területén tovább növekedett. Hasonló mértékben nőtt az egyéb, illetőleg gyengült a román és német nyelvűek számereje is. A pozitív vagy negatív irányú módosulások azonban mindegyik nemzetiség esetében az egy százalékpontos értéken belül maradtak.

1880 és 1910 között a három mai megye területén az összlélekszám 33,6 százalékkal emelkedett. A román anyanyelvűek 29,4 százalékos gyarapodása csaknem átlagosnak mondható, a német nyelvűek azonban már mindössze 11,2 százalékkal lettek többen ez idő során. Az egyéb nyelvűek száma 16,5 százalékkal csökkent, a magyaroké viszont 62,8 százalékkal nőtt. A románok és magyarok tényleges szaporodása közti különbséget elsősorban vándormozgalmaik eltérő jellegzetességei magyarázzák. A románság – egyébként magas természetes szaporulata alapján várható – nyereségének elmaradásáért a múlt század vége felé fellángolt, majd az 1900-as évek elején tömegessé vált kivándorlás okolható. A magyarság természetes szaporulaton felüli nyeresége ellenben vándorlási többletet foglal magában. A magyar anyanyelvűek számának gyors növekedésében ezen felül az asszimiláció is tevékenyen közreműködött. Ez a jelenség az egyes etnikumok felekezeti meghatározottsága és a nyelvinél erősebb felekezeti kötődés folytán legegyszerűbben az anyanyelvi és vallásfelekezeti számok összefüggései mentén, a különböző hitfelekezetek magyarosodásán keresztül szemléltethető.

Az egyes vallásfelekezetek és magyar nyelvű hívek 1880–1910 közötti lélekszám-gyarapodását jelző számokat az érintett korabeli törvényhatóságok területén a XLVIII–LI. mellékletek felhasználásával a 23. táblázat összesíti.

A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a család nyelve, vagyis az a nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszerint beszélni szoktak.” Idézi Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. XXIII (1980). 8. sz. 88–89. p.

²⁴ A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 37.* p., (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 27. köt.) Ua. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 27.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

²⁵ A magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1918. Budapest, 1918, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 65.* p.

23. táblázat
Az összes népesség, illetőleg a magyar anyanyelvűek számának alakulása felekezetek szerint Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyékben 1880–1910 között

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
<i>A) Szám szerint</i>									
Összes népesség									
1880	800053	196428	384873	41124	106530	37428	12139	19495	2036
1890	891122	210151	432518	46175	123062	38236	13258	26177	1545
1900	982735	227782	473040	55628	136902	40221	14595	34402	165
1910	1062459	243410	512023	61765	150456	40347	14955	39125	378
Magyar anyanyelvűek									
1880	154394	339	1670	32300	98738	2006	11391	7734	216
1880*	159770	350	1730	33400	102200	2070	11800	8000	220
1890	188997	324	2558	38659	118396	2395	12967	13220	478
1900	228479	1013	7291	47723	133962	3064	14419	20899	108
1910	258094	1270	7856	55181	147956	3270	14776	27540	245
<i>B) Index (Kezdő népesség = 100,0)</i>									
Összes népesség									
1880	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1890	111,4	107,0	112,4	112,3	115,5	102,2	109,2	134,3	75,9
1900	122,8	116,0	122,9	135,3	128,5	107,5	120,2	176,5	8,1
1910	132,8	123,9	133,0	150,2	141,2	107,8	123,2	200,7	18,6
Magyar anyanyelvűek									
1880*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1890	118,3	92,6	147,9	115,7	115,8	115,7	109,9	165,2	217,3
1900	143,0	289,4	421,5	142,9	131,1	148,0	122,2	261,2	49,1
1910	161,5	362,9	454,1	165,2	144,8	158,0	125,2	344,3	111,4

* A beszélni nem tudók hozzászámításával

A táblázatban kizárólag a jellegzetesen magyar református, illetőleg unitárius egyház és magyar ajkú hívek gyarapodási indexe esik egybe. Az egyéb felekezetűek kivételével mindenütt máshol az illető felekezet létszám-növekedésének ütemét meghaladó a magyar előretörés. A magyar nyelvű római katolikusok és evangélikusok száma – alighanem a beköltözések révén, mely a magyarok esetében a más ajkúakhoz képest (németek, szlovákok, csehek, horvátok stb.) bizonyára tömegesebb volt – e felekezetek növekedésénél gyorsabb ütemben, de a nemzetiség növekedésével még lépést tartva gyarapodott. Az ortodox, görög katolikus és izraelita vallású magyarok lélekszáma azonban mind a megfelelő felekezetek, mind pedig a magyar anyanyelvűek átlagánál gyorsabb iramban fejlődött. Ez kétségkívül a nyelvi magyarosodás jeleként értelmezhető. Az abszolút számokat tekintve kiviláglik, hogy a magyarság ily módon feltételezett asszimilációs nyereségének kisebb hányadát a román vallásúak adták, zöme az izraelita felekezetűek soraiból került ki. Ez egyúttal a német nyelvűek három évtizedes folyamatos térvesztésére is magyarázattal szolgál, hiszen a jiddist elhagyókat eredeti nyelvhasználatuk kimutatása során a magyar anyanyelvi statisztika, sajátos gyakorlatot követve, a németek rovatában tüntette fel.

1920

A magyar államhatalom összeomlását követően a román hadsereg által megszállt területek nemzetiségi és felekezeti viszonyainak első felmérésére már 1919 elején, az erdélyi Kormányzótanács által elrendelt agrárösszeírás keretében sor került. A helyi előljáróságok jelentéseiben alapuló adatokat az állami statisztikai hivatal közlönyében 1921-ben egy tanulmány keretében megyénkénti összegzésben jelentették meg.²⁶ A következő, szintén közigazgatási célú – a választójogi és közigazgatási reform előkészítése érdekében az erdélyi belügyi államtitkárság által elrendelt – összeírást a kolozsvári tartományi statisztikai hivatal hajtotta végre 1920 decemberében. A nemzetiségi megoszlásra is kiterjedő eredményeket községenként, helységnévtár formájában hozták nyilvánosságra.²⁷

²⁶ Popa, Valeriu – Istrate, N.: Starea economică a Transilvaniei. Notițe statistice. = Buletinul statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 139–169. p.

²⁷ Martinovici, C. – Istrati, N.: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și Cerorlatel ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107, 290, 52 p.

24. táblázat
Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1920. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
	(.)	938613	(.)	100,0	320638	201188	416787
Județul Alba de jos	214962	188448	87,7	20,1	188448	–	–
Județul Bihor	489680	3028	0,6	0,3	–	–	3028
Județul Bistrița-Năsăud	120479	119328	99,0	12,7	–	119328	–
Județul Cojocna	307052	259351	84,5	27,6	–	24003	235348
Județul Hunedoara	320428	14507	4,5	1,6	14507	–	–
Județul Sibiu	175515	32245	18,4	3,4	32245	–	–
Județul Solnoc-Dobâca	237831	159421	67,0	17,0	–	57857	101564
Județul Târnava mică	113566	22576	19,9	2,4	22576	–	–
Județul Turda-Arieș	175612	139709	79,6	14,9	62862	–	76847

A kolozsvári statisztikai hivatal igazgatójának és vezető munkatársának összeállításában megjelent kiadványt az adatfelvétel, – feldolgozás és –közlés során alkalmazott kétes eljárások miatt erős fenntartásokkal kell fogadnunk. A kötetet összeadási és nyomdahibákból eredő pontatlanságai miatt a maga korában a román statisztikusok sem tekintették megbízhatónak. A Dicționarul a főbb népességi adatokat, így a lakosság 1910. és 1920. évi lélekszámát, valamint nemzetiségek szerinti megoszlását a helységek betűrendjében tartalmazza; a kötetnek ezt a fő részét az adatokat összegző járási kimutatás vezeti be. Az adattár használata során hamar szembetűnik, hogy az összlakosság száma és az egyes nemzetiségek összesítésével nyert szám gyakran eltérnek egymástól, és az is előfordul, hogy egyes települések vagy adataik hiányoznak a kötetből, néha pedig felcserélődnek egymással. A helységnévtárban szereplő községenkénti adatok járások szerinti csoportosításával a hibák ellenőrizhetők és javíthatók lennének, ilyen fejezetet azonban a Dicționarulban nem találni.

Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai szemle szerkesztője ezt a sziszifuszi munkát annak idején elvégezte, és számításainak eredményeit külön kötetben közreadta.²⁸ Összeállításának hasznát növeli, hogy az 1920. évi román népösszeírás adatait nem egyszerűen az aktuális járási és megyei beosztás szerint részletezve bocsátotta a közönség rendelkezésére, hanem kiegészítette az 1910. évi magyar népszámlálás megfelelő anyanyelvi, illetve felekezeti adataival. Így egyes községeknél különösebb magyarázat nélkül szembe ötlenek a Dicționarul pontatlanságai. Az Erdély statisztikájában követett eljárás elvileg alkalmas lehetne a Dicționarul kiigazítására, hiszen a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt, vagy az onnan hiányzó adatok a járási összegek alapján a maguk helyére beállíthatók lennének. A részadatok, illetve a kötetet bevezető megyei és járási összesítések azonban sok esetben így sem egyeztethetők össze egymással, ami azt a gyanút kelti, hogy a Dicționarul megannyi tévedése nem kizárólagosan felületességnek, hanem szerkesztés közben, vagy a nyomdai munkálatok során utólag történt beavatkozásnak a következménye. Talán Jakabffy is látta, hogy Dicționarul hibáinak mindenre kiterjedő helyreigazítása kivihetetlen, mert nem közli az egyéb nemzetiségekre vonatkozó adatokat, így munkájában az összlélekszám a nemzetiségi összegek révén eleve nem ellenőrizhető. (Hozzá kell tenni, hogy az Erdély statisztikája sem mentes elírásoktól, s míg szerzője egyes esetekben a Dicționarul nyilvánvaló alaki hibáit javítatlanul hagyta, máskor a vitatható nemzetiségi adatokon akkor is változtatott, ha azok egyébként a községi vagy járási összegekbe hibátlanul beilleszthetők lettek volna.)

Feldolgozásunk során, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok – azaz a községi és járási részadatok vagy összegek – egybevetésével igyekeztünk kijavítani az elírásokat és pontatlanságokat. A Dicționarul adatainak számszakilag hibátlan rekonstruálása azonban nekünk sem sikerült. Az egyértelműen megállapítható tévedések esetében a hibás adatokat kiigazítottuk, máskor viszont el kellett tekintenünk a közbeavatkozástól. Az illető adat kérdéses voltát és a felmerült problémát minden alkalommal jelezzük, akár történt javítás, akár nem.

Az elmondottakból következően a községenkénti adatok alapján hibátlan területi összegzés nem nyerhető. Ezért a Dicționarul megyénkénti és járási eredményeit tekintettük mérvadónak, és ezekből kiindulva, a megfelelő községi adatok le-, illetve hozzászámításával jutottunk a mai közigazgatási beosztás szerinti összegekhez. Az átszámítást nemzetiségenként, az érintett megyék, járások és városok szerint a 25. táblázat részletezi.

25. táblázat
Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye, valamint az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve nemzetiségenként az 1920. évi népszámlálás időpontjában

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
<i>Fehér megye</i>	320638	263826	34963	15856	5993	802
Județul Alba de jos	188448	154135	24467	5250	4596	439
– Plasa Abrud	21000	19997	966	2	35	1
– Plasa Aiud	22561	18262	4268	5	26	25
– Plasa Blaj	21938	17457	2197	1369	915	264
– Plasa Ighiu	22395	20898	1074	63	360	99
– Plasa Ocna Mureșului	18166	13001	4526	45	594	517

²⁸ Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája. Lugos, Magyar Kisebbség, 1923. VII, 143 p.

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
– Plasa Ocna Sibiului	11880	9737	95	2039	9	6
– Plasa Teiuș	21582	19165	2151	33	233	193
– Plasa Vințul de Jos	28947	26997	832	1011	107	99
– Orașul Abrud	2226	1439	713	44	30	28
– Orașul Alba Iulia	9645	5228	2041	536	1840	770
– Orașul Aiud	8108	1954	5604	103	447	437
Județul Hunedoara	14507	13464	740	275	28	–
– Plasa Geoagiul de jos	5664	5649	15	–	–	–
– Plasa Orăștie	8843	7815	725	275	28	–
Județul Sibiu	32245	25786	306	5764	389	96
– Plasa Mercurea	3529	2241	1	1262	25	–
– Plasa Șebișul săsesc	21291	18453	51	2619	168	1
– Orașul Șebișul săsesc	7425	5092	254	1883	196	95
Județul Târnava mică	22576	14280	3047	4539	710	187
– Plasa Diciosânmartin	1569	999	452	–	118	24
– Plasa Hususău	21007	13281	2595	4539	592	163
Județul Turda-Arieș	62862	56161	6403	28	270	80
– Plasa Câmpeni	34141	33981	58	12	90	6
– Plasa Trăscău	17269	14621	2539	8	101	5
– Plasa Vințul de sus	11452	7559	3806	8	79	69
<i>Beszterce-Naszód megye</i>	<i>201188</i>	<i>144514</i>	<i>19140</i>	<i>23326</i>	<i>14208</i>	<i>10137</i>
Județul Bistrița-Năsăud	119328	84290	4933	20234	9871	6759
– Plasa Beșineu	23403	13871	1824	5827	1881	777
– Plasa Iad	28132	16833	189	8562	2548	820
– Plasa Năsăud	28277	24871	1164	184	2058	2046
– Plasa Rodna veche	27152	24999	454	498	1201	1098
– Orașul Bistrița	12364	3716	1302	5163	2183	2018
Județul Cojocna	24003	19070	2656	1502	775	460
– Plasa Ormeniș	12361	10532	1647	10	172	172
– Plasa Sărmaș	2300	2082	129	2	87	57
– Plasa Teaca	9342	6456	880	1490	516	231
Județul Solnoc-Dobâca	57857	41154	11551	1590	3562	2918
– Plasa Beclean	34675	24686	6359	1405	2225	1737
– Plasa Cheuchiș	10636	6785	3179	184	488	367
– Plasa Dej	12546	9683	2013	1	849	814
<i>Kolozs megye</i>	<i>416787</i>	<i>261856</i>	<i>127847</i>	<i>2498</i>	<i>24586</i>	<i>20404</i>
Județul Bihor	3028	2971	6	–	51	5
– Plasa Aleșd	3028	2971	6	–	51	5
Județul Cojocna	235348	138878	79492	2210	14768	12938
– Plasa Borșa	16787	13582	2997	2	206	149
– Plasa Cluj (Centrală)	31839	19897	11247	38	657	378
– Plasa Cojocna	17934	12692	5021	18	203	190
– Plasa Gilău	22437	16679	5426	11	321	201
– Plasa Hida	1467	1261	190	–	16	6
– Plasa Huedin	40531	32159	7253	61	1058	923
– Plasa Mociu	15732	10321	4919	5	487	346
– Plasa Sărmaș	5079	4013	856	2	208	112
– Municipiul Cluj	83542	28274	41583	2073	11612	10633
Județul Solnoc-Dobâca	101564	71951	21890	127	7596	6237
– Plasa Cheuchiș	13959	10443	3151	4	361	325
– Plasa Ciachi-Gârbou	8567	8064	253	1	249	226
– Plasa Dej	31358	25789	4571	11	987	923
– Plasa Gherla	28051	21047	6276	5	723	493
– Plasa Ileanda mare	568	563	–	–	5	5
– Orașul Dej	12500	3460	5601	58	3381	3224
– Orașul Gherla	6561	2585	2038	48	1890	1041

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
Județul Turda-Arieș	76847	48056	26459	161	2171	1224
– Plasa Iara de jos	17477	14150	3115	12	200	109
– Plasa Trăscău	2768	880	1874	–	14	8
– Plasa Turda	34035	23668	9331	15	1021	343
– Plasa Vințul de sus	7508	4883	2479	3	143	63
– Orașul Turda*	15059	4475	9660	131	793	701

* A Dicționarul-ban tévesen szereplő számokat – a megyei összegekkel is egyezően – az 1922. évi román statisztikai évkönyvből átvett adatokkal helyettesítettük.

Romániában a háborút követően több mint egy évtizedig nem került sor hivatalos népszámlálásra, ezért a Dicționarult a vázolt hiányosságok ellenére ma is hasznosítható forrásnak fogadjuk el. Az adatok érvényességével kapcsolatosan a kortárs magyar szakemberek ugyan többször is hangoztatták fenntartásaikat (Jakabffy Elemér már a számok pusztá átcsoportosításával a Dicționarul határos bírálatát nyújtotta, emellett kifogásait tételesen is kifejtette), kétségeik azonban elsősorban nem a közlés formai hiányosságaival, hanem a nemzetiségi felvétel hitelességével kapcsolatosak. (Igaz, e két mozzanat sok esetben összefügg egymással.) Ebben döntő szerepet játszik, hogy a háború utáni első román felvételek végrehajtói az etnikai összetételt a magyar statisztika gyakorlatától merőben eltérően, az úgynevezett „népi eredet” kritériuma alapján vizsgálták, az így kihozott eredmények pedig kibékíthetetlen ellentétben voltak a megelőző magyar népszámlálások anyanyelvi adataival.

Az 1919. évi összeírás – amely a vallási tagolódást is felmérte – lehetőséget nyújt arra, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a megvilágítására az adott felvétel rendszerén belül tegyünk kísérletet. Az 1919. évi felmérés felekezeti és nemzetiségi számainak az 1920. évi román népösszeírás és az 1910. évi magyar népszámlálás adataival párhuzamba állítva Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megye korabeli területén a 26. és 27. táblázat részletezi.

26. táblázat
A népesség felekezet szerint Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyében 1910-ben és 1919-ben

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
Alsó-Fehér				
Összesen	221618	229897	100,0	100,0
– Ortodox	89724	96685	40,5	42,1
– Görög katolikus	85276	89175	38,5	38,8
– Római katolikus	11194	10000	5,0	4,3
– Református	23009	21585	10,4	9,4
– Evangélikus	7283	7848	3,3	3,4
– Unitárius	1269	820	0,6	0,4
– Izraelita	3845	3727	1,7	1,6
– Egyéb	18	57	0,0	0,0
Beszterce-Naszód				
Összesen	127843	126116	100,0	100,0
– Ortodox	16615	15323	13,0	12,2
– Görög katolikus	72494	74221	56,7	58,9
– Római katolikus	5083	3817	4,0	3,0
– Református	3781	3051	2,9	2,4
– Evangélikus	22415	23122	17,5	18,3
– Unitárius	200	102	0,2	0,1
– Izraelita	7254	6422	5,7	5,1
– Egyéb	1	58	0,0	0,0
Kolozs				
Összesen	286687	298519	100,0	100,0
– Ortodox	41715	42778	14,5	14,3
– Görög katolikus	126217	138460	44,0	46,4
– Római katolikus	28427	25955	9,9	8,7
– Református	65910	67856	23,0	22,7
– Evangélikus	8167	6743	2,9	2,3
– Unitárius	3331	2114	1,2	0,7
– Izraelita	12581	13181	4,4	4,4
– Egyéb	339	1432	0,1	0,5

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
Szolnok-Doboka				
Összesen	251936	250886	100,0	100,0
– Ortodox	38608	35232	15,3	14,0
– Görög katolikus	155364	161980	61,6	64,6
– Római katolikus	10522	8301	4,2	3,3
– Református	32230	30744	12,8	12,2
– Evangélikus	2182	1904	0,9	0,8
– Unitárius	223	162	0,1	0,1
– Izraelita	12797	11583	5,1	4,6
– Egyéb	10	980	0,0	0,4
Torda-Aranyos				
Összesen	174375	177706	100,0	177706
– Ortodox	56748	58585	32,5	32,9
– Görög katolikus	72672	74495	41,7	41,9
– Római katolikus	6539	5819	3,8	3,3
– Református	25526	26064	14,6	14,7
– Evangélikus	300	187	0,2	0,1
– Unitárius	9932	10100	5,7	5,7
– Izraelita	2648	2278	1,5	1,3
– Egyéb	10	178	0,0	0,1

27. táblázat

A népesség anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyében 1910-ben 1919-ben és 1920-ban

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Alsó-Fehér						
Összesen	221618	229897	214962	100,0	100,0	100,0
– Román	171483	187339	173106	77,4	81,5	80,5
– Magyar	39107	29561	29847	17,6	12,9	13,9
– Német	7269	7746	7143	3,3	3,4	3,3
– Zsidó	.	3727	3562	.	1,6	1,7
– Egyéb	3759	1524	1304	1,7	0,7	0,6
Beszterce-Naszód						
Összesen	127843	126116	120479	100,0	100,0	100,0
– Román	87564	88478	85053	68,5	70,1	70,6
– Magyar	10737	6017	4945	8,4	4,8	4,1
– Német	25609	22338	20506	20,0	17,7	17,0
– Zsidó	.	6422	6856	.	5,1	5,7
– Egyéb	3933	2861	3119	3,1	2,3	2,6
Kolozs						
Összesen	286687	298519	307052	100,0	100,0	100,0
– Román	161279	180894	191818	56,3	60,6	62,5
– Magyar	111439	95241	89987	38,9	31,9	29,3
– Német	8386	6959	7745	2,9	2,3	2,5
– Zsidó	.	13181	14409	.	4,4	4,7
– Egyéb	5583	2244	3093	1,9	0,8	1,0
Szolnok-Doboka						
Összesen	251936	250886	237831	100,0	100,0	100,0
– Román	189443	196364	183865	75,2	78,3	77,3
– Magyar	52181	38803	37438	20,7	15,5	15,7
– Német	6902	2058	1781	2,7	0,8	0,8
– Zsidó	.	11583	12506	.	4,6	5,3
– Egyéb	3410	2078	2241	1,4	0,8	0,9

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Torda-Aranyos						
Összesen	174375	177706	175612	100,0	100,0	100,0
– Román	125668	132676	129611	72,1	74,7	73,8
– Magyar	44630	41609	41517	25,6	23,4	23,6
– Német	576	153	208	0,3	0,1	0,1
– Zsidó	.	2278	2569	.	1,3	1,5
– Egyéb	3501	990	1707	2,0	0,5	1,0

A két táblázat oszlopaiból kitűnik, hogy amíg a román felvételek nemzetiségi kimutatása szerint a népesség etnikai összetétele feltűnően megváltozott, a vallási megoszlásban (kivált, ha a felekezeteket nemzetiségi jellegük szerint csoportosítjuk) lényegesen kisebb arányeltolódás következett be. A vallási felvételben észlelt módosulások vélhetően az új főhatalom berendezkedése által még kevésbé megzavart népmozgalmi folyamatokat takarnak (kezdődő menekülésekkel igen, jelentősebb román betelepüléssel azonban nem kell számolnunk), így az anyanyelv és a felekezet között az évtized elején rögzített összefüggések többé-kevésbé 1919-ben is változatlanok lehetnek. Ebből a feltételezésből kiindulva az 1919. évi felekezeti adatok alapján következtetni tudunk a népesség anyanyelvi megoszlására, az ily módon becsült anyanyelvi összetétel és az összeírás által kimutatott etnikai struktúra eltéréseivel pedig a korabeli magyar és román nemzetiségstatisztika felfogásbeli különbségei számszerűsíthetők. Számításaink eredményét a 28. táblázat összegzi.

28. táblázat
Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megye népességének becsült anyanyelvi megoszlása főbb nemzetiségek szerint 1919-ben az 1910. évi anyanyelvi-felekezeti arányszámok és az 1919. évi összeírás felekezeti adatai alapján

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Alsó-Fehér	229897	182067	35498	7691	4641
Beszterce-Naszód	126116	87825	8977	25397	3917
Kolozs	298519	174308	111150	7265	5796
Szolnok-Doboka	250886	192434	48676	6169	3607
Torda-Aranyos	177706	129229	44438	483	3556

A számítást a román, magyar, német és egyéb anyanyelvűeknek az egyes felekezeteken belül 1910-ben képviselt arányából kiindulva végeztük oly módon, hogy az illető felekezet 1919. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az egyes nemzetiségekre. Az így feltételezett fiktív anyanyelvi értékeket azután a tényleges, „etnikai eredet” szerinti számokkal vetettük egybe. Az eredményt a 29. táblázat tartalmazza.

29. táblázat
A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–) az 1919. évi összeírás etnikai eredet szerinti kimutatásában a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megyében

Megye	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Alsó-Fehér	5272	–5937	55	3727	–3117
Beszterce-Naszód	653	–2960	–3059	6422	–1056
Kolozs	6586	–15909	–306	13181	–3552
Szolnok-Doboka	3930	–9873	–4111	11583	–1529
Torda-Aranyos	3447	–2829	–330	2278	–2566

Mint látható, a magyar, a német (és jiddis), valamint az egyéb anyanyelvűek veszteségeit a román és a zsidó nemzetiségűek nyeresége ellentételezte. A magyar anyanyelvűek összesen 37,5 ezres veszteségének csaknem négyötöde – nem egészen 30 ezer lélek – számítható a zsidóságra, a többi a román nemzetiségűnek elkönyvelt görögkeleti és görög katolikus magyarokra jutott. A román nyereség részben ebből, részben pedig az egyéb (cigány) nyelvűek veszteségéből került ki.

Az 1919. évi összeírás nem rendes úton végrehajtott népességszámlálás volt. Az adatokat az erdélyi Kormányzótanács földművelési ügyosztálya által kiküldött kérdőíveken a községi elöljáróságoknak kellett beszolgáltatniuk. A kérdőívek visszajuttatása elhúzódott és összesítésükre sok nehézség után csaknem egy év elteltével került sor. A világháborús időszak természetes és mechanikus népmozgásainak tényleges mérlege így közelítő biztonsággal csak az 1920. évi összeírás adatai alapján vonható meg.

Az évtized során a népesség száma Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka megyében csökkent, csupán Torda-Aranyos megyében mutatkozott jelentéktelen, Kolozs megyében pedig említésre érdemes növekedés. A népesség tényleges fogyását a háborús évek születéskiesése, a megnövekedett halálozások, illetve a hatalomváltozást kísérő tömeges menekülések együttesen idézték elő. A természetes népmozgalmi tényezőkkel szemben – melyek alakulása többé-kevésbé mindegyik nemzetiség esetében

hasonlóképpen érezte negatív hatását – ezek a vándormozgások a nemzetiségi összetételt egyértelműen a magyarság hátrányára befolyásolták. A vándorlási egyenleg összesen 16,6 ezer fős passzívuma – melyhez a természetes és a tényleges népszaporulat (vagy fogyás) különbözetéből a harctéren elesettek, a holtak nyilvántartott eltűntek és hadifoglyok leszámításával becslés útján jutottunk²⁹ – teljes egészében az elmenekült magyarok hiányából adódik. A magyarság tényleges vándorlási vesztesége az új államhatalom berendezkedését kísérő és a meneküléseket ellensúlyozó román beköltözések folytán még az így kapott értéknél is nagyobbak számítható. A román betelepülés különösen az Erdély fővárosát magában foglaló Kolozs megyében öltött jelentékeny méreteket, amint azt a megye (és ezen belül Kolozsvár kiemelkedően magas) pozitív vándorlási egyenlege is jelzi. (Vö. a VII. és XXIV. táblamelléletekkel.)³⁰

Az összes népesség – s ezen belül a magyar, román és német nemzetiségűek – tényleges gyarapodásának vagy fogyásának összetevőit az öt érintett megyében a 30. táblázat részletezi.

30. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok és németek tényleges gyarapodásának
vagy fogyásának (–) forrásai Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos megye
területén 1910 és 1920 között
(Ezer fő, becsült adatok)

A népszaporodás vagy fogyás (–) forrásai	Időszak	Összes népesség	Rómán	Magyar	Német
Természetes szaporulat	1911–1918	26,8	18,0	8,0	0,8
Kivándorlás	1911–1915	-15,3	-13,0	-1,3	-1,0
Belső vándorlások többlete	1911–1918	5,0	–	5,0	–
Háborús embervesztesség	1914–1918	-33,4	-23,8	-7,5	-1,5
Természetes szaporulat	1919–1920	16,7	12,0	3,5	0,6
Menekülések	1918–1920	-24,0	–	-24,0	–
Belső vándorlások többlete	1918–1920	17,7	17,7	–	–
Tényleges szaporodás vagy fogyás	1911–1920	-6,5	10,9	-16,3	-1,1
A népszámlálási eredmények különbözete	1911–1920	-6,5	28,0	-54,4	-11,4
Népszámlálási nyereség vagy veszteség	1920	–	17,1	-38,1	-10,3

A táblázatban szereplő adatok – a népszámlálási eredmények különbözetének és az összes népesség természetes szaporulatának a kivételével – hozzávetőleges becslések. A három fő etnikum természetes szaporulatának kiszámításához 1911–1918 között a magyar statisztikai hivatal népmozgalmi közléseit vettük alapul. Az összes népesség 1919–1920. évi szaporodását a románok, magyarok és németek között 1920. évi népességi arányuknak megfelelően osztottuk szét. A menekültek számának becslése oly módon történt, hogy a jelenkori Erdély területén 1910-ben összeírt magyar anyanyelvűeknek az érintett területre jutó hányadát az 1918. októbere és 1920. decembere közötti hivatalos menekültstatisztikára vetítettük.³¹ Az 1911–1915 közötti kivándorlási veszteség – a ki- és visszavándorlások különbözete – a statisztikai szolgálat nyilvántartása szerint 21644 fő, mi azonban a visszatérők számát a hivatalosan kimutatottnál többnek vettük, így jött ki a táblázatban szereplő 15,3 ezres szám. Feltevésünk szerint a magyarok kivándorlásból adódó veszteségeit belső vándormozgalmuk nyereségei bőven ellensúlyozták.

Az előbbiekből következően a 30. táblázat utolsó sorszáma is – a minuciózus részadatok ellenére – csak nagyságrendeket valószínűsítő becslés. Feltevésünk szerint az érintett megyékben a magyarság két népszámlálás közti veszteségeinek több mint kétharmadát az 1920. évi nemzetiségi számbavétel során alkalmazott módszerek eredményezték. A vonatkozó rendelet értelmében például a – többségükben akkor még magyar nyelvű és érzelmű – izraelita vallásúak csak zsidó nemzetiségüként jelentkezhetek az összeíráskor.³² Csupán ennek az egy rendelkezésnek a következtében összesen közel 30 ezer fővel kevesebb az öt megyében magyarként összeírtak száma. Az adatsorok között a magyar ajkú örmény katolikusok és görög felekezetűek száma is nagyjából

²⁹ Források: Mike Gyula: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztése a világháborúban. = Magyar Statisztikai Szemle. V (1927). 7. sz. 627. p., Winkler, Wilhelm: Die Totenverluste der öst.ung. Monarchie nach Nationalitäten. Wien, 1919, Verlag Seidl und Sohn. 31–34. p.

³⁰ Megjegyzendő, hogy ehhez az eredményhez a felvétel célzatos korrekciója is hozzájárult. Az általános összeírás ugyanis Kolozsvárott valójában csupán 67494 lakost hozott ki. Ezért a többi nagyvároshoz hasonlóan itt is póttözseírást rendeltek el, melynek eredményeként a lakosság száma 83542-re emelkedett. Mégpedig a 8132 főnyi itt állomásozó katonaság beszámításával, jóllehet a katonákat a belügyi államtitkárság vonatkozó rendelete értelmében nem a helyőrségekben, hanem illetőségük (származásuk) helyén kellett nyilvántartásba venni. A következő év elején újabb összeírást hajtottak végre és végül is ez alapján alakult ki a hivatalos – még az előbbinél is magasabb értéket hozó – végeredmény. Jakabffy Elemér: i.m. VI. p.

³¹ Vö. Thirring Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szemle. XVI (1938). 4. sz. 390. p.

³² Metész, Kolozs vármegye és Kolozs város prefektusa, miután a népszámlálást elrendelő 1920. november 21-ei utasításának 3. és 4. pontjában különböző szankciókat helyezett kilátásba, ha valaki „tudva hamis vagy valótlán adatokat vall be, vagy a kért adatok bevallását megtagadja”, az 5. pontban így folytatja: „Tudomásunkra jutott, hogy különösen a zsidók nemzetiségi kérdésében izgatás folyik, amely a múltban hamisan és mesterségesen csak mint hitfelekezet vétett figyelembe. Szem előtt tartva azonban, hogy a békeszerződés és az államtitkár úr fent említett [ti. a helyi belügyi államtitkárnak a lakosság sürgős és pontos összeírására vonatkozó] rendelete értelmében a zsidók nemzeti kisebbséget alkotnak, valamennyi Mózes vallásúnak (orthodox, neolog stb.) zsidó nemzetiségűnek kell jelentkeznie, nehogy a jelent rendelet 3. és 4. pontjában megírt büntetések alá essék.” Idézi Jakabffy Elemér: i.m. IV. p.

elenyészett. Utóbbiak – s ezen felül jelentős számban olyanok, akik az 1910. évi magyar népszámlás idején még az egyéb (cigány) anyanyelvűek rovatában szerepeltek – most a román nemzetiségűek sorait gyarapították.

Nem csodálható tehát, hogy az 1920. évi kimutatásban a románok számaránya megugrott, a magyaroké viszont zuhanásszerűen – a mai Fehér megyében 3,2, Beszterce-Naszód megyében 4,2, Kolozs megyében pedig 8,6 százalékponttal – csökkent a tíz évvel korábbihoz képest. De veszítettek súlyukból az egyéb kategóriába soroltak, és – a jiddisül beszélőknek az újonnan megjelent zsidó nemzetiségű rovatba való átkerülésével – értelemszerűen visszaesett a korábban németként számon tartottak aránya is.

1930

1927 áprilisában a román Belügyminisztérium kísérletet tett a lakosság számának általános ellenőrzésére. Az akció végrehajtói a nemzetiségi hovatartozás kimutatásakor ezúttal is a „népi leszarmazás” homályos, erősen aktuálpolitikai töltetű és fajbiológiai színezetű fogalmával operáltak. E művelet során a nemzetiséget sok esetben a lakosok tényleges bevallását figyelmen kívül hagyva, névelmezéssel vagy pedig a felekezeti kötődés alapján állapították meg. A statisztikai hivatal elhatárolódása következtében eleve kudarcra ítélt, sebtében végrehajtott regisztráció részletes eredményeit nem hozták nyilvánosságra.

Az I. világháború után az első valódi, tudományos alapokon végrehajtott és ily módon hitelemző népszámlást 1930. december 29-ei eszmei időponttal tartották Romániában. A korszakos jelentőségű felvétel az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti hovatartozás vizsgálatára egyaránt kiterjedt. Eredményeit tíz kötetből álló gazdag adattár tartalmazza, melyek közül az állandó népesség megoszlását községenként az említett ismérvek szerint a második kötet részletezi.³³

Időközben területi átszervezés is lejátszott Romániában. Az új beosztást a közigazgatás egységesítéséről 1925 júniusában hozott törvény alapján a 2465. sz. királyi rendelet szabályozta. A népszámlálás lélekszámadatait immár az új megyei határoknak megfelelően a mai közigazgatási beosztással egybevetve a 31. táblázat tekinti át.

31. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1930. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	1045642	(.)	100,0	346582	223527	475533
Județul Alba	212749	211133	99,2	20,2	211133	–	–
Județul Cluj	334991	293834	87,7	28,1	–	8911	284923
Județul Hunedoara	332118	11507	3,5	1,1	11507	–	–
Județul Mureș	289546	16995	5,9	1,6	–	16995	–
Județul Năsăud	144131	144131	100,0	13,8	–	144131	–
Județul Sibiu	194619	11393	5,8	1,1	11393	–	–
Județul Someș	219355	155024	70,7	14,8	–	53490	101534
Județul Târnava-Mică	149482	51342	34,3	4,9	51342	–	–
Județul Turda	183282	150283	82,0	14,4	61207	–	89076

Az élveszületések évi átlagos mutatói a húszas évek első felében Alsó-Fehér és Beszterce-Naszód megyében kissé emelkedtek a két évtizeddel korábbiakhoz képest. A születésgyakoriság Szolnok-Doboka megyében sem csökkent számottevően, Torda-Aranyos és Kolozs megyében viszont már 2,4, illetve 4,6 ezrelékponttal visszaesett. Ám a halandóság is ugyanezen két törvényhatóságban mérséklődött a legnagyobb arányban (5 ezrelékponttal), a természetes reprodukció tehát – évi 11–14 ezrelék közti átlagértékekkel – végső soron mindenütt kedvezően alakult. A szaporulat mutatójának növekedése Alsó-Fehér és Torda-Aranyos megyében volt a legjelentékenyebb. Ez a kedvező irányzat azonban a húszas évek második felében – a születési arányszám enyhe emelkedése mellett – már csupán Torda megyében folytatódott, Alsó-Fehér megyében pedig a születésgyakoriság zuhanásszerű csökkenése következtében az ellenkezőjére váltott. Így ez utóbbi törvényhatóság a természetes szaporulat rangsorában az érintett öt megye közt Torda-Aranyos mögött elfoglalt második helyéről – évi 10 ezrelék alá süllyedt átlagértékkel – az utolsó helyre került. (Hangsúlyozva természetesen, hogy a közigazgatási változások következtében az összehasonlítás eltérő megyeterületekre vonatkozik.)

A tényleges népszaporodás ütemét tekintve Kolozs megye áll az első helyen (évi átlagban 13,5 ezrelékkal) a megyeszékhely tekintélyes vándorlási nyereségének köszönhetően, majd a sorban utána Torda és az elvándorlás által kevésbé érintett Naszód megye következik (12, illetve 10,7 ezrelékkal). Szamos és Fehér megye lélekszáma vándorlási veszteségeik folytán az előbbiekenél mérsékeltebben gyarapodott.

A magyar nemzetiségűek számaránya egy évtized lepergése alatt a mai Fehér és Kolozs és megyében mindössze 1,3–1,4 százalékponttal csökkent, Beszterce-Naszód megyében pedig érdemben nem változott. A románok számereje is csupán Beszterce-Naszód megyében nőtt (mindössze 0,7 százalékponttal), a németeké ugyanitt hasonló arányban csökkent, az egyéb nemzetiségűeké ellenben mindenütt emelkedett. Az anyanyelvi kimutatásban kirajzolódó kép némileg eltér ettől: az 1930. évi népszámlálás a három mai megyében 13509-cel több román és 10390-nel több magyar anyanyelvűt talált, mint ahányat nemzetiségük szerint regisztráltak ugyanott. (Ilyenformán az anyanyelvi arányszámok Kolozs és Fehér megyében a magyarok, Fehér és Beszterce-Naszód megyében a románság esetében kedvezőbben alakultak a nemzetiséginél.) Ezzel párhuzamosan a jiddis nyelvűek száma 10033-mal, a cigány nyelvűeké pedig 13250-nel volt kevesebb, mint a zsidó, illetve cigány nemzetiségűeké.

³³ Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. CLX, 780 p., 4 t.

32. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint 1920–1930 között, a népesség száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, továbbá az anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban Fehér, Naszód, Kolozs, Szamos és Torda megyében*

	A népesség száma			Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint		Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
	Nemzetiség	Anyanyelv		Szám szerint	Ezer főre éves átlagban	
	1920	1930	1930			
Fehér						
Összesen	196069	212749	212749	16680	8,2	–
– Román	159705	173401	176852	13696	8,2	+3451
– Magyar	25234	24028	24513	–1206	–4,9	+485
– Német	7068	7583	7617	515	7,0	+34
– Zsidó/Jiddis	3287	2995	1751	–292	–9,3	–1244
– Egyéb	775	4742	2016	3967	143,8	–2726
– Ebből cigány	.	3762	1190	.	.	–2572
Naszód						
Összesen	129492	144131	144131	14639	10,7	–
– Román	90746	103010	106558	12264	12,7	+3548
– Magyar	6487	7476	7174	989	14,2	–302
– Német	21822	20785	21056	–1037	–4,9	+271
– Zsidó/Jiddis	7097	6339	5915	–758	–11,3	–424
– Egyéb	3340	6521	3428	3181	39,2	–3093
– Ebből cigány	.	5893	2977	.	.	–2916
Kolozs						
Összesen	292615	334991	334991	42376	13,5	–
– Román	183772	204139	206559	20367	10,5	+2420
– Magyar	89570	100759	109165	11189	11,8	+8406
– Német	2243	2788	2964	545	21,7	+176
– Zsidó/Jiddis	14235	17163	9949	2928	18,6	–7214
– Egyéb	2795	10142	6354	7347	113,6	–3788
– Ebből cigány	.	7869	4466	.	.	–3403
Szamos						
Összesen	200090	219355	219355	19265	9,2	–
– Román	152986	169942	172607	16956	10,5	+2665
– Magyar	34039	33870	34710	–169	–0,5	+840
– Német	174	351	478	177	67,6	+127
– Zsidó/Jiddis	11128	10546	9709	–582	–5,4	–837
– Egyéb	1763	4646	1851	2883	90,0	–2795
– Ebből cigány	.	3767	1357	.	.	–2410
Torda						
Összesen	162597	183282	183282	20685	12,0	–
– Román	120905	136315	137697	15410	12,0	+1382
– Magyar	37579	39214	40676	1635	4,3	+1462
– Német	200	742	744	542	115,1	+2
– Zsidó/Jiddis	2393	2224	1557	–169	–7,3	–667
– Egyéb	1520	4787	2608	3267	103,6	–2179
– Ebből cigány	.	4176	2131	.	.	–2045

* Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

Az 1930. évi census az anyanyelvi, nemzetiségi (illetve felekezeti) hovatartozás egyidejű vizsgálata révén a korábbi román összeírások egysíkú felvételeivel szemben kétségtelenül – a népszámlálási főigazgató, Sabin Manuilă szavait idézve – „eleven képet nyújtott a valóságról”,³⁴ még ha a három szempont összevetése által kínált informálódási lehetőségeket nem is merítette ki, hiszen a népszámlálási közlemény sem az anyanyelvi és nemzetiségi, sem pedig az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti adatok kombinációját nem tartalmazza.

³⁴ Manuilă, Sabin: Die volkspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens. Bukarest, 1941, Dacia Bücher – Kleine Schriften. 44. p.

Emlékeztetünk kell ugyanakkor arra, hogy ennek – az 1930. évi népszámlálás etnikai adatai nyújtotta – képnek a valóságát a magyar szakemberek egybehangzón vitatták. A megelőző román népesség-számbavételek (főként az 1927. évi belügyi népszámlálás) körülményeinek ismeretében éltek a gyanúperrel – és ebbeli aggodalmukat a felvétel idején tapasztalt rendellenességek is megerősítették –, hogy az összeírók a népszámlálási törvényben és a végrehajtási utasításban foglalt méltányos elveket esetenként figyelmen kívül hagyva, bizalmas utasításokat követve a magyarok szempontjából hátrányos eredmények elérésére törekedtek.

A vitatott hovatartozású etnikai csoportok zöme azonban, akiknek jelenléte tömegesebb népszámlálási visszaélésekre adhatott alkalmat, Erdély más vidékein élt. Így a magyarság – egyébként okkal feltételezett – alulregisztrálása is a kötetben tárgyalt területen kevésbé számottevő, mint máshol, például az északnyugati határvidéken volt.

1941

A következő román népszámlálásra 1941. április 6-án – az 1930. évi népszámlálási törvényben előírt időponthoz képest négy hónapos késéssel – került sor. Az ország ekkorra már elveszítette két évtizeddel korábban szerzett területeinek java részét; ennek során az 1940. augusztus 30-ai bécsi döntés értelmében Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz.

A román oldalon lezajlott felvételt az 1930. évihez hasonló alapossággal tervezték meg: a nemzetiségen kívül az anyanyelvet, a felekezeti hovatartozást és – a román népszámlálások közt egyedülálló módon – az egyéb nyelvek ismeretét is kérdezték. Emellett a szülők népi származása, sőt a vallásváltozás tudakolása is bekerült a kérdések közé. A szokatlanul aprólékos, szinte végletekig finomított eljárás nem titkoltan a faji ideológia jegyeit viselte magán; ez alkalommal ismét a népi eredet (originea etnică) került a vizsgálódások középpontjába, ami ez egy évtizeddel korábbi gyakorlathoz képest komoly visszalépést jelentett.

A páratlanul gazdag adattömeg – a vizsgálódás eszmei háttérétől és a felvétel történelmi körülményeitől függetlenül – rendkívül összetett elemzéshez nyújthatna nyersanyagot, ezért különösen sajnálatos, hogy a vonatkozó eredmények teljes körű feldolgozása a háborús viszonyok következtében végül is elmaradt. A számbavételnek csak az előzetes eredményeit publikálták; ennek keretében is csupán a népesség „etnikai eredetére” vonatkozó főbb közszépszintű adatok láttak napvilágot.³⁵ (Ezen felül, a Zsidó Világkongresszus romániai tagozatának forrásközlése jóvoltából az izraelita felekezetük lélekszámára vonatkozó helységenkénti adatok is rendelkezésre állnak.)³⁶

A Romániában lezajlott népszámlálással közel egy időben Magyarország megnagyobbodott országterületén is sor került népszámlálásra. Mivel az 1940 ősztől visszakerült észak-erdélyi részeket a katonai adminisztrációt csak december elejére váltotta fel a polgári közigazgatás, s annak berendezkedése az év végére éppen csak hogy befejeződött, az adatgyűjtés helyi megszervezésének biztosítása arra kényszerítette az illetékeseket, hogy a népszámlálás időpontját az eredetileg tervezett 1940. december 31-ről egy hónappal későbbre, 1941. január 31-re tegyék át. A bécsi döntés határvonala a mai Kolozs (és kis részben Beszterce-Naszód) megye területét is érinti, így azok 1941. évi számaiban két különböző időpont adatai öszegeződnek. A több mint két hónapos időeltérés folytán – a határvonaltól délre eső területek természetes népmozgalma, illetve az érintett területeken ez idő alatt is zajló kölcsönös menekülések következtében –, ezen felül pedig jelentős részben az etnikai felvétel szempontjainak különbségei miatt e két megyében az adatok állaga nem egységes.

Az 1941. évi magyar népszámlálás végrehajtása során az országterület átmeneti megnagyobbodása következtében kiemelt jelentőséget kapott a népesség etnikai jellemzőinek számbavétele. Ennek keretében – jelesebb statisztikusaink egy részének tartózkodása ellenére – egyes külföldi példák, nem utolsósorban az utódállamok hasonló gyakorlatának figyelembevételével, Teleki Pál miniszterelnöki döntése eredményeként a nemzetiség közvetlen kérdésére is sor került. (Módosult továbbá a magyar statisztika – egyébként joggal vitatható – álláspontja a jiddis és héber nyelv felvételét illetően is, melyek bejegyzése az adatfelvételi űrlapon most lehetővé vált.) A népesség vallás szerinti részletezése az eszmei időpontnak megfelelő anyakönyvi bejegyzés szerinti bevalláson alapult. Kivételt csupán azok az esetek jelentettek, amelyekben az áttérés szabályszerűen megtörtént, de az anyakönyvi bejegyzés elmaradt; ilyenkor az anyakönyvtől eltérő tényleges állapotot kellett figyelembe venni. (Ennek különösen Észak-Erdélyben volt nagy jelentősége az új hatalomváltozás utáni tömeges át- és visszatérések miatt.) A népszámlálás főbb demográfiai, közöttük anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti eredményeit községenként bemutató kézirat a háború befejezése után két évvel jelent meg.³⁷ A kötetet röviddel megjelenése után „bizalmas” anyagnak minősítették és visszavonták. Az elmaradt közlemények pótlására 1975–1985 között – igaz, csak az ország mai területére vonatkozóan – végül is hét kötetben került sor. Az országhatárokon kívül eső községekről és városokról szolgálati használatra egy külön kötet jelent meg, amely lényegében az 1947-es publikáció demográfiai táblaanyagát ismételte meg, de azokon kívül – a meglévő táblák alapján – a községenkénti nyelvismereti adatokat is tartalmazta. Ma már ez a kiadvány is hozzáférhető.³⁸

33. táblázat

Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1941. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Megye	(.)	1139412	(.)	100,0	377313	240648	521451
Beszterce-Naszód megye	149912	148621	99,1	13,0	–	148621	–
Bihar megye	539727	462	0,1	0,0	–	–	462

³⁵ Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.

³⁶ Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, 1947, Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 35–36., 70–74., 167–170., 178–181., 202–206 p.

³⁷ Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947, Stephaneum. IV, 21, 697 p.

³⁸ Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. (Országhatárokon kívüli terület.) Utány. Budapest, 1990, Központi Statisztikai Hivatal. 426 p.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Kolozs megye	267605	237662	88,8	20,9	–	–	237662
Maros-Torda megye	301093	17110	5,7	1,5	–	17110	–
Szolnok-Doboka megye	240579	176701	73,5	15,5	–	67923	108778
Județul Alba	224355	222718	99,3	19,6	222718	–	–
Județul Cluj-Turda	323479	248421	76,8	21,8	66878	6994	174549
Județul Hunedoara	339062	14948	4,4	1,3	14948	–	–
Județul Sibiu	215570	11725	5,4	1,0	11725	–	–
Județul Târnava-Mică	163370	61044	37,4	5,4	61044	–	–

A II. bécsi döntés Naszód és Szamos megyék teljes területét, valamint Kolozs megye északi, nagyobbik részét Magyarországnak ítélte, s ezt követően bizonyos változtatásokkal a közigazgatási határokat is az 1918. évi állapotoknak megfelelően állították vissza. Kolozs megye délen maradt részét és Torda megyét a román közigazgatás – a korábbi Maros megye határrészeit is idecsatolva – Kolozs-Torda néven egyesítette.

1931 és 1939 között az előző évtized második feléhez viszonyítva a születésgyakoriság Torda megyében csökkent a legnagyobb arányban: csaknem 5 ezrelékponttal. A másik négy megyében az élveszületések aránya 3 ezrelékpont körüli értékekkel esett vissza. Kolozs és Torda megyében a halandóság is jelentősen (3,6, illetve 2,9 ezrelékponttal) mérséklődött, Fehér, Naszód és Szamos megyékben viszont csupán 1,4–1,8 ezrelékponttal lett kevesebb. Így az öt megyében – átlagban 1–2 ezrelékpontos csökkenés mellett – a természetes szaporulat értékeinek rangsora változatlan maradt.

A hivatalos népmozgalmi kimutatások szerint a román nemzetiségűek természetes szaporulata a térségben mindenütt felülmúlta a magyarokét; reprodukciójuk átlagértéke általában kétszerese – Kolozs megyében 2,5-szöröse – volt a magyarságénak. (LXXI. melléklet.) Egy-egy megyében a németek, zsidók, vagy az egyéb nemzetiségűek is szaporábbnak bizonyultak, mint a magyarok.

A 34–36. táblázatok azt mutatják, hogy az 1941. évi magyar népszámlálás a vázolt népmozgalmi tendenciákkal szöges ellentétben a magyar fennhatóság alá került megyékben – mint Észak-Erdélyben általában – lényegében a Trianon előtti etnikai és felekezeti viszonyokat reprodukálta. Ezért az 1941. évi magyar és a megelőző román felvétel anyanyelvi-nemzetiségi adatai első ránézésre szinte összevethetetlenek egymással. Az etnikai arányok újbóli átrendeződésében az államhatalmi viszonyok és a politikai légkör megváltozása, a magyar és a román nemzetiségi statisztika szemléletmódjának különbözősége, valamint a határváltozások által kiváltott kölcsönös népmozgások egyaránt közrejátszottak.

A Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság összeírása szerint 1938. január 1. és 1944. február 26. között 190132-en menekültek Romániából a magyar közigazgatás alatt álló területekre; kb. 100 ezren 1941 februárjáig jutottak át. Az észak-erdélyi megyékben megtelepedettek száma a bécsi döntést követő három és fél év alatt 105894 volt, közülük 4444-en Beszterce-Naszód megyében, 22924-en Kolozsvárott, 1244-en Kolozs megyében, 4132-en Szolnok-Doboka megyében leltek menedéket.³⁹ A magyarok számát ezen felül a trianoni országterületről átköltözők is növelték (közöttük sok, az első világháborút követően elűződött erdélyi magyar is visszatért egykori szülőföldjére).

„Ellentételezésül” románok tömegei kényszerültek elhagyni Erdély északi felét. Számuk az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó román kormánybiztosság – korántsem teljes – kimutatása szerint 1940. szeptembere és 1942. novembere között 193093 volt, akik közül 1941 februárjáig ugyancsak kb. 100 ezren távoztak korábbi otthonukból. 8168 román Naszód megyéből, 49946 Kolozs megyéből, 21968 pedig Szamos megyéből menekült el.⁴⁰

A magyarság számának és arányának szembetűnő növekedését az impériumváltozás okozta tömeges népességcsere mellett a vegyes nemzetiségű helységekben élő, két nyelv, két nép között ingadozó rétegek magyarsághoz való visszatérése is magyarázza. A megkérdezettek elsősorban a nemzetiségi nyilatkozatot használták fel e szándékuk kifejezésére: az érintett három északi megyében összesen 6642-vel vallották magukat többben magyar nemzetiségűnek, mint magyar anyanyelvűnek. (Ezzel szemben a román nemzetiségűek száma 9133-mal kevesebb volt a román anyanyelvűekénél.) A nemzetiségi kérdőpontnak a számlálólapra történő beiktatása az addig elvileg egyöntetű (anyanyelvi) alapokon nyugvó adatszolgáltatást némileg megzavarta, s eltolódásokat okozott a korábbi magyar népszámlálások adataihoz képest. A Központi Statisztikai Hivatal értékelése szerint a népesség egy kisebb részénél „inkább a nemzetiségi válasz felel meg jobban a korábbi anyanyelvi vallomásnak, vagy legalábbis az 1941-ben megállapított anyanyelvi és nemzetiségi adatok között kell keresni az előző magyar népszámlálások anyanyelvi eredményeinek lényegileg megfelelő értékeit.” Ennek az az oka, hogy a kevert vagy kétnyelvű népesség által lakott községekben „a népességnek az a része, illetve annak egy többé-kevésbé nagy hányada, amely felmenőinek nyelvén kívül a magyart ugyanolyan, vagy csaknem ugyanolyan jól beszélté, mint a leszármazására utaló nyelvet és részben objektív, részben érzelmi alapon magát korábban magyar anyanyelvűnek vallotta, most a nemzetiségi kérdésnél tett vallomást a magyarsághoz való tartozás mellett, az anyanyelvi kérdésnél ellenben az egyenlően vagy csaknem egyenlően beszélt két nyelve közül a nem magyart (családi nyelvét) jelölte meg.”⁴¹ Ezen felül jó néhányan még olyanok is magyar nemzetiségűként jelentkeztek, akik nemhogy anyanyelvüként, de semmilyen szinten nem beszélték a magyart. (Ez a jelenség a községi adatok alapján a három megye 44 helységében mutatható ki. E településeken a magyar anyanyelvűek száma 5490 volt, magyarul összesen 7452 fő tudott – magyar nemzetiségűnek ellenben 9031-en vallották magukat.)

³⁹ A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. = Magyar Statisztikai Szemle. XXIII (1944) 9/12. sz. 398–399., 410. p.

⁴⁰ Az adatokat a román belügyminisztérium levéltári dokumentumai és korabeli sajtóforrások alapján közli: Teroarea Horthysto-faşcista în Nord-vestul României septembrie 1940 – octombrie 1944. Coord. Mihai Fătu, Mircea Muşat. Bucureşti, 1985, Editura Politică. 142–143. p.

⁴¹ Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. = Magyar Statisztikai Szemle. XXI (1943). 5–6. sz. 244–245. p.

34. táblázat
A népesség anyanyelv szerint Beszterce-Naszód, Kolozs és Szolnok-Doboka megyében
1910-ben, 1930-ban és 1941-ben^a

Anyanyelv	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910 ^b	1930	1941	1910 ^b	1930	1941
Beszterce-Naszód						
Összesen	132171	139433	149912	100,0	100,0	100,0
– Román	91381	104665	106790	69,1	75,1	71,2
– Magyar	11081	5715	15125	8,4	4,1	10,1
– Német	25653	19810	18983	19,4	14,2	12,7
– Jiddis	.	5896	4016	.	4,2	2,7
– Cigány	.	2898	4575	.	2,1	3,0
– Egyéb	4056	449	423	3,1	0,3	0,3
Kolozs						
Összesen	198503	250042	267605	100,0	100,0	100,0
– Román	98911	140127	114729	49,8	56,0	42,9
– Magyar	93957	92976	145854	47,3	37,2	54,5
– Német	2160	2858	1935	1,1	1,1	0,7
– Jiddis	.	8989	1173	.	3,6	0,4
– Cigány	.	3249	3174	.	1,3	1,2
– Egyéb	3475	1843	740	1,8	0,8	0,3
Szolnok-Doboka						
Összesen	214969	225975	240579	100,0	100,0	100,0
– Román	156148	174866	177265	72,6	77,4	73,7
– Magyar	49920	37228	54100	23,2	16,5	22,5
– Német	5967	2106	1808	2,8	0,9	0,7
– Jiddis	.	9811	4517	.	4,3	1,9
– Cigány	.	1460	2693	.	0,7	1,1
– Egyéb	2934	504	196	1,4	0,2	0,1

^a Az 1941. évi közigazgatási határok között.

^b A jiddis anyanyelvűek a német, a cigány anyanyelvűek az egyéb rovatban szerepelnek.

35. táblázat
A népesség nemzetiség szerint Beszterce-Naszód, Kolozs, Szolnok-Doboka, Fehér és
Kolozs-Torda megyében 1930-ban és 1941-ben^a

Nemzetiség	Szám szerint		Százalék szerint	
	1930	1941	1930	1941
Beszterce-Naszód				
Összesen	139433	149912	100,0	100,0
– Román	101150	105155	72,5	70,1
– Magyar	6017	17542	4,3	11,7
– Német	19606	18778	14,1	12,5
– Zsidó	6333	2814	4,5	1,9
– Cigány	5681	5201	4,1	3,5
– Egyéb	646	422	0,5	0,3
Kolozs				
Összesen	250042	267605	100,0	100,0
– Román	138753	111578	55,5	41,7
– Magyar	84725	146815	33,9	54,9
– Német	2668	1698	1,0	0,6
– Zsidó	15964	3250	6,4	1,2
– Cigány	5756	3547	2,3	1,3
– Egyéb	2176	717	0,9	0,3

Nemzetiség	Szám szerint		Százalék szerint	
	1930	1941	1930	1941
Szolnok-Doboka				
Összesen	225975	240579	100,0	100,0
– Román	171973	172918	76,1	71,9
– Magyar	36379	57364	16,1	23,8
– Német	1961	1770	0,9	0,7
– Zsidó	10651	4503	4,7	1,9
– Cigány	4125	3815	1,8	1,6
– Egyéb	887	209	0,4	0,1
Fehér				
Összesen	213456	224355	100,0	100,0
– Román	174093	189748	81,5	84,6
– Magyar	24034	19725	11,3	8,8
– Német	7583	7821	3,5	3,5
– Zsidó	2995	.	1,4	.
– Cigány	3771	.	1,8	.
– Egyéb	980	7061	0,5	3,1
Kolozs-Torda				
Összesen	281808	323479	100,0	100,0
– Román	213882	263720	75,9	81,5
– Magyar	56165	49262	19,9	15,2
– Német	870	1023	0,3	0,3
– Zsidó	3412	.	1,2	.
– Cigány	6784	.	2,4	.
– Egyéb	695	9474	0,3	2,9

^a Az 1941. évi közigazgatási határok között.

36.táblázat
A népesség felekezet szerint Beszterce-Naszód, Kolozs és Szolnok-Doboka megyében
1910-ben, 1930 és 1941-ben^a

Felekezet	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1930	1941	1910	1930	1941
Beszterce-Naszód						
Összesen	132171	139433	149912	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	16624	19591	19111	12,6	14,1	12,7
– Görög katolikus	76438	85068	90371	57,8	61,0	60,3
– Római katolikus	5183	3846	6472	3,9	2,8	4,3
– Református	3953	3676	6490	3,0	2,6	4,3
– Evangélikus	22422	20681	20521	17,0	14,8	13,7
– Unitárius	200	39	140	0,1	0,0	0,1
– Izraelita	7350	6362	6420	5,6	4,6	4,3
– Egyéb	1	170	387	0,0	0,1	0,3
Kolozs						
Összesen	198503	250042	267605	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	23101	37965	27096	11,6	15,2	10,1
– Görög katolikus	80893	102780	94502	40,8	41,1	35,3
– Római katolikus	25827	26949	42035	13,0	10,8	15,7
– Református	52670	58971	75185	26,5	23,6	28,1
– Evangélikus	2175	2545	2895	1,1	1,0	1,1
– Unitárius	2376	2532	4716	1,2	1,0	1,8
– Izraelita	11134	16445	19100	5,6	6,6	7,1
– Egyéb	327	1855	2076	0,2	0,7	0,8

Felekezet	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1930	1941	1910	1930	1941
Szolnok-Doboka						
Összesen	214969	225975	240579	100,0	100,0	100,0
– Ortodox	30786	34091	33380	14,3	15,1	13,9
– Görög katolikus	129536	140384	147947	60,3	62,1	61,5
– Római katolikus	9874	7020	10977	4,6	3,1	4,6
– Református	30920	30485	34313	14,4	13,5	14,3
– Evangélikus	2170	1912	1979	1,0	0,9	0,8
– Unitárius	208	78	244	0,1	0,0	0,1
– Izraelita	11465	10731	10478	5,3	4,7	4,3
– Egyéb	10	1274	1261	0,0	0,6	0,5

^a Az 1941. évi közigazgatási határok között.

A vázolt tényezők együttese számszerűen a tényleges és a természetes szaporulat különbözetében ragadható meg. Ezt nemzetiségenként – a természetes szaporulat becsült értékei alapján – a Magyarországhoz került megyékben a 37. táblázat utolsó oszlopa tartalmazza. Az itt szereplő értékek részben az előző népszámlálástól eltérő bevallásokat, azaz a magyaroknál reasszimilációs nyereséget, a többi nemzetiségnél pedig hasonló veszteséget takarnak, részben pedig a vándormozgalmak – illetőleg a magyarok és románok esetében a kölcsönös népességsere – aktívumát vagy passzívumát fedik. Ez utóbbi nagysága pontosan nem ismeretes, a menekültstatisztika törvényhatóságokénti bontásából azonban bizonyos mértékig következtetni lehet rá. A kimutatásban szereplő menekült tömeg felével számolva – s egyúttal feltételezve, hogy az összes népesség hiánya is északról Erdély déli részeire húzódtott románokat jelez (főként olyan menekülteket, akik különböző okokból kimaradtak a hivatalos nyilvántartásból) –, továbbá a népmozgalmi statisztika valószínű torzításait is figyelembe véve a magyar–román etnikai viszonylatok fordulata a három megyében kb. 10–15 ezer embert érinthetett. A többi nemzetiség hasonló veszteségét is figyelembe véve (németek 2 ezer, zsidók 24,3 ezer, egyéb nemzetiségűek 6,3 ezer fő) összesen 40–45 ezerre becsülhető a népszámlálás adataiban megmutatkozó – a magyarok sorait gyarapító – nemzetiségváltások száma. A magyar nemzetiségűek tényleges és természetes szaporulatának különbözetéből fennmaradó 30–40 ezres pozitívum egyenlő arányban megosztva a dél-erdélyi menekültek, illetőleg az anyaországból érkezettek soraiból kerülhetett ki.

37. táblázat
Tényleges és természetes népszaporodás, valamint a két érték különbözete Beszterce-Naszód, Kolozs és Szolnok-Doboka megyében nemzetiség szerint 1930 és 1941 között^a

Főbb nemzetiségek	Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes ^b	A tényleges és természetes szaporodás különbözete
Beszterce-Naszód			
Összesen	10,5	12,0	-1,5
– Román	4,0	10,6	-6,6
– Magyar	11,5	0,3	11,2
– Német	-0,8	0,0	-0,9
– Zsidó	-3,5	0,6	-4,1
– Egyéb	-0,7	0,4	-1,1
Kolozs			
Összesen	17,6	19,0	-1,4
– Román	-27,2	15,1	42,3
– Magyar	62,1	3,1	59,0
– Német	-1,0	-0,1	-0,9
– Zsidó	-12,7	0,4	13,1
– Egyéb	-3,6	0,5	-4,1
Szolnok-Doboka			
Összesen	14,6	22,5	-7,9
– Román	1,0	19,2	18,2
– Magyar	21,0	2,3	18,7
– Német	-0,2	0,0	-0,2
– Zsidó	-6,2	0,9	-7,1
– Egyéb	-1,0	0,1	-1,1

^a Az 1941. évi közigazgatási határok között.

^b Becslés.

A vonatkozó adatok az érintett terület délen maradt részein természetesen ezzel ellentétes irányú mozgásokról tanúskodnak. Így Kolozs-Torda megyében a románság vándorlási nyeresége mintegy 15 ezerre, míg a menekülő magyarság vesztesége ugyanitt kb. 12 ezerre, Fehér megyében pedig több mint 5 ezerre tehető. Ez különösen a nagyobb településeken (pl. Torda, Nagyenyed, Gyulafehérvár) a nemzetiségi arányok gyökeres és maradandónak bizonyult átfőrdéséhez vezetett. Legszenvedetlenebb a változás Torda városában, melynek magyar lakossága 3,5 ezer fővel (egyharmadával) csökkent, míg a román lakosok száma – 14,2 ezer főnyi többlet révén – csaknem megháromszorozódott!

1956

A II. világháború utáni első népszámlálást 1948. január 25-ei kezdettel hajtották végre Romániában, a szövetkezesítés előkészítését célzó mezőgazdasági összeírással egybekötve. A vizsgálati szempontjaiban az előző két népszámláláshoz illeszkedő felmérés eredményeiből csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb előzetes adatokat tették közzé, megyénként és városokként.⁴² Ezek közül a városok adatai helyet kaptak kiadványunkban is.

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-én került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben publikálta, így 1930 óta első ízben juthattak részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődők. Az állandó népesség számát helységenként az átfogó eredményeket közreadó – sorszámozás nélküli – bevezető kötet után megjelent második közlemény tartalmazza. Ugyanez részletezi a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat is, de csupán rajonok, városok és városi jellegű település-együttesek szintjéig lebontva.⁴³

Románia területi-közigazgatási beosztása az 1956. évi népszámlálás időpontjában alapvetően különbözött a korábbtól. 1950 szeptemberében felszámolták a megyerendszert, a megyék és járások helyén szovjet mintára körzeteket (rajonokat), a rajonok fölé pedig tartományokat szerveztek. Az új elrendezést többször is átalakították, az egyik jelentős módosítást éppen a népszámlálást megelőzően – az 1956. január 10-én kihirdetett 12. sz. rendelet alapján – hajtották végre. A változtatásoknak megfelelően közzétett népszámlálási lélekszámadatokat a mai megyehatárok között a 38. táblázat tekinti át.

38. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1956. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1206933	(.)	100,0	370800	255789	580344
Regiunea Autonomă Maghiară	731387	2550	0,3	0,2	–	2550	–
– Raionul Reghin	95257	2550	2,7	0,2	–	2550	–
Regiunea Cluj	1259073	972799	77,3	80,6	139216	253239	580344
Oraşul de subordonare regională							
– Cluj	154723	154723	100,0	12,8	–	–	154723
– Turda	33614	33614	100,0	2,8	–	–	33614
– Raionul Aiud	64272	64272	100,0	5,3	64272	–	–
– Raionul Beclean	58414	58414	100,0	4,8	–	58414	–
– Raionul Bistriţa	80282	80282	100,0	6,7	–	80282	–
– Raionul Cîmpeni	64685	64865	100,0	5,4	64865	–	–
– Raionul Cluj	99190	98464	99,3	8,2	–	–	98464
– Raionul Dej	100373	79787	79,5	6,6	–	15371	64416
– Raionul Gherla	68287	68287	100,0	5,7	–	2496	65791
– Raionul Huedin	76023	57252	75,3	4,7	–	–	57252
– Raionul Luduş	70966	3482	4,9	0,3	1850	–	1632
– Raionul Năsăud	80027	80027	100,0	6,6	–	80027	–
– Raionul Sărmaş	75856	37397	49,3	3,1	–	16649	20748
– Raionul Turda	91933	91933	100,0	7,6	8229	–	83704
Regiunea Hunedoara	572963	167604	29,2	13,9	167604	–	–
– Raionul Alba	86423	86423	100,0	7,2	86423	–	–
– Raionul Orăştie	61506	22138	36,0	1,8	22138	–	–
– Raionul Sebeş	82426	59043	71,6	4,9	59043	–	–
Regiunea Oradea	858743	10471	1,2	0,9	10471	–	–
– Raionul Lunca-Vaşcăului	61191	10471	17,1	0,9	10471	–	–

⁴² Golopenţia, A. – Georgescu, D. C.: Populaţia Republicii Populare Române le 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensămîntului. Bucureşti, 1948, Institutul Central de Statistică. 41 p. (Extras din „Probleme economice”. Nr. 2., Martie 1948)

⁴³ Recensămîntul populaţiei din 21 februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populaţiei. Bucureşti, 1960, Direcţia Centrală de Statistică. LII, 689 p.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Regiunea Stalin	901708	53509	5,9	4,4	53509	–	–
– Raionul Mediaş	74466	12372	16,6	1,0	12372	–	–
– Raionul Tîrnăveni	90251	41137	45,6	3,4	41137	–	–

Az 1956 eleji átrendezés során nagy számban nyilvánítottak önálló falvakká korábbi településrészeket (külterületeket, falun kívüli házcsoportokat, tanyákat). A települések száma Beszterce-Naszód megyében 291-re, Kolozs megyében 478-ra, Fehér megyében pedig 787-re emelkedett az 1930. évi 196-tal, 354-gyel, illetve 252-vel szemben. A feldolgozott népszámlálási kötet jegyzetanyaga az 1956. évi 12. sz. rendelet függeléke alapján gondosan feltünteti az érintett települések státusában bekövetkezett változásokat. E fontos település- és népesedéstörténeti adalékokat beépítettük feldolgozásunkba. Néhány frissen önállósult helység adatát a népszámlálási kötet nem különíti el, csupán lábjegyzetként közli annál a településnél, amelyhez az illető adatot hozzászámította. E helységek 1956. évi lélekszáma () közé került. Lélekszámuk nem mindig annál a településnél szerepel, amelyből kiváltak; erre külön megjegyzés hívja fel a figyelmet.

Mint említettük, a vonatkozó publikáció csupán a városok és egyes városi jellegű települések adatait részletezi anyanyelv, illetve nemzetiség szerint. 1996-ban azonban a budapesti Központi Statisztikai Hivatal – a bukaresti társintézmény által számítógépes adathordozón rendelkezésére bocsátott szerkesztett anyag alapján – figyelemre méltó forráskötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tartalmazza a mai adminisztratív beosztásnak megfelelően, az alapfokú igazgatási egységek (municípiumok, városok és községek) szerint összegezve.⁴⁴ Ez alapján az 1956. évi községi szintű nemzetiségi adatokat feltüntettük idősorainkban.

1941 és 1956 között a népesség száma a mai Fehér megye területén kis mértékben csökkent, Beszterce-Naszód megyében az erdélyi átlagnak megfelelően alakult, míg Kolozs megyében az átlagot kétszeresen meghaladó ütemben növekedett. E periódus első fele azonban – melynek számai a világháborús veszteségeket is magukban foglalják – érthető módon még mindhárom megyében népesedési regressziót jelez: az 1948. évi népszámlálás idején a ami Fehér megye lélekszáma 16251, Beszterce-Naszód megyéé 6998, Kolozs megyéé pedig 1378 fővel volt kevesebb 1941-hez képest.

Az egykori megyék népmozgalmának mutatói szerint a háborús évek alatt a születésgyakoriság csökkenése az új határtól délre eső részeken volt a legnagyobb. Ennek megfelelően 1945–1947 között (mely időszak adatai az előző évtized megfelelő átlagaival azonos közigazgatási határok közt egybevetethők) a természetes reprodukció éves átlagértéke Fehér megyében 8,1 ezrelékről 2,6 ezrelékre zuhant, de Torda megyében is 13,6 ezrelékről 7,9 ezrelékre esett vissza. Így ez utóbbi törvényhatóság a természetes szaporulat terén a század elejétől folyamatosan mutatkozó förlényét elveszítette; e tekintetben az élen maradt ugyan, de a Naszód és Kolozs megyei értékeket mindössze 1–1,5 ezrelékponttal meghaladó szaporulati rátájával Szamos megyével egy sorba került.

A háborút közvetlenül megelőző és az azt követő népszámlálás adatait, valamint a két időpont (1941 és 1948) közötti természetes szaporulat (részben számított) értékeit figyelembe véve az öt megyében a népesség 19,5 ezer fős tényleges fogyása és 51,1 ezer fős természetes növekedése között az eltérés – azaz az érintett terület tényleges népességi vesztesége – összesen 70,6 ezer főnyi volt. Ez a szám a nem regisztrált háborús halottakat, az eltűnteket és a vissza nem tért elhurcoltakat, továbbá a magyar közigazgatás megszűnésével és a román főhatalom visszaállításával együtt járó újabb népességcserre egyenlegét foglalja magában.

A háborús események és az ismételt politikai-államhatalmi változások következtében a népesség etnikai arányai a II. bécsi döntés határvonalától délre az 1941. évi állapotoknak megfelelően rögzültek, északon pedig román–magyar viszonylatban a bécsi döntést megelőzők szerint rendeződtek vissza. Az anyanyelvi (részben nemzetiségi) viszonyok alakulását az öt egykori megye területén 1930 és 1956 között a 39. táblázat szemlélteti.

39. táblázat

A népesség anyanyelv, illetve nemzetiség^a szerint Fehér, Kolozs, Naszód, Szamos és Torda megyében 1930 és 1956 között^b

	Szám szerint (Ezer fő)				Százalék szerint			
	1930	1941	1948	1956 ^c	1930	1941	1948	1956 ^c
Fehér								
Összesen	214,6	224,3	212,3	218,3	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	178,7	189,7	185,5	192,3	83,3	84,6	87,4	88,1
– Magyar	24,5	19,7	19,5	18,5	11,4	8,8	9,2	8,5
– Német	7,6	7,8	4,9	5,2	3,5	3,5	2,3	2,4
– Egyéb	3,8	7,1	2,4	2,3	1,8	3,2	1,1	1,0
Kolozs								
Összesen	333,2	359,8	366,2	404,1	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	203,8	189,2	241,1	268,4	61,5	52,6	65,8	66,4
– Magyar	109,2	160,8	118,8	130,4	32,7	44,7	32,5	32,3
– Német	3,0	2,0	0,5	1,2	0,9	0,6	0,1	0,3
– Egyéb	16,3	7,8	5,8	4,1	4,9	2,1	1,6	1,0

⁴⁴ Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992.) Szerk. Kepecs József. Budapest, 1996, Központi Statisztikai Hivatal. 421 p.

	Szám szerint (Ezer fő)				Százalék szerint			
	1930	1941	1948	1956 ^c	1930	1941	1948	1956 ^c
Naszód								
Összesen	144,1	154,4	148,3	164,7	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	106,6	108,7	131,4	146,0	73,9	70,4	88,6	88,6
– Magyar	7,2	16,1	7,3	9,2	5,0	10,4	4,9	5,6
– Német	21,0	20,3	5,4	6,2	14,6	13,2	3,6	3,8
– Egyéb	9,3	9,3	4,2	3,3	6,5	6,0	2,9	2,0
Szamos								
Összesen	219,4	234,4	233,3	245,4	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	172,6	175,6	193,6	204,4	78,7	74,9	83,0	83,3
– Magyar	34,7	51,5	37,4	38,6	15,8	22,0	16,0	15,7
– Német	0,5	0,3	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
– Egyéb	11,6	7,0	2,2	2,3	5,3	3,0	0,9	0,9
Torda								
Összesen	183,2	211,3	204,8	225,4	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	137,6	171,2	171,2	188,6	75,1	81,0	83,6	83,6
– Magyar	40,7	33,2	30,8	34,6	22,2	15,7	15,0	15,4
– Német	0,7	0,9	0,2	0,2	0,4	0,5	0,1	0,1
– Egyéb	4,2	6,0	2,6	2,0	2,3	2,8	1,3	0,9

^a 1941-ben Fehér és Torda megyében, valamint Kolozs megyében a II. bécsi döntés határvonalától délre.

^b Az 1948. évi közigazgatási beosztás szerint.

^c A korábbi közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok. Forrás: Sebők László erdélyi történeti-statisztikai helységnévtára. Számítógépes adatbázis, Teleki L. Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

Kolozs, Naszód és Szamos megye népessége 1941 és 1948 között együttvéve nem egészen ezer fővel lett kevesebb. Ezen belül azonban – a II. bécsi döntés határvonalától délre eső rész 1941-ből hiányzó anyanyelvi adatait a román nemzetiségi felvétel eredményével helyettesítve – a magyarok száma legalább 65 ezerrel csökkent, míg a románoké több mint 90 ezerrel növekedett. A háború és a háborút követő megtorlások a magyarság hét évnyi természetes szaporulatát valószínűleg felemésztették; emellett a náci haláltáborokban elpusztított vagy a deportálásból vissza nem tért magyar zsidók száma is kb. 20 ezerre becsülhető.⁴⁵ A fennmaradó 45 ezer fős veszteség a bevallási eltérésekből, illetve az expatriálásból adódik. Nyilvánvalóan ez utóbbi öltött nagyobb méreteket, mint ahogy a románság növekményének jelentős része is a menekültek háború utáni visszatérésének, illetve az újabb betelepüléseknek köszönhető. A magyar anyanyelvűek 1948. évi számaránya e három megyében még így is változatlan maradt 1930-hoz (vagyis e felvételt megelőzően a terület egészére kiterjedő utolsó román népszámlálás időpontjához) képest. A román anyanyelvűek számereje – az említett oknál fogva – mindenütt erősödött; délen inkább a magyar, északon viszont az egyéb (főként az elhurcolt jiddis), illetőleg a háborús front közeledtével Beszterce vidékéről elmenekült német nyelvűek rovására, akiknek a száma a töredékére csökkent.

Az 1948 és 1956 közötti periódus népmozgalmi adatai nem ismeretesek.⁴⁶ A tényleges népnövekedés jelzőszámai szerint a leggyorsabb iramban a mai Kolozs megye lakossága gyarapodott (évi 13,6 ezreléssel). A növekedés üteme Beszterce-Naszód megyében is meghaladta az erdélyi átlagot (11,2 ezrelék), míg Fehér megyében messze elmaradt attól (3,3 ezrelék). A belső népességcsere egyenlege ez idő tájt egyedül Fehér megyében jelez – viszonylag számottevő – vándorlási veszteséget; Kolozs és Beszterce-Naszód megyében viszont az adott periódusban egy kicsivel többen telepedtek meg, mint ahányan távoztak onnan. (Vö. a XI. és XVII. táblamelléleteket.)

1948 és 1956 között az anyanyelvi viszonyok lényegesebben nem változtak. A magyar anyanyelvűek részaránya észrevehetően csupán Fehér megyében csökkent, Naszód megyében viszont ugyanilyen mértékben nőtt. Számerejük Kolozs és Szamos megyében észlelt enyhe gyengülését is csaknem kiegyenlítette arányuk Torda megyei erősödése. A románság statisztikai pozíciója Fehér, Kolozs és Szamos, a németeké Fehér, Kolozs és Naszód megyében szilárdult kis mértékben tovább, míg az egyéb anyanyelvűeké Szamos megye kivételével mindenhol gyengült.

⁴⁵ A Zsidó Világkongresszus romániai tagozata 1947. évi felmérésének figyelembevételével. Vö.: Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, 1947, Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 32. p. Golopenția, A. – Georgescu, D. C.: i. m. 40–41. p.

⁴⁶ Csupán Kolozsvár tartományra vonatkozóan – amely azonban a mai Kolozs és Beszterce-Naszód megye mellett magában foglalja Szilágy, Maros és Fehér megyék egyes részeit is – rendelkezünk közvetett információkkal. Az 1960. évi tartományi statisztikai évkönyvben közzétett diagram szerint 1950–1955 között az élveszületési arányszám Kolozsvár tartományban 25 ezrelék körül ingadozott, míg a halandóság szintje tartósan 12–13 ezrelék volt, s csak az utolsó évben süllyedt 11 ezrelék alá. Így ebben a periódusban a természetes szaporulat éves átlaga a tartomány területén hozzávetőleg 12–13 ezrelék közötti értékre tehető.

Az újabb romániai népszámlálást 1966. március 15-én hajtották végre. Időközben a tartományi rendszert ismét átszervezték (ennek során a megszűnt Nagysármás rajon számos települése, Marosludas rajon pedig csaknem teljes egészében az újonnan alakult Maros–Magyar Autonóm tartományhoz került), majd a népszámlálás után két esztendővel, az 1968. február 17-ei 2. sz. törvény rendelkezése alapján a ma is érvényes megyerendszert léptették érvénybe. A népszámlálás részletesen feldolgozott anyaga ennek megfelelően 1969–1970-ben, összesen kilenc kötetben látott napvilágot. A községenkénti demográfiai, köztük az egyes helységek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat azonban még ezt megelőzően a népszámlálás időpontjában fennálló közigazgatási beosztás szerint, tizenhat tartományi és egy összefoglaló kötetben publikálták.⁴⁷ Az 1966. évi népszámlálási közlemények két lépésben közreadott sorozata kiemelkedően bő adatközlése folytán a román népességi – s egyúttal a nemzetiségi és anyanyelvi – statisztika 1930. évihez fogható fontos bázisának tekinthető.

Az 1966. évi lélekszámadatokat az eredeti csoportosításban, a mai felosztással egybevetve a 40. táblázat ismerteti.

40. táblázat
Fehér, Beszterce-Naszód, Kolozs megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1966. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Fehér	Beszterce-Naszód	Kolozs
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1282486	(.)	100,0	382786	269954	629746
Regiunea Braşov	1106645	35885	3,2	2,8	35885	–	–
– Raionul Mediaş	98388	35885	36,5	2,8	35885	–	–
Regiunea Cluj	1207147	1039672	86,1	81,0	152232	259374	628066
Oraşul regional							
– Cluj	222491	222491	100,0	17,3	–	–	222491
– Turda	69753	69753	100,0	5,4	–	–	69753
– Raionul Aiud	68199	68199	100,0	5,3	68199	–	–
– Raionul Bistriţa	114023	114023	100,0	8,9	–	114023	–
– Raionul Cîmpeni	76333	76333	100,0	6,0	76333	–	–
– Raionul Dej	144916	119231	82,3	9,3	–	51131	68100
– Raionul Gherla	111956	107660	96,2	8,4	–	–	107660
– Raionul Huedin	111975	84449	75,4	6,6	–	–	84449
– Raionul Năsăud	94220	94220	100,0	7,3	–	94220	–
– Raionul Turda	83313	83313	100,0	6,5	7700	–	75613
Regiunea Hunedoara	670129	174090	26,0	13,6	174090	–	–
– Raionul Alba	88881	88881	100,0	6,9	88881	–	–
– Raionul Orăştie	68380	27945	40,9	2,2	27945	–	–
– Raionul Sebeş	78619	57264	72,8	4,5	57264	–	–
Regiunea Mureş–							
Autonomă Maghiară	819020	32839	4,0	2,6	20579	10580	1680
– Raionul Luduş	115019	8656	7,5	0,7	706	6270	1680
– Raionul Reghin	105112	4310	4,1	0,3	–	4310	–
– Raionul Tîrnăveni	84728	19873	23,5	1,6	19873	–	–

1956 és 1965 között Kolozs tartomány területén az élveszületési arányszám évi átlagban 19,8 ezrelék volt (eközben az 1956. évi 21,6 ezrelékről enyhe emelkedés után fokozatosan 16,1 ezrelékre süllyedt), míg a halálozások aránya 9,6 ezrelékes középtérték körül (8,5 és 10,5 ezrelék között) ingadozott. A mutatók így módon ez időszakban országosan is viszonylag magas – az erdélyi átlagszintet pedig másfélszeresen meghaladó –, 10,2 ezrelékes természetes gyarapodást jegyeznek.

A 120,8 ezer főnyi természetes szaporulattal szemben azonban a tartomány lélekszáma mindössze 54,1 ezerrel növekedett, 66,7 ezer főt tett ki tehát az elvándorlások többlete. Az 1966. évi származási statisztika vonatkozó adatai szerint 1955 és 1966 között a mai Kolozs megye területén 8,5 ezer fős vándorlási többlet, míg Beszterce-Naszód megyében 17,2 ezer, Fehér megyében pedig 30,8 ezer fős vándorlási veszteség mutatkozott. (Ld. a XI. és XVII. táblamelléleteket.) A népességsere számaiban az egykori tartományi és a mai megyei határok között (a korabeli népmozgalmi, illetve a születési hely szerinti utólagos kimutatás alapján) regisztrált eltérések – a viszonyítási alapok különbözőségén túl – egyrészt tartományon belüli (a regionális központ erőteljes szívóhatását tükröző), másrészt tartományközi (így a mai Szilágy, illetve Fehér megyébe ékelődő peremvidékekről a szomszédos vonzásközpontokba, főként déli-délkeleti irányba gravitáló) vándormozgásokkal magyarázhatók.

A román nemzetiségűeknek az előző periódusban szinte stagnáló számaránya az 1956. évi népszámlálást követő bő évtized alatt a mai Beszterce-Naszód és Kolozs megye területén 3,3 százalékponttal emelkedett. Ezt Kolozs megyében elsősorban a magyar,

⁴⁷ A feldolgozott kötetek: Recensămîntul populaţiei şi locuinţelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Populaţia. Regiunea Braşov, Regiunea Cluj, Regiunea Hunedoara, Regiunea Mureş–Autonomă Maghiară. Bucureşti, 1968, Direcţia Centrală de Statistică.

emellett a zsidó és a cigány, míg Beszterce-Naszód megyében jobbra a magyar és a cigány, s kisebbrészt a zsidó nemzetiségűek számerejének csökkenése kísérte. A románság Fehér megyei 1,8 százalékpontos aránynövekedését túlnyomóan a cigányok térvesztése ellentételezte.

A népesség etnikai összetételének változásai szűkebb területi részletezésben csak az 1956. évi rajoni határok szerint követhetők nyomon. A főbb etnikumok számát 1956-ban és 1966-ban, valamint számuk változását a két népszámlálás között nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, körzetenként a 41–43. táblázat részletezi.

41. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Kolozsvár tartomány területén 1956-ban

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			Cigány
			Magyar	Zsidó	Cigány	Román	Magyar	Jiddis	
Összesen	1259073	963748	257974	8459	18946	974280	262014	2444	11029
– Kolozsvár város	154723	74033	74155	4530	444	74623	77839	525	237
– Torda város	33614	25532	6657	709	416	26105	6952	249	111
Rajonok:									
– Nagyenyed	64272	48425	13798	274	1506	49100	14167	123	650
– Bethlen	58414	46581	9830	150	1093	47029	9740	105	795
– Beszterce	80282	64375	5999	832	3346	65607	6003	466	2538
– Topánfalva	64865	63666	841	12	283	64174	518	1	134
– Kolozsvár	99190	71338	25774	28	1992	72063	26098	5	975
– Dés	100373	82584	15963	817	900	83313	16014	387	563
– Szamosújvár	68287	52551	14114	170	1248	53056	14230	82	829
– Bánffyhunяд	76023	58612	16172	150	909	59193	16227	75	390
– Zsibó	65313	61861	2922	138	377	62219	2950	24	111
– Marosludas	70966	53498	15670	149	1596	54053	15685	92	1098
– Naszód	80027	76270	2743	235	401	77081	2311	163	135
– Nagysármás	75856	63100	10378	50	2289	64398	10097	37	1300
– Torda	91933	72284	17887	25	1576	73080	17888	4	845
– Zilah	74935	49038	25071	190	570	49186	25295	106	318

42. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Kolozsvár tartomány területén 1966-ban

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			Cigány
			Magyar	Zsidó	Cigány	Román	Magyar	Jiddis	
Összesen	1319759	1041500	254328	2254	11966	1048001	254832	220	7556
– Kolozsvár város	186125	105304	77006	1689	178	105575	78592	87	68
– Torda város	42186	34697	6806	143	301	35172	6704	15	127
Rajonok:									
– Nagyenyed	66768	52014	13827	44	717	52179	13965	13	453
– Bethlen	57549	47452	8929	8	455	47602	8895	5	355
– Beszterce	86393	73448	5743	48	1815	74201	5626	15	1295
– Topánfalva	66500	65428	737	4	262	65741	483	–	219
– Kolozsvár	96585	70535	24606	8	1366	70802	24654	–	1064
– Dés	101525	84956	15782	130	510	85297	15732	32	335
– Szamosújvár	67472	53091	13496	26	681	53390	13428	7	562
– Bánffyhunяд	74682	58825	15283	7	424	58985	15244	1	329
– Zsibó	60225	57591	2377	8	219	57595	2362	3	247
– Marosludas	76762	58039	16774	48	1750	58941	16774	12	897
– Naszód	91161	88191	2475	40	193	88988	1893	27	11
– Nagysármás	74663	63862	9385	3	1375	64536	9289	–	802
– Torda	100251	80829	18000	14	1246	81536	18006	1	580
– Zilah	70912	47238	23102	34	474	47461	23185	2	212

43. táblázat

Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, zsidók és cigányok tényleges szaporodása vagy fogyása (-) nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Kolozsvár tartomány területén 1956–1966 között

	Összesen	Román	Nemzetiség			Román	Anyanyelv		
			Magyar	Zsidó	Cigány		Magyar	Jiddis	Cigány
Szám szerint									
Összesen	60686	77752	-3646	-6205	-6980	73721	-7182	-2224	-3473
- Kolozsvár város	31402	31271	2851	-2841	-266	30952	753	-438	-169
- Torda város	8572	9165	149	-566	-115	9067	-248	-234	16
Rajonok:									
- Nagyenyed	2496	3589	29	-230	-789	3079	-202	-110	-197
- Bethlen	-865	871	-901	-142	-638	573	-845	-100	-440
- Beszterce	6111	9073	-256	-784	-1531	8594	-377	-451	-1243
- Topánfalva	1635	1762	-104	-8	-21	1567	-35	-1	85
- Kolozsvár	-2605	-803	-1168	-20	-626	-1261	-1444	-5	89
- Dés	1152	2372	-181	-687	-390	1984	-282	-355	-228
- Szamosújvár	-815	540	-618	-144	-567	334	-802	-75	-267
- Bánffyhunyad	-1341	213	-889	-143	-485	-208	-983	-74	-61
- Zsibó	-5088	-4270	-545	-130	-158	-4624	-588	-21	136
- Marosludas	5796	4541	1104	-101	154	4888	1089	-80	-201
- Naszód	11134	11921	-268	-195	-208	11907	-418	-136	-124
- Nagysármás	-1193	762	-993	-47	-914	138	-808	-37	-498
- Torda	8318	8545	113	-11	-330	8456	118	-3	-265
- Zilah	-4023	-1800	-1969	-156	-96	-1725	-2110	-104	-106
Éves átlagban ezer lélekre									
Összesen	4,7	7,7	-1,4	-115,1	-44,9	7,2	-2,8	-165,9	-37,1
- Kolozsvár város	18,3	34,7	3,7	-90,8	-85,0	34,1	1,0	-142,2	-110,5
- Torda város	22,5	30,2	2,2	-132,0	-31,9	29,4	-3,6	-176,2	13,4
Rajonok:									
- Nagyenyed	3,8	7,1	0,2	-143,7	-70,6	6,0	-1,4	-160,8	-35,5
- Bethlen	-1,5	1,8	-9,5	-178,6	-81,9	1,2	-9,0	-180,7	-76,0
- Beszterce	7,3	13,1	-4,3	-177,1	-59,0	12,2	-64,8	-186,7	-64,5
- Topánfalva	2,5	2,7	-13,1	-99,4	-7,7	2,4	-7,0	*	48,0
- Kolozsvár	-2,6	-1,1	-4,6	-110,4	-37,0	-1,7	-5,7	*	8,7
- Dés	1,1	2,8	-1,1	-144,3	-55,0	2,3	-1,8	-168,8	-50,5
- Szamosújvár	-1,2	1,0	-4,4	-146,0	-58,4	0,6	-5,8	-165,6	-38,2
- Bánffyhunyad	-1,8	0,4	-5,6	-182,2	-72,4	-0,3	-6,2	-193,5	-16,9
- Zsibó	-8,1	-7,1	-20,4	-177,0	-52,7	-7,7	-22,0	-160,5	75,5
- Marosludas	7,8	8,1	6,8	-102,4	9,1	8,6	6,7	-152,9	-20,0
- Naszód	12,9	14,4	-10,2	-141,4	-69,6	14,2	-19,8	-142,3	-168,8
- Nagysármás	-1,6	1,2	-10,0	-179,6	-49,6	0,2	-8,3	-204,3	-47,1
- Torda	8,6	11,1	0,6	-57,5	-23,2	10,9	0,6	*	-37,0
- Zilah	-5,5	-3,7	-8,1	-138,4	-18,3	-3,5	-8,6	-191,4	-39,7

A románok száma az összes népesség növekedését jóval meghaladó mértékben gyarapodott. Tényleges szaporulatuk évi átlagértéke a két tartományi városban, valamint Naszód, Beszterce és Torda rajonokban volt a legnagyobb. Számuk – a tartományi székhelyre történt behúzódásuk folytán – csupán Kolozsvár és (nemzetiségi kimutatás szerint) Bánffyhunyad, ezen felül a mai Szilágy megye területére eső Zsibó és Zilah rajonokban csökkent valamelyest. Érdemi magyar létszámnövekedés egyedül Kolozsvárott, valamint Marosludas rajonban mutatkozott (ez utóbbi azonban a kötetben érintett régió kivül, a mai Maros megye területén található), másutt – Torda rajont, illetve (nemzetiség szerint) Torda várost és Nagyenyed rajont leszámítva – mindenhol fogytak. A zsidók (és jiddis nyelvűek) száma igen jelentős arányban csökkent, s az esetek többségében ugyanez mondható a cigányokról is.

Az időszak végén a magyar anyanyelvűek száma csaknem kétszer annyival lett kevesebb, mint a magyar nemzetiségűeké. A cigányoknak és zsidóknak viszont a nemzetiségi kimutatás szerinti számuk csökkent kétszer-háromszor nagyobb mértékben az anyanyelvinél. Mindezt értelemszerűen az etnikumközi átfedések zsugorodása kísérte, ami egyébként az 1966. évi népszámlálásnak Erdély- sőt országszerte egyik jellegzetes vonása volt. E folyamat – az eltérő közigazgatási terület következtében ha nem is számszerű pontossággal, de legalább tendenciáját tekintve – a LXXIII. és LXXIV. táblamelléletek összevetésével részleteiben is nyomon követhető. Itt látható, hogy a magyar anyanyelvű, ám nem magyar nemzetiségűként összeírt népesség hiányának több mint fele a zsidó kivándorlásból adódik, amely ily módon egyúttal tényleges népességi veszteséget takar. Főként ezzel magyarázható, hogy a magyar anyanyelvűek száma miért növekedett csupán elhanyagolható mértékben Kolozsvárott, illetve miért csökkent Tordán a magyar nemzetiségűek ugyanott tapasztalható (amúgy szintén nem túl jelentős) létszámgyarapodásával szemben. A magyar anyanyelvű román nemzetiségűek körének szűkülése már disszimilációs fogyásra (az államnemzetbe történt nyelvi beolvadásra) utal. A zsidó kivándorlás a román nyelvűek számának alakulására is kihatott, e – méreteit illetően inkább csak jelképesnek tekinthető –

veszteségnek azonban a többszörösét nyerte vissza a románság a kettős kötődésű cigányok nemzetiség- sőt nyelvváltása révén. Mindezek következtében a tartomány területén a románok tényleges gyarapodásának – amely azonban elmaradt a természetes szaporulatuk alapján várhatótól – legalább egytizede asszimilációs nyereségként könyvelhető el.

1977

Az 1977. január 5-ei népszámlálás főbb eredményeit – megyénként és települési típusok szerint összegezve – mindössze két kötetben publikálták. Ez a népesség-számbavétel egészen a legutóbbi időkig a román nemzetiségi statisztika „fekete doboza” volt. Noha a felvétel során az anyanyelvet és a nemzetiséget külön-külön tudakolták, a végleges adatokat egy sajátos, az összes korábbi népszámlálásétól eltérő kategória alapján, „nemzetiség és anyanyelv” szerint (populația după naționalitate și limba maternă) tették közzé. A kötet szerkesztői semmiféle magyarázattal nem szolgáltak arra vonatkozóan, hogy milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján.

Az adatok elemzésével kimutatható, hogy az 1977. évi népszámlálás végleges eredményeit tartalmazó korabeli közlemény valójában sem anyanyelv, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról. A kötet összeállítói az anyanyelvi és nemzetiségi bevallás kombinációja alapján véglegesítették a számokat, így a népszámlálási kiadvány „nemzetiség és anyanyelv”-i táblái csak a két szempont szerint egyező népességet részletezték, míg az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” népesség további részletezés nélkül egy tételben szerepelt. Ezzel az eljárásukkal súlyosan megsértették a nemzetiségi statisztika évszázados alapelveit és nemzetközi gyakorlatát. A központi kiértékelők ráadásul nem egyforma mércével mértek. Azaz csak a nemzeti kisebbségek esetében sorolták az illető etnikumhoz azokat, akik mind nemzetiségük, mind pedig anyanyelvük szerint ugyanahhoz a néphez tartoznak, ezzel szemben románok számítottak mindenkit, aki akár a nemzetiségi, akár az anyanyelvi rovatban románként szerepelt. (Ilyenformán „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” is csak nem román lehetett.) A népszámlálási kötet szerkesztői tehát, miközben adataikat az anyanyelvi és nemzetiségi bevallást kombinálva állították elő, ezt oly módon tették, hogy ugyanazon eljárás esetében két logikailag ellentétes – a kisebbségek esetében leszűkítő, a románság esetében kiterjesztő – műveletet végeztek el, az így származtatott különféle értékeket pedig a nemzetiségre vagy az anyanyelvre vonatkozó alapadatok helyett egy homogénnek tetsző közös táblázatban adták közre. Így a népszámlálási kiadvány a nemzetiségi kisebbségek számát értelemszerűen alacsonyabbnak, a románokét pedig magasabbnak tüntette fel mind a nemzetiségi, mind pedig az anyanyelvi kimutatáshoz (!) képest.

A nemzeti homogenizáció szolgálatában durván meghamisított adatok nyilvános helyreigazítására csak az 1989. decemberi fordulatot követően kerülhetett sor. Az országos összegeket – mind a nemzetiségre, mind pedig az anyanyelvre vonatkozóan – az 1990. évi román statisztikai évkönyv tette közzé. Az eredeti nemzetiségi adatokat első ízben az 1992. évi népszámlálás előzetes eredményeit ismertető tájékoztató kiadványban részletezték megyénként. A községi összegek a bukaresti statisztikai szolgálat szíves közlése alapján a már hivatkozott magyarországi kiadványban láttak napvilágot. A helységenkénti adatokat az 1992. évi népszámlálás feldolgozása során összeállított megyei munkaanyagok összehasonlító táblázatai tartalmazzák.

1992

A következő népszámlálást eredetileg – egy még 1989 novemberében jóváhagyott döntés alapján – 1991 elején kellett volna lefolytatni. Erre azonban a politikai változások miatt csak egy évvel később, 1992. január 7–14. között került sor. A népszámlálási űrlapokon ez alkalommal is szerepelt az anyanyelvi, illetve a nemzetiségi kérdőpont, emellett – ötödik évtized után először – a felekezeti hovatartozást is tudakolták. (Ennek során a Romániában bevett egyházak között a népszámlálási kimutatásban is részletezve új felekezetként jelent meg a pünkösdisták, az evangéliumi szabad keresztény, valamint az óhitű ortodox egyház. Önálló rovatot kaptak az ágostai hitvallású evangélikus egyháztól a főhatalomváltás idején különvált s véglegesen 1948-ban elismert, zömében magyar ajkú híveket tömörítő zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei is, bár meg kell jegyezni, hogy a népszámlálók a két egyházat gyakorta összekavarták egymással.)

A végleges eredmények négy központilag feldolgozott vasos kötetben láttak napvilágot. Közülük az utolsót teljes egészében az etnikai és felekezeti vonatkozású eredményeknek szentelték. Ez az összeállítás a népesség nemzetiségi, anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlását, valamint a nemzetiségi-anyanyelvi és nemzetiségi-felekezeti átfedések számait megyénként és települési környezet szerint (sőt a nemzetiség és anyanyelv közötti összefüggéseket városonként is) kimutatja. Ezen felül – még ha csak országos összegekben is – teljes körűen tájékoztat az egyes etnikumok demográfiai viszonyairól, ami páratlanul számít a román nemzetiségstatisztika történetében. Az 1992. évi településszintű nemzetiségi és felekezeti adatok – a példaértékű Kovászna megyei helyi összeállítást kivéve – nyomtatásban nem jelentek meg, a census feldolgozása során született munkaanyagok részeként azonban a kutatók-érdeklődők számára hozzáférhetők. Az említett budapesti forráskiadványban a községenkénti anyanyelvi összegek is fellelhetők.

*

A népmozgalom főeredményei a vizsgált területen 1966–1976 között az előző évtizedhez hasonlóan alakultak. A természetes szaporulat az országos átlagot messze felülmúló élveszületési, és az erdélyi átlagnál némiképp alacsonyabb halálozási arányszám eredményeként Beszterce-Naszód megyében volt a legnagyobb: évi 14,1 ezrelék. Kolozs megyében a halálozások, Fehér megyében az élveszületések mutatója bizonyult az erdélyi középértéknél kicsit kedvezőbbnek, ennek megfelelően természetes reprodukciójuk jelzőszáma is az előbbinél jóval alacsonyabb, 9,8 ezrelék.

A következő másfél évtizedben az élveszületési arányszám Kolozs megyében 4,2, Beszterce-Naszód és Fehér megyében 3,4–3,6 ezrelékponttal csökkent, ezzel egyidejűleg a halandóság szintje Fehér megyében 0,8, Kolozs megyében 1,4 ezrelékponttal emelkedett. E tényezők együtthatása következtében a természetes szaporulat éves mutatója 1977–1991 között 3,5–5,6 ezrelékponttal volt alacsonyabb az előző időszakhoz képest. Kolozs megye – ahol a természetes reprodukció indexe az erdélyi átlagszint alá süllyedt – a három törvényhatóság közti rangsor utolsó helyére került.

A tényleges és a természetes szaporulat különbözete 1966 és 1977 között Kolozs megyében vándorlási nyereséget eredményezett. A másik két megyében vándorlási veszteség mutatkozott, mely szám szerint is, de különösen arányát tekintve Beszterce-Naszód megyében volt a legjelentékenyebb. A következő másfél évtized mérlege már mindhárom megyében passzívummal zárult; a veszteség azonban ezúttal Beszterce-Naszód megyében volt a legkisebb és Fehér megyében a legnagyobb. (Ld. a VIII. mellékletet.)

1977–1991 között az országból hivatalos úton távozottak száma Kolozs megyében 17893, Fehér megyében 10119, Beszterce-Naszód megyében 4861 volt.⁴⁸ Ha a kivándorlási statisztikát az összes vándorlás mérlegével egybevetjük – vagyis ez utóbbi passzívumából a kivándorlási veszteséget levonjuk – a hiány már lényegesen csökken, Kolozs, illetve Beszterce-Naszód megyében pedig a belső vándormozgalmak negatív egyenlege elhanyagolható mértékűvé kisebbedik.

A főbb nemzetiségek népességfejlődését az 1992. évi népszámlálást megelőző három és fél évtizedben – az egyes népszámlálások közötti tényleges szaporodásukat vagy fogyásukat települési környezet szerint megyénként szemléltetve – a 44. táblázat követi nyomon.

44. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) főbb nemzetiségek szerint Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megyében 1956–1992 között

Nemzetiség	Összesen			Városok ^a			Községek ^a		
	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992
Szám szerint									
Fehér									
Összesen	11986	26848	4285	24343	40265	49588	–12357	–13417	–45303
– Román	17517	21159	12247	25638	36001	49914	–8121	–14842	–37667
– Magyar	–613	207	–2431	391	641	381	–1004	–434	–2812
– Német	97	–502	–9078	435	407	–2825	–338	–909	–6253
– Cigány	–4177	6168	3682	–1337	3372	2217	–2840	2796	1465
Beszterce-Naszód									
Összesen	14165	16674	40192	5576	23443	53623	8589	–6769	–13431
– Román	20448	21835	35797	7591	23107	50169	12857	–1272	–14372
– Magyar	–1844	–1096	–389	–284	1315	2043	–1560	–2411	–2432
– Német	–588	–3242	–1906	–350	–1161	–699	–238	–2081	–1207
– Cigány	–2654	–743	6724	–445	222	2098	–2209	–965	4626
Kolozs									
Összesen	49402	85761	20794	57645	102636	97680	–8243	–16875	–76886
– Román	55269	76502	38732	57488	92820	104635	–2219	–16318	–65903
– Magyar	707	6888	–25245	4302	9621	–11794	–3595	–2733	–13451
– Német	384	80	–411	378	99	–384	6	–19	–27
– Cigány	–2659	3392	8620	–359	1121	6076	–2300	2271	2544
Éves átlagban ezer lélekre									
Fehér									
Összesen	3,2	6,3	0,7	19,1	23,5	16,2	–4,9	–5,2	–14,5
– Román	5,3	5,6	2,2	23,7	24,1	18,4	–3,6	–6,5	–13,5
– Magyar	–2,2	0,7	–6,2	3,2	4,6	1,9	–6,7	–2,8	–14,8
– Német	0,8	–3,7	–77,8	10,2	8,1	–54,9	–3,9	–10,6	–95,9
– Cigány	–84,7	96,9	22,7	–80,8	117,2	27,1	–86,7	80,1	18,2
Beszterce-Naszód									
Összesen	5,4	5,5	8,7	13,2	38,5	37,6	3,9	–2,8	–4,2
– Román	8,9	8,1	8,6	23,0	44,5	39,5	6,6	–0,6	–5,0
– Magyar	–7,8	–4,6	–1,2	–5,2	20,5	17,9	–8,6	–13,9	–11,9
– Német	–9,1	–67,0	–66,6	–13,2	–57,0	–48,7	–6,3	–74,3	–84,8
– Cigány	–60,6	–26,0	79,5	–89,9	54,0	90,8	–56,9	–39,4	75,2

⁴⁸ Anuarul demografic al României. București, 1996, Comisia Națională pentru Statistică. 516–518. p. Megjegyzendő, hogy a kivándorlás a hivatalosan nyilvántartottnál sokkal nagyobb tömegeket sodort magával.

Nemzetiség	Összesen			Városok ^a			Községek ^a		
	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992	1956– 1966	1966– 1977	1977– 1992
	Kolozs								
Összesen	8,1	11,8	1,9	21,4	27,3	14,5	-2,4	-4,8	-18,4
– Román	12,8	14,3	4,7	35,8	36,6	20,9	-0,8	-5,8	-20,1
– Magyar	0,4	3,8	-10,6	4,3	8,3	-7,4	-5,6	-4,1	-16,9
– Német	24,7	4,2	-17,0	25,6	5,4	-16,4	7,7	-25,1	-38,3
– Cigány	-46,8	52,2	47,8	-29,8	65,8	78,3	-51,3	47,4	24,8

^a Az 1992. évi közigazgatási beosztás szerint

A magyar és a román népességfejlődés közti egyenlőtlenség előbb az 1956–1966 közötti időszakban, majd – Beszterce-Naszód megyét leszámítva – az 1977. évi népszámlálás után ismét felerősödött. E jelenség értelemszerűen a városi térségekben összpontosult, ahol a románok lélekszám-növekedésének üteme sokszorosa volt a magyarokénak. Ez alól Beszterce-Naszód megye bizonyos fokig kivétel: itt az 1966 után felgyorsult urbanizáció demográfiai áldásaiból visszafogottabb mértékben a magyarság is részesedett; igaz, nyereségük csak töredéke a városi lélekszámát ugyanitt megkétszerező románságénak. A Kolozs és Fehér megyei románság városba áramlásának csak lassan csillapodó hevességét jelzi urbánus lakosságuk szám szerinti növekedésének magas értéke; belső népességi tartalékainak apadására utal ugyanakkor, hogy a községekben számuk 1966 óta a magyarokéval csaknem egyező, vagy annál is gyorsabb iramban csökkent. Kolozs megye városi térségeiben a népességgyarapodás régebb óta kiegyensúlyozatlan etnikai arányai 1977 után végletesen felbillentek, miután a románság tetemes számbeli növekedésével szemben a magyarság korábbi, két évtizedes csekély nyereségét most csaknem mind elvesztette. A szinte teljes egészében Kolozsvárott jelentkező veszteségben jelentős része volt az emigrálásnak, amely a valószínűsíthető természetes fogyással párosulva a falvakból történt betelepülés szerény többletét is felemésztette. A kivándorlás másutt is inkább a nem román népességet sújtotta: hatására Fehér és Beszterce-Naszód megyéknek a hatvanas években még viszonylag számottevő német lakossága 1992-ig a töredékére csökkent. A cigányság 1966-ban elszenvedett népszámlálási (bevallási) veszteségét Fehér és Kolozs megyében bő egy évtized múltán lényegében visszanyerte, majd újabb másfél évtized elteltével – immár Beszterce-Naszód megyében is – hasonló jellegű nyereséggel tetézte meg.

Az 1966. évi népszámlálást követő negyed század során Fehér megyében a magyar nemzetiségűek számaránya 1,1 százalékponttal gyengült, a románoké 1,4 százalékponttal erősödött. A román nemzetiségűek növekedési ütemét a cigányok népszámlálási különválása fékezte le, akiknek az aránya jórészt ennek köszönhetően 2,4 százalékponttal több mint négyszeresére emelkedett. Ezt a németek azonos mértékű arányvesztése ellentételezte. Beszterce-Naszód megye etnikai arányai hasonlóképpen módosultak, azzal a különbséggel, hogy a nagyobb természetes szaporulat és a belső vándormozgalom nyolcvanas évekbeli kedvezőbb alakulása következtében (az évtized végéig töretlen városnövekedéssel összefüggésben) a román nemzetiségűek számereje is erőteljesebben (2,2 százalékponttal) növekedett, a hasonló demográfiai tartalékokkal már nem rendelkező magyaroké viszont fokozottabb mértékben (1,8 százalékponttal) csökkent. A magyarság térvesztése azonban Kolozs megyében a legnagyobb, ahol részesedésük – az alacsonyabb szaporulat (mely alighanem idejekorán természetes fogyásba váltott át), valamint a beolvadás és a kivándorlás együttes hatására – 6,3 százalékponttal lett kevesebb. A román nemzetiségűek arányának növekedése – a cigány „etnikai reneszánsz” által ugyan némiképp visszafogva – ugyancsak itt a legjelentősebb: 5,2 százalékpont.